Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

TAGE BECKER

BARON HOLBERG
OG
LENET HOLBERG

Rosenkilde og Bagger

BARON HOLBERG OG LENET HOLBERG

TAGE BECKER

BARON HOLBERG OG LENET HOLBERG

TANKER OM DEN FØRSTE
OVERHOFMESTER FOR RIDDER-AKADEMIET
I SORØ
OG KREDSEN BAG HAM

ROSENKILDE OG BAGGER
KØBENHAVN
1959

Printed in Denmark

PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

FORORD

Da Pressen i 1954 markerede 200 Aaret for Ludvig Holbergs Død skrev jeg en mindre væsentlig Artikel om Holbergs Trængsler som Godsejer. Siden faldt det mig ind, at den travle Mand næppe heller havde købt Gaarde ved Sorø for at prise Egnens Lyksaligheder i Vers som senere Ewald priste Lyksaligheder i Rungsted.

De to Digteres Omstændigheder var jo ogsaa noget forskellige.

Hovdiger lukkede til alle Sider Horisonten for Baronen paa Tersløsegaard, og Baronen var ikke blot rig – han var ved at blive gammel. Unge Ewald holdt til i Rungsted Kro, og han betalte Logi og Traktemente med Penge, som ikke var hans. Begge var bundet økonomisk. Men Ewald oplevede Havet i Storm ved Sjølunds Kyst. Det gav ham Strofen: »Du Danskes Vej til Ros og Magt, sortladne Hav!«

Paa Tersløsegaard skrev Holberg Epistler om Jordbrug og Kvægpest: »Mine Køer er mig rent bortdøde, men min Genbos Lænkehund, som jeg ofte har besværet mig over, efterdi den ved sin uophørlige Tuden og Gøen er mig Nat og Dag til Plage, lever end og er ved godt Helbred.«

Denne Besværing maatte fylde een med Sympati, ogsaa for den stakkels bundne Skadevolder. Havde den mon Standplads overfor Holbergs Bolig i København eller vogtede den en Bondes Gaard i Tersløse By? Der var dog tilpas Luft om Jorddrotterne, som næppe i Almindelighed vilde regne de dem underlagte Bønder for Naboer eller Genboer. Magt til at skaffe sig Ørenlyd havde Ludvig Holberg i det mindste paa Landet, men det er meget muligt han ikke fandt det rigtigt at mobili-

sere sin Godsherre-Myndighed alene af Hensyn til sin personlige Bekvemmelighed.

Det er paa en Maade hernævnte ihærdige Lænkehund, som vakte min Lyst til at se nærmere paa Emnet »Baron Holberg og Lenet Holberg«. Kan Holberg-Kendere godtage de Synspunkter, der gøres gældende i denne Bog, haaber Forfatteren at have gjort nogen Afbigt paa den lænkede Hunds Vegne. Naar alt kommer til alt har Hunden ved sin uophørlige Tuden og Gøen egentlig kun givet Udtryk for at man havde paalagt den et Hverv, som stred mod dens Natur. Mærkeligt at den plagede Holberg tilsyneladende ikke var opmærksom ogsaa paa denne Side af Sagen.

T. B.

INDLEDNING

Litteraturhistorikere finder, at der er noget dæmonisk ved Ludvig Holbergs Skriveglæde. Men er den mere »dæmonisk« end en spidsartikelskrivende Dagblad-Redaktørs i vore Dage? Den ydre Forskel er jo kun, at Holbergs Produktion haves ved Haanden i en Række Bind paa en Boghylde, mens Bladmandens maa tælles sammen af en Mængde glemte Avisnumre, før den kan maales i Omfang og Værdi – alligevel vil et Antal Artikler ikke virke paa Forestillingsevnen i samme Grad, som et Livsværk i Bøger gør det.

Holberg leverede Manuskript til en Snes Tusind trykte Bogsider, som han for en Del selv udgav og solgte. Det imponerende ved hans Skribentvirksomhed i praktisk Henseende maa være det økonomiske Resultat af den tredobbelte Indsats som Forfatter, Forlægger og Boghandler, der i Forbindelse med Indtægterne fra Universitetet gjorde det muligt for ham at erhverve Jordegods nok til at kunne gøre et Baroni af det.

Holberg havde med Held handlet paa det københavnske Ejendomsmarked, da han i 1730'erne begyndte at interessere sig for Landbrug. 1740 købte han Brorupgaard ved Slagelse og fem Aar senere Tersløse Nord for Sorø. Noget Strøgods til at fylde ud med skaffede han sig ogsaa, og i 1747 havde de Holbergske Besiddelser – Hovedgaarde og Skove, Møller, Kirketiender og Landsbyer – en Værdi, der oversteg 1000 Tønder Hartkorn, som var den fastsatte Størrelse for et friherreligt Len.

Hertil kom, at Kapital i Kontanter stadig var i Behold. Den indre Styrke svarede til den ydre Glans.

Det hævdes, at Holberg som Godsejer var mistænksom og kneben: Han forholdt Skoleholderen rimelig Løn, laa i Proces

med Præsten og tingede med Murermesteren, naar han skulde have noget lavet. Rent galt kunde Forholdet være mellem Baronen og Ridefogederne paa Lenets Hovedgaarde. Mod dem fo'r han frem saa lidet ræsonabelt, som Jeppe paa Bjerget gjorde det, dengang *han* var Baron.

Holbergs Ridefogeder var vistnok ogsaa nogle slemme Balladefyre. Navnlig Lars Winderslev paa Brorupgaard, hvor Holberg sjældnere kom, tillod sig mærkelige Ting: Fedede egne Stude paa Baronens Stald og holdt Kro i Hovedbygningen med Bønder og løse Folk. Holberg kom efter dette Leben via Fæsternes Landgildebøger. De var tydelig forfalskede, hvad visse Poster angik, og efter en Undersøgelse blev den gemytlige Ridefoged sat paa Porten. Denne stævnede sin Herre for Retten, og skønt Fogeden var overbevist, maatte Holberg foruden Erstatning fly ham en Anbefaling.

Skønt Holbergs Pung berørtes ilde af hans Fogeds Færd, havde denne Kontrovers ikke Perspektiver som det mangeaarige Nid mellem Baronen og Præsten i Havrebjerg, der hørte under Brorupgaard.

Jochum Gynther maatte som Sjælehyrde ofte passere et Vandløb, over hvilket der gik en Bro, som det paahvilede Baroniet at holde passabel. Maaske havde Holberg personlig ikke Brug for denne Bro – i hvert Fald sørgede ingen for, at den var brugbar. Præsten kunde ingen Vegne komme med Baronen, og for de stedlige Myndigheder gik Turen om ad Danske Kancelli – direkte kunde man intet paabyde en Lensbesidder, der var sin egen Amtmand. Præsten tog derfor sig selv til Rette: Lod bortføre Korn fra Agrene, som dyrkedes af Holbergs Bønder, strøg Baronen af Kirkebønnen og nægtede Sakramentet til en Husmand, som Holbergs Foged paa Brorupgaard i Høstens Tid gjorde til Politibetjent med den Opgave at passe Hans Velærværdigheds Vogne op.

Havde man fra Stiftamtet ikke grebet ind med velvalgte Ord overfor Baronen og Elskværdighed mod Præsten, vilde Danske Kancelli være kommet i den ubehagelige Situation med Magt at maatte slaa Bro over den skæbnesvangre Kløft, som

de to Samfundsstøtters Ufordragelighed aabenbarede Bønderne langt ud over Grænserne for det Holbergske Baroni.

FORGÆNGEREN

Den mindre gunstige Mening, senere Tiders Forskere har om Holberg som Godsejer og Lensbesidder, synes grundet paa, at Ridefoged-Processen gik ham imod, og at Præsten ikke blev sat under Tiltale. Man har tilsyneladende mere dømt efter Udfaldet af disse Sager end efter Grundlaget for dem. Der er klare Eksempler paa, at Forholdene Bonde, Foged og Herremand imellem kunde udvikle sig anderledes barbarisk, end man skulde tro mulig efter Tonen i »Jeppe paa Bjerget«.

Holberg købte Brorupgaard af Sekretær i Danske Kancelli Johan Severin Benzon, der ogsaa besad Estvadgaard ved Skive. Paa denne sin Hovedejendom havde Benzon gjort nogle af sine Bønder til Genstand for en Skændselsgerning, som Øvrigheden brændemærkede ved Dom.

Der var bortkommet et Hestedækken, som Herremanden aabenbart satte stor Pris paa. Denne tog sine Bønder i Forhør og en af dem tilstod under Pres, at han havde stjaalet Dækkenet, og at hans Broder var Hæleren. Benzons Raseri vendte sig mod denne, der blev slaaet i Halsjern ved Brønden paa Estvadgaard to Helligdage i Rad. Konen til Synderen blev pisket, mens Parrets halvvoksne Søn bagbundet og med Begplaster for Øjnene blev hængt op ved Benene Natten over inde i Hovedbygningen. Efter denne Rettergang forvistes Familien til en øde Gaard i et andet Sogn, og Benzon undsaa sig ikke for Aaret derpaa at fortrædige Konen paa Viborg Marked, hvilket vel var Aarsagen til, at Sagen blev videre kendt.

Da Kancellisekretæren ikke ved Ed turde benægte Vidners Fremstilling af det passerede, blev han ved Dom paa Viborg Landsting 21. September 1740 ikendt en Bod, som ikke gavnede hans Omdømme. April samme Aar havde Holberg købt Brorupgaard, i hvilken han længe havde haft Fordring. Processen mod Benzon havde sinket dennes Udstedelse af et acceptabelt Skøde. Om dettes Udformning førte Holberg lige til

Juleaften en Korrespondance med Sekretæren og Notarius Publicus. Det fremgaar af denne Brevveksling, at Holberg ikke har turdet forlade sig paa Benzons Kendskab til de nøjagtige Gældsforhold paa sit sjællandske Gods, da Sekretærens Økonomi var temmelig forviklet. Holberg anmodede derfor Notarius om en fuldstændig Fortegnelse fra Landstinget over Benzons Kreditorer for saa vidt angik Brorupgaard. Holberg fik sit Skøde, og Aar efter skrev han:

– Jeg har givet et raat og uformeligt Kaos en vis Skikkelse og forbedret mine Bønders Kaar, som fordum sukkede under et svært Aag.

En lige saa fæl Affære som den paa Estvadgaard – men med modsat Fortegn – fandt Sted i samme Tidsrum paa Bekkeskov ved Præstø. Ejeren, Landsdommer Knud Becker, tidligere Ridefoged hos Anna Sofie Reventlow paa Grevskabet Vallø, maatte lade Livet for Bondehaand.

Den 12. August 1738 red Knud Becker ind i Enghaven paa Bekkeskov, hvor Bønderne var samlet til Høslet. De havde ved et Stævne forinden svoret deres Husbonds Død, ikke over Sværd, for et saadant ejede vel ingen, men over en udrettet Le. Bønderne lod ugidelige i Varmen, og Knud Becker løftede sin Ridepisk. Men først da Pistolen kom frem, faldt de over ham. Han døde, denne Herremand, med lige saa mange Saar paa sin Krop som Kong Erik Klipping. Da han havde udstridt, blev han sat til rette paa en Høstvogn og kørt hjem til Bekkeskov, hvor Bønderne standsede Vognen for Hovedtrappen. De spændte fra og meldte Naadigherrens Ankomst til Husets Frue. Saa drog de bort.

De af Drabet følgende Domme affolkede Landsbyerne under Bekkeskov i en Grad, der gjorde det nødvendigt for Kronen at beordre Tilflyttere, for hvordan skulde den nye Herremand ellers faa Godset drevet?

Den nye Mand, som købte Bekkeskov Aaret efter, at Holberg købte Brorup, var Holbergs Næstsøskendebarn, Assessor Bredo Munthe, Søn af Sognepræsten til Fron i Norge, hvor Holberg havde tilbragt en Del af sin Barndom. *Det er tanke-*

vækkende ved Vurdering af Holbergs Vilkaar som Herremand at medregne det Faktum, at han og hans Slægtning overtog Godser, paa hvilke de to værste Bondeplagere, vor nyere Historie véd at berette om, just havde huseret. Der er ogsaa Mening i at mindes Forpagteren paa Sorø lille Ladegaard, hvis Adfærd indirekte bevirkede, at Det ridderlige Akademis ansvarlige, Amtmand, Greve Reuss, maatte fortrække fra Sorø Amt til Sønderborg.

Niels Frøjerup tillod sig efter Jagtvæsenets Indberetning at pløje bort af Skoven nærmest Sorø, hvorved han tillige forvoldte Vildtet Skade paa dets Næring. Greve Reuss valgte at tage Forpagteren i Forsvar, og denne slap med en Advarsel for en Forseelse af meget alvorlig Karakter: Jagten i Akademiets Skove var forbeholdt Kongen.

Nogen Tid efter var det galt igen. Barken fandtes flænget af flere Træer paa eller ved Sorø lille Ladegaads Marker. Frøjerup blev indkaldt for Skovsessionen, og skønt han ingen Mening mente at have om, hvem den skyldige kunde være, blev denne øjensynlige Hævnakt takseret til en Bøde, som nøjagtig dækkede den kapitaliserede Skade. Sagen sendtes til Rentekammeret, under hvilket den sorterede, og der gik Meddelelse om det passerede til Danske Kancelli. Paa Trods af hævdvunden Praksis i saadanne Sager, tillod Myndighederne i København, at Frøjerup appellerede til Højesteret, der frifandt ham.

Denne Udgang maatte Overhofmester, Greve Reuss føle som en Desavouering, og saadan opfattede man det ogsaa i Sorø og i Kancellierne. Forholdet er saa meget mærkeligere, som Frøjerup lige var dømt i en anden Sag for oplagt Forsøg paa Bedrageri:

Akademiets Ridefoged, Michael Brixing, havde tilsendt Frøjerup en underskrevet Forpagtningsopgørelse for Aaret 1750, der skulde gælde som Kvittering for Afgiften. Frøjerup stak uden videre Dokumentet i Lommen og gav Budet den Besked, at han vilde betale direkte til Brixing. Da det ikke skete, og Rykkerskrivelser ikke hjalp, indberettede Ridefogeden Sagen, der kom for Akademiets Hofret. Det viste sig umuligt

at bringe Ridefoged og Forpagter til Forstaaelse, hvorfor der blev Proces ved Birketinget. Den endte med, at Frøjerup dømtes til at betale det paastaaede Beløb med Renter. Men Forpagteren reagerede med grove Beskyldninger for Embedsmisbrug, rettet mod Reuss og Akademiets Godsinspektør. Begge anlagde Injuriesøgsmaal, og de to Hold Sager kom for Sjællands Landsting og siden for Højesteret. Frøjerup blev dømt paany – men Beskyldningerne kom han ikke til at lide for.

Frøjerups Meriter nævnes som Parallel til Lars Winderslevs. Man forstaar da bedre, hvordan det kunde gaa til, at en overbevist Kæltring som Brorupgaard-Fogeden kunde opnaa »Ret« over for en Mand som Holberg. Forløbet af de mærkelige Processer kan forklares ved den ustandselige Gnidning under Enevælden mellem de lokale Myndigheder og Centralstyrelsen. En vis indbyrdes Chikane blandt Mænd »i Rangen« har sikkert ogsaa spillet ind. Frøjerup-Sagerne er desuden interessante set i Forbindelse med det Spil, Præsten i Havrebjerg i samme Tidsrum drev paa Baroniet Holberg.

Systemskiftet af 1660 havde gengivet Gejstligheden ikke lidt af den ydre Anseelse, med hvilken det var gaaet tilbage i Tiden efter Reformationen, og flere Præster var blevet hovedrige. Da Provst Gluds Enke i Glud Sogn Sydøst for Horsens ventede, at hendes Søn skulde følge Faderen i det gode Embede, nyttede hun Naadsensaaret – det var samme Aar, Holberg købte Brorupgaard – til at lade en mægtig trelænget Præstegaard opføre, der i Stil og Type forøvrigt mindede meget om det faa Aar før byggede Tersløse. 1748 købte Provstinden Herresædet Jensgaard i Bjerre Herred, og her rejste hun i 53 Præstegaardens Hovedbygning én Gang til i endnu betydeligere Format. Fem Generationer af Slægten kom til at sidde i Embedet som Sjælesørger og Tiendesøger i Glud Sogn, saa Provstindens Initiativ bar Frugt. Det samme gjaldt Konsistorialraad, Provst Just Jermiin's længere oppe i Jylland. Resultatet af hans gejstlige Indsats manifesterede sig omtrent paa samme Tid i Stamhuset Ausumgaard, som han oprettede for sin Slægt.

Saa stor en Proprietarius var Sognepræsten i Havrebjerg nok ingensinde, men let at tumle har Hr. Jochum ikke været, siden Holberg i en Skrivelse til Kongen 1753 fandt det nødvendigt at føre to Bisper og en Provst i Marken til Værn mod ham. Navnlig harmede det Baronen, at Præsten ikke med et Ord havde omtalt Broen for ham, inden han indgav Klage. Desuden var Hans Velærværdigheds ærerørige Beskyldning, at »jeg lader alting forfalde til Ruine«, slem at døje, »thi jeg haver med 500 Rigsdalers Bekostning istandsat Kirken, der stod paa Fald i min Formands Tid, som Biskop Hersleb kan bevidne. Jeg haver ogsaa igen oprettet de forfaldne Bøndergaarde, og foræret Bønderne over 80 Heste«.

Det viste sig, at Gynther var paa den rigtige Side med Hensyn til Broen. Hans Bevis var Antvorskov Rytterdistrikts Justitsprotokol, i hvilken der var indført Dom for, at Herskabet paa Brorupgaard havde Pligt til at holde den vedlige. Denne Pligt kan Benzon have glemt at gøre Holberg opmærksom paa. Vanskeligheden med Skødet skyldtes, som allerede omtalt, netop Holbergs Frygt for, at der skulde paahvile Godset Forpligtelser, som Kancellisekretæren enten fortav eller ikke havde tilstrækkelig rede paa.

*

Som man forstaar, skulde der et godt Helbred til at være Jorddrot i Enevældens Dage, men Holberg holdt standhaftig en Godsejers Genvordigheder ud. Naar han forlagde sine Interesser fra København til Sorø, har det næppe alene været en forretningsmæssig Transaktion for at konsolidere, hvad han materielt havde vundet, men maaske tillige *en længe næret og nøje gennemtænkt Plan, som han nu førte ud i Livet* med samme Følgerigtighed som kendetegnede hans litterære Forehavender.

I sin Bog »Ludvig Holberg og Tersløsegaard« mener Overbibliotekar Chr. Bruun, at Ideen til Baroniet skyldes Amtmand, Greve Reuss – den første Overhofmester for det i 1747 aabnede Ridderlige Akademi i Sorø. Greven vidste som alle dan-

nede paa den Tid, at Holberg ønskede sine Midler sikret almennyttige Formaal, og han skal derfor have foreslaaet Myndighederne at tilbyde de Holbergske Godser oprettede til Baroni med de Skattelettelser, der tilkom en saadan udelelig og upantsættelig Godssamling, mod, at Lenet ved Holbergs Død tilfaldt det nye Akademi, til hvis Drift de forhaandenværende Midler i Længden vilde være utilstrækkelige.

Chr. Bruuns Efterfølger som Overbibliotekar ved Det kongelige Bibliotek, Carl S. Petersen, føjer i sit Skrift »Holberg i Sorøegnen« fra 1924 et til da ukendt Træk til sin Forgængers Oplysning om Holbergs Baronisering. Var denne blevet overrumplet af det frimodige Forslag at baandlægge Tersløse og Brorup som Len, gik Holberg dog med paa Spøgen efter at have gjort et »Modtræk«, som efter Carl S. Petersens Mening til Gengæld maa have overrumplet Herrerne i Danske Kancelli, under hvilket Lenene sorterede.

Det vilde have været naturligt, at Baroniet var kommet til at hedde noget med -holm, -dal eller -borg (for Eksempel Ludvigsholm), men Holberg ønskede, at hans 1000 Tønder Hartkorn simpelthen betegnedes som »Baroniet Holberg«. Myndighederne imødekom (saa vidt vides uden at gøre Ophævelser) dette Ønske, og Carl S. Petersen skriver:

> Som det vil ses af Listen i Holbergs »Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat« 1749, Side 284–85, var det som Led af en Sammensætning, at Opretterens Navn, enten Fornavnet eller Slægtsnavnet, indgik i Grevskabets eller Baroniets – Frijsenborg, Christianssæde; Wilhelmsborg, Juellinge – at lade det blotte Efternavn alene betegne Lenet var dengang ganske usædvanligt, og Baroniet Holberg havde, hvad Navnet angik, mellem 31 Grevskaber og Baronier kun et eneste Sidestykke – Grevskabet *Scheel* i Jylland, der vel at mærke var af adelig, ikke af borgerlig Oprindelse.

Carl S. Petersen bygger paa en Antagelse, der ikke helt stemmer med de virkelige Forhold, og hvad angaar Greve Reuss, maa dennes paastaaede Initiativ formentlig ses i en større Sammenhæng, end Chr. Bruun har gjort det. Overhovedet kunde

den herskende Opfattelse af Holberg som lensbesiddende Baron trænge til en bredere Underbygning – heller ikke Professor William Norvins Kommentar i Soransk Samfunds Værk om Sorø-Skolen bør vedblivende staa uimodsagt. Med Hensyn til Baroniseringen har man i dette Værk eftertrykkelig mistænkeliggjort vor Enevældes store Aandsfyrste, hvis Indsats paa alle andre Omraader end maaske hvad angik Det ridderlige Akademi uforbeholdent anerkendtes allerede mens han levede.

FORUDSÆTNING OG BAGGRUND FOR LENET HOLBERG

Den Højadel, som blev skabt under Kong Christian V, havde til Hovedopgave at sikre det enevoldsstyrede Landbo-Danmark økonomisk gennem de Grevskaber og Baronier, som pengestærke Mænd i Kronens nærmere eller fjernere Tjeneste animeredes til at oprette. Selvom den gamle danske Adel i Almindelighed betragtedes som det nye Systems »naturlige« Modstandere, var dette ikke Aarsag til, at de nye Stormænd hovedsagelig kom af Slægter udefra. Med faa Undtagelser havde den indfødte Adels Medlemmer ikke Midler mere til at være med i det Spil, som foregik i Højenloftssalene, for de tyske og svenske Hæres Hærgen i Danmark den sidste Menneskealder havde lagt mange Agre øde. Storskoven var hugget tynd, Rovvildtet florerede – hvert andet Gods var ude af Drift.

Rent bortset fra at de styrende i det gældbundne, socialt rystede Monarki gjorde klogt i at indføre et Regeringssystem, som lod til at have staaet sin Prøve i det førende Frankrig, var der noget genialt i den Udformning til Gunst for Staten, Lensvæsenet fik i Danmark. Det var jo nemlig ikke andet end en dybtgaaende politisk-økonomisk Kriseforanstaltning paa langt Sigt at gøre rige Herrer, gerne med gode Forbindelser udenlands, til Grever og Baroner og »liste« de mest forgyldte til at gøre deres gamle Godser feudale eller købe nye og tage dem til Len af Kronen. Blandt de første Lensbaroner var Brødrene Marselius, hvis hollandske Slægt havde haft Penge til Gode for udstrakte Laan. Kronen havde givet Familien tilsvarende udstrakte, men udpinte Jorder at dyrke op i Stedet.

Foruden Kapitalbesværet med at bringe Dele af Danmark i Drift paany var Lensbesidderne privilegieforpligtede til at ordne Kirke- og Retsplejeforhold paa deres Godser, og de stod som

Heinrich VI af Reuss (1707-1783)
Tysk-romersk Greve

Jean Henri Huguetan (1665-1749)
Greve af Gyldensteen

J. H. Desmercieres (1687-1778)
Geheimeraad –
1755 Geheimekonferensraad

Holstein-Ledreborg (1694-1763)
Førsteminister og
Patron for Universitetet

Efter Malerier fot v. Museet paa Frederiksborg. (Billederne beskaaret.)

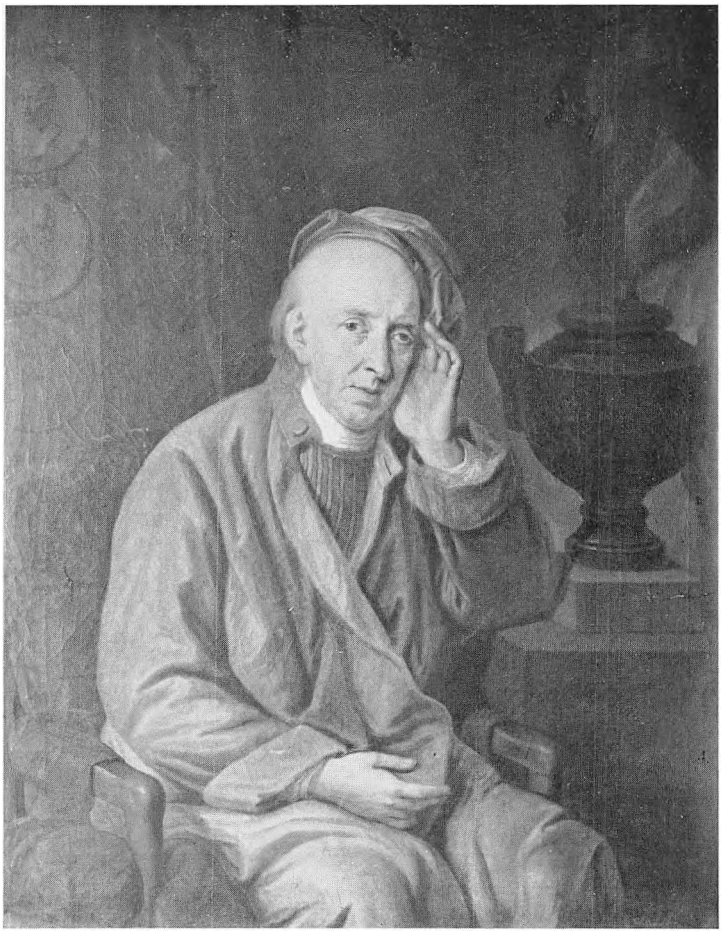

Bolle Willum Luxdorph (1716-1788) i hjemligt Antræk. Godsejer paa Sorø-Egnen i Holbergs Jorddrot-Periode. Senere Chef for Danske Kancelli og Geheimeraad.

(Maleri af G. Fuchs 1782, Frederiksborg.)

Garanter for deres undergivnes Bidrag til de kongelige Skatter. Systemet var eminent, da Len efterhaanden grænsede til Len i de bedre Egne af Landet – et Grevskab skulde være paa 2500 Tønder Hartkorn, det vil sige omfatte mange Tusind Tønder Land dyrkbar Jord, Skovland og Overdrev.

Naturligvis betød Lenet i Længden Fordele for Besidderen. Han havde gjort sig en almægtig forbindtlig for Aar og Dag, Naadens Sol lyste over ham i Politik og Forretning, hans Slægt var sikret Anseelse i Generationer, og fremmede Landes Gesandter glædede sig over hans Fremgang ...

Alt dette gav et Relief, som hævede Lensgrever og Lensbaroner betragteligt over deres lensløse Titelbrødre. Hvad det kunde betyde for en international Finansmand i disse urolige Tider at give sig under en Konges Beskyttelse paa denne Vis, ser man af den Skæbne, som blev den fransk-hollandske Bankier Jean Huguetan beskaaret[1]). Han var født i Lyon i Kong Ludvig XIV's Tid, emigrerede til Holland i en tidlig Alder, blev senere titulær Rigsfriherre i det tysk-romerske Kejserrige under Navnet Odyck og sluttede sin Karriere i Danmark som

LENSGREVE GYLDENSTEEN

Det gik saadan til, efter hvad der meddeles i Bogen »Danske Len«, som udkom 1916 i Forbindelse med Diskussionen om Lensafløsningen:

Hofmarskal, Greve von Callenberg havde 1716 den 31. December med Kongens Billigelse sluttet den ret mærkelige Overenskomst med Baron Odyck, at denne i Hovedkassen i Rendsborg skulde indbetale 60,000 Rigsdaler Kroner, Halvdelen i Februar og Halvdelen i Marts 1717, imod at erholde en Obligation med lige Paalydende og forpligte sig til i Løbet af tre Aar at købe enten i Hertugdømmet Slesvig 1000 Demat dyrket Land eller i Kongeriget Danmark 2500 Tønder Hartkorn til Oprettelse af et Grevskab, hvorefter han skulde have sine udlaante Penge tilbagebetalt med 5 Procent aarlig Rente, men hvis han ikke inden den Tid havde købt det nævnte Jordegods, skulde Pengene tilfalde Kongens Kasse.

Her er to Mand aabenbart i Knibe – Kong Frederik IV, der synes at være i øjeblikkelig Pengeforlegenhed, og Jean Huguetan, Rigsfriherre af Odyck, som maa være haardt trængt, siden han gaar med til at binde af sin Kapital, hvad to Grevskaber koster – at belaane Obligationen til Brug ved Jordkøbet lod sig næppe gøre paa Grund af Klausulen. Aaret før havde Huguetan desuden købt det store Gods Cronsburg for godt 31.000 Rigsdaler – og det laa i Holsten.

Indbetalingen af de 60.000 til Hovedkassen i Rendsborg maa være sket prompte, for allerede 2. April forelaa Finansmandens Patent som dansk Greve, og samme Maaned tre Aar efter blev Grevskabet Gyldensteen oprettet af Jordegods samlet paa Fyen.

Hvad der virkelig ligger bag denne Transaktion, kan der vel kun gisnes om. Sandsynligt er, at man har foreholdt Baron Odyck, der 1711 var blevet naturaliseret som dansk Adelsmand, det uholdbare i, at han ikke yderligere styrkede sin Stilling i Forholdet til den danske Krone – navnlig da kan ikke boede fast i Kongens Riger. Givet er det, at man i Regeringskredse lovede sig den største Fordel af at knytte den europæisk berømte (og berygtede) Finansmand nærmere til Monarkiet ved socialt at sikre hans internationale Position – navnlig den franske Regering fulgte den kalvinistiske Bankiers Foretagender med alt andet end Velvillie.

Allerede 1714 havde Baron Odyck repræsenteret Danmark hos Kongen af Preussen, hos hvem hans Søn med en Modehandlerinde i Paris, Jean Henri Desmercieres, en Tid var Kammerherre. Dennes Efternavn var dannet af Gaden »de Mérzieres«, i hvilken han var født. Han blev siden Faderens Afløser som øverste Finansraadgiver i Danmark, hvor han ægtede en Datter af Lensgreve Christian Friis.

Saa megen Glæde fik Lensgreve Gyldensteen ikke af sit eneste ægtefødte Barn, Komtesse Margareta, der kort efter Familiens Ophøjelse stak af til Sverige med en Søn af den spanske Gesandt i København. Parret lod sig vie i Helsingborg og rejste til Holland, hvor de skiltes faa Aar efter. Dat-

teren blev med Kongens Billigelse strøget som Arving til Grevskabet. I Stedet traadte siden hendes og Spanierens ældste Barn, Marquise de Monteleone, der blev gift med den anden Lensgreve til Knuthenborg, mens den yngre Datter 1746 ægtede Amtmanden i Sorø,

HEINRICH VI, GREVE AF REUSS

Brylluppet stod i København den 16. December hos Brudens Morfar, Lensgreve Gyldensteen, der nu var 81 Aar. Han havde opdraget sine to Børnebørn siden Datterens Skilsmisse. Da denne var blevet i Udlandet og havde været ham fremmed i tyve Aar, betragtede han hendes Døtre som sine egne Børn.

Man kan gaa ud fra, at Lensgreve Gyldensteen havde gjort, hvad der var ham muligt for at give sine »Døtre« en Fremtid, der harmonerede med den høje Stand, han havde bragt Familien frem til. Den ældste havde han faaet gift med en født Greve – den yngste havnede nu i Armene paa en Prins. For det var Heinrich VI – som Søn af den regerende Fyrste Heinrich XXIV af Reuss-Plauen-Köstritz, stod han standsmæssigt Kongehuset nærmere end en Lensgreve, lad være de reussiske Landomraader i Udtrækning mere mindede om Grevskaber end om Riger.

Heinrich VI kom til Danmark 1732. Hans Opdragelse havde formet sig som Adelsmandens, og hans religiøse Farve – Pietismen – passede i Kong Christian VI's København. Intet hindrede derfor, at Regeringen tilbød ham Ansættelse i Tyske Kancelli – ti Aar senere blev han Amtmand over Nedenæs Amt og Stiftamtmand i Kristianssand Stift.

Sommeren 1746 forflyttedes Reuss fra Norge til Sorø, og da han dermed var udset til Overhofmester for det nye Akademi, maatte Forflyttelsen til Amtmandsstolen i Sorø betragtes som et mægtigt Springavancement. Om Lensgreve Gyldensteen direkte eller gennem sin Søn, Desmercieres, der dengang var Deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet, har haft en Finger med i Spillet faar staa hen, men sikkert er det, at Reuss, som endnu ikke var fyldt 40 Aar, fik en Arbejdsmark, der –

om den blev dyrket efter sine Muligheder – vilde hæve ham højt i den nye Konge, Frederik V's Gunst.

Det menes, at Reuss maa være kommet i Forbindelse med Holberg i Efteraaret 1746, altsaa i Tiden umiddelbart før sit Bryllup. Da Greven allerede 23. Januar 47 kunde indsende Ansøgning til Kongen om Oprettelse af et Baroni af de Holbergske Godser med Patent til Ejeren som Friherre af Lenet, synes dette særdeles sandsynligt. Selvom Holberg senere skrev, at han »uden megen Betænkning straks« bifaldt et saadant Forslag, kan man næppe tro, at han har kunnet bestemme sig for saa vigtigt et Skridt i den korte Tid efter Nytaar 47 uden forudgaaende Forhandlinger, som maa tænkes ført mundtligt og i København, hvor Holberg boede om Vinteren, og som kan være bragt til en foreløbig positiv Slutning i November–December i Forbindelse med Forberedelserne til Grevens Bryllup lige før Jul.

Skønt Reuss ikke var nogen Aarsunge, da han gik paa Frierfødder, maa man gaa ud fra, at han, der havde tilbragt flere Aar i Norge og derfor maatte have rigeligt at gøre med at sætte sig ind i sine nye Embedsforretninger, i Fritiden mest har været optaget af at gøre sig behagelig for sin fremtidige, meget unge Hustru – og at ordne Ægteskabskontrakten med den gamle Greve Gyldensteen. Da Reuss var uden særlige Midler, har hans Værd som Bejler til en Dame af en saa rig Familie foruden i hans fornemme Byrd ligget i de Muligheder, han som antydet havde for i sin nye Stilling at sætte sig fast i den unge Konges Gunst. Man har derfor Lov at antage, at Reuss med Henblik paa de Holbergske Godser næppe var den, der støbte Kuglen.

Den alderstegne Jean Huguetan, der ligesom Holberg havde grundlagt sin Formue ved Salg af Bøger – han startede som Forlagsboghandler i Amsterdam – og som oprettede et Len efter særlig Overenskomst med Kronen, kan have været den, der gav sin vordende »Svigersøn« Ideen til Baroniet Holberg – eller, hvilket er lige saa rimeligt at antage, førte sin »Kollega«, Skribenten Holberg, sammen med Reuss.

Her maa vi drage endnu en Person ind i Billedet, en Mand, der ved Familiebaand stod den Knuth-Gyldensteenske Kreds nær – Holbergs yngre Kaldsfælle og Nabo paa Sorøegnen, Litteraten og Embedsmanden

BOLLE WILLUM LUXDORPH

Oldefaderen havde i Kong Frederik III's Dage været Økonom paa Herlufsholm. Han skænkede to Fripladser til denne Skole. Bedstefaderen, Ceremonimester Bolle Luxdorph til Sørup ved Ringsted, havde en Datter, som ægtede den første Lensgreve paa Knuthenborg, og Sønnen Christian, der blev Oberst og Far til Bolle Willum.[2]) Oberstens Hustru var Søster til Christen Worm, der som Sjællands Biskop var selvskreven Medlem af Kommissionen til Undersøgelse af Mulighederne for at genaabne den i 1737 lukkede Skole i Sorø.

Bolle Willum Luxdorph fik 1734 Ansættelse som Sekretær i Danske Kancelli, fire Aar senere blev han Vicelandsdommer paa Sjælland og i Maj 44 Assessor i Højesteret. Første Gang, man hører om Luxdorphs Forbindelse med Holberg i dennes Egenskab af Godsherre paa Brorupgaard, er sidst paa Aaret 1744. Han var da i Vinden i Anledning af Udtalelser, som tillagdes ham vedrørende Holbergs forestaaende Køb af endnu et Gods.

Landsdommer-Kollegaen, Etatsraad Johannes Christensen, tidligere Bonderup Hovedgaard Nord for Ringsted, og dennes Hustru laa i Forhandling med Holberg om Salg af deres daværende Ejendom, Tersløsegaard, men Holberg fandt den for dyr. Ægteparret mente, at Luxdorph, der iøvrigt var deres nære Ven, havde raadet Holberg fra, og Luxdorph indrømmer i en Korrespondance, at man hos Justitsraad Caspar Bartholin – der havde været gift med en Kusine til Luxdorph – havde talt med Holberg om dennes mulige Godskøb.

Brevvekslingen gengives af C. H. Lorenzen i »Fra Arkiv og Museum«, Bind IV, Side 392–96, uden Kommentarer. Det er mærkeligt, der ikke er tænkt paa *Godsejer* Luxdorph i denne

Forbindelse. Han havde arvet det nær Sørup liggende Mørup, som Faderen havde købt i 1716, men nu var Ladegaarden brændt, og Luxdorph havde ikke Midler til at bygge den op igen. Set under denne Synsvinkel er det tænkeligt, at Ægteparret paa Tersløsegaard har opfattet den i Virkeligheden ruinerede Luxdorph som Medbejler til Holbergs Købelyst.

Luxdorph, der skal have været en meget tilbageholdende Natur, ogsaa hvor det gjaldt hans aabenbare Fordel, har i givet Fald sikkert været paa det rene med, at hans sørgelige Mørup ikke kunde tage nogen Konkurrence op. I sit Brev til Fru Christensen skriver han, at han vel har sagt, at Tersløsegaard forekom dyr, men samtidig havde han gjort Holberg opmærksom paa, at Bygningerne og de under Godset hørende Kirker nylig var repareret.

Det fremgaar af Luxdorphs Breve til Christensens, at Landsdommeren – der i det mindste i Tal havde faaet dobbelt saa meget for Bonderup, som han havde givet for den – øjensynlig ønskede at tjene lige saa bravt paa Tersløsegaard. Han forlangte 22.000 Rigsdaler – Holberg vilde give 12.000 – Luxdorph kunde gaa med til 14.000, »om jeg havde Penge og skulde købe Gods« – Christensen havde givet 16.000 – Luxdorph mente, »han sælger nok næppe ringere end 18.000«.

Handelen gik i Orden hen paa Vaaren det følgende Aar for 17.000 Rigsdaler – heraf 800 til Indfrielse af en Obligation, som Landsdommer Christensen havde udstedt til Godsets forrige Ejer.

C. H. Lorenzen slutter Gengivelsen af Luxdorphs Breve til Landsdommerparret med denne Oplysning:

> Alt endte i den skønneste Idyl. Af en Optegnelse i Luxdorphs Kalender ser man, at den 2. Juni – 14 Dage efter Købet var gaaet i Orden – spiste Holberg og Christensens, foruden flere andre, til Middag hos Luxdorph.

Siden Offentliggørelsen af Korrespondancen har »Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie« ved Eiler Nystrøm udgivet Værket »Luxdorphs Dagbøger«, og her finder man

under 21. Maj 1745 noteret, at Holberg havde købt Tersløse for 17.000 Rigsdaler og erhvervet Stillinge Kirke af Etatsraadinde Bruun paa den nærliggende Ødemark Hovedgaard for 5500. I Dagbogen berettes ti Dage senere, at Luxdorph har været ridende til Tersløse sammen med Ringsted-Amtmanden Lillienskiold, hvis norske Slægt Holberg var knyttet til paa mødrene Side. D'Herrer spiste og sov paa Tersløsegaard, hvor Landsdommer Christensen og Hustru endnu boede, og Andendagen efter fandt Middagen til Ære for Tersløses nuværende og forrige Ejer Sted paa det Luxdorphske Mørup, hvor Stemningen højst rimelig har været baade hjertelig og munter.

For det ser ud til, at Luxdorph har gjort sit til at bringe Holbergs Køb af Tersløsegaard i Stand. Maaske har han optraadt som Mægler i det nye Aar og paa Holbergs Vegne vundet Fruen i Huset for dennes mulige Planer – det var jo let at se, at Tersløsegodsets 400 Tønder Hartkorn lagt til Brorups 600 vilde give et Baronis 1000. Holberg betalte Etatsraadinden 200 Daler i »Diskretion«, og det kan tyde paa noget i den Retning, men naturligvis – 200 Daler ekstra paa denne Façon kan ogsaa skyldes Mandens Ønske at faa rundet af til 17.000.

Luxdorphs Tersløsegaard-Breve viser, at Holberg spekulerede i Bonderup. Den havde i Efteraaret 1744 været til Auktion tre Gange og blev – formodentlig med Videresalg for Øje – købt af Konsumptionsforpagter Johannes Mørch, som afhændede den midt i December samme Aar. Dog har Holberg maaske kun luftet Bonderup-Muligheden for at bringe Prisen paa Tersløsegaard ned, for *dette Gods grænsede til Akademiets Ejendomme og laa desuden Brorupgaard nærmere.*

Aaret før Holberg begyndte at tænke paa Køb af endnu et Gods, var der dannet et Baroni ved Ringsted, Conradsborg – det første paa Sjælland siden Fuirendal, det hidtil eneste, længst var indgaaet i Grevskabet Holsteinborg.

Conradsborg omfattede de tidligere Luxdorphske Godser Sørup, Sandbygaard og Kverkebygaard. Bolle Willums Faster, den første Lensgrevinde Knuth, der døde 1720, var som Husfrue paa Knuthenborg blevet efterfulgt af Ida Reventlow.

Denne, der saaledes blev Tante til Luxdorph, oprettede 1743 to Baronier for sine yngre Sønner, efter hvem de opkaldtes – Christiansdal paa Lolland og Conradsborg.

Om Oprettelsen af Baroniet Conradsborg har inspireret Holberg til at forsøge noget lignende paa den anden Side Sorø, eller om Luxdorph har indgivet ham Tanken ved at jævne Vejen for ham med Hensyn til Tersløsegaard som en Mulighed til Realisering af en saadan Plan, lader sig næppe nærmere efterforske, men at Luxdorph paa den ene eller den anden Maade kan have spillet en Rolle i Forbindelse med Holbergs Godsudvidelse paa samme Egn og hans senere Baronisering er en Tanke, som vist ikke lader sig afvise.

Luxdorphs Dagbøger hjælper ikke meget paa dette Punkt. Han begyndte dem i 1745, sprang det vigtige 1746 over og lavede igen et Hul for Perioden 1749–57. Optegnelserne 1747–48 er faa, navnlig det første Aar – end ikke Holbergs Ophøjelse i Friherrestanden er nævnt. Men i 1745 er der et interessant Notat. Under den 23. September – fire Maaneder efter at Holberg har lagt Tersløse til Brorup – staar anført, at Greve Reuss' Forgænger som Amtmand, Christopher von Beulwitz, havde et privat Møde med Lensgreve Gyldensteens foran omtalte Søn, Finansraadgiveren

og Hofmarskal, Greve von Callenberg. Mødet fandt Sted, mens Hoffet rastede i Sorø paa Vejen hjem fra Kongens Rejse til Jylland og Hertugdømmerne, i hvilken Luxdorph deltog som Medlem af Kancellifølget.

Notatet kan være betydningsfuldt med Henblik paa Holbergs Interesse for og senere Stilling til Akademiet og dets Problemer. Beulwitz havde først paa Aaret meldt Byggearbejderne ved Sorø-Skolen, som havde staaet paa i de elevløse Aar, saa vidt fremme, at der kunde tænkes paa Rumudstyret. De hidtidige Udgifter var dækket – formodentlig gennem Indtægterne af Skolens Jordegods – men fra Danske Kancelli fik han

Besked om først at udarbejde Forslag til Skolens praktiske Virksomhed. Han lavede to – et større og et mindre bygget paa samme Plan. Det større Forslag blev indgaaende drøftet i Kancelliet, men som det fremgaar af William Norvins Afhandling i Bind II af Værket »Sorø«, kunde der ikke skaffes Balance mellem de ventede Udgifter og Indtægterne fra Akademigodset og de projekterede Skolepenge, »hvis der ikke tilvejebragtes yderligere sikre Indtægter« til Driften.

Er det ikke rimeligt at antage, at Udveje for disse nødvendige Indtægter er blevet drøftet under det Møde, Skoleforstanderen, Amtmand v. Beulwitz havde med Finanseksperten Desmercieres og Hofmarskal, Greve v. Callenberg, der – som det vil erindres – var Mellemmand mellem Kronen og Baron Odyck ved Grevskabet Gyldensteens Oprettelse?

Mødet i Sorø har maaske ikke været uden Indflydelse paa, at Beulwitz og Desmercieres efter Kongens Hjemkomst modtog Geheimeraad-Titlen den 1. Oktober. Luxdorph var i Følge Dagbogen i Maanedens Begyndelse paa Inspektion hos sine Bønder i Bringstrup, Sigersted og Vandløse. Han afbryder Rundrejsen og smutter ind til Sorø for at lykønske Amtmand v. Beulwitz til Udnævnelsen. Maaske træffer han Holberg der. I hvert Fald spiser han hos denne oppe paa Tersløsegaard efter Visitten hos Beulwitz. Først næste Dag tager Luxdorph videre paa sin Ekspedition.

Skulde Mulighederne for at indfange Holbergs store Ejendomme mon være kommet paa Tale allerede i 1745? At Greve Reuss alene skulde være Ophavsmanden synes ikke uden videre rimeligt. En samtidig siger om Greven, at han er en Menneskeven og ikke uden Kundskaber, »men alt for afhængig af sin rige Hustru« – eller vel af dennes meget indflydelsesrige Familie ...

Hvorom alting er – Assessor Ludvig Holberg blev gjort til Friherre og hans Godser til Baroni den 6. Marts 1747 af den, som paa Hans Majestæts Vegne foretog det praktisk fornødne i saa Henseende, Oversekretæren i Danske Kancelli

Samme Maaned Aaret før havde Oversekretæren faaet sine Godser mellem Roskilde og Holbæk oprettede til Grevskab med Ret til at føre et hertil svarende Vaaben, *men uden Ret til at kalde sig Greve,* som det udtrykkelig fremhæves i Lensbrevet – Holstein var blot Herre til Grevskabet Ledreborg.

Ved at gennemgaa »Nyt dansk Adelslexikon« af 1904 ser man, at der i Christian VI's Regeringstid – 1730 til August 46 – foruden Ledreborg kun er oprettet de to Baronier, som Lensgrevinden paa Knuthenborg 1743 fik Patent paa for Christian og Conrad Knuth, der som yngre Sønner var fødte Baroner, og et Grevskab i Kongens fjerde Regeringsaar – Christiansholm paa Lolland med det tidligere kongelige Slot Aalholm som Hovedsæde. Ogsaa her stod en Kvinde bag, den rige Geheimeraadinde Emerentia von Levetzau, Hofmarskal Johan Rabens Enke, der sammenkøbte Godset hovedsagelig i den forrige Konges Tid med det Formaal at oprette et Len for sine Sønnebørn.

Major C. W. Gieddes Baronisering 1742 skyldtes Ægteskab med Arvingen til Baroniet Wintersborg paa Lolland og Baron Erhard Wedel Jarlsbergs Ophøjelse i Grevestanden med Navnet Wedel Friis Ægteskab med Arvingen til Friisenborg. Samme Aar blev Generalmajor, Rigsgreve Philip Trampe *naturaliseret* som dansk Greve. De titulære Grever von Oertz, Haxthausen og von der Schulenburgs Ophøjelser skyldtes ogsaa særlige Forhold og særlig Naade – først i 1750, paa den nye Konges Fødselsdag, blev Holstein tillige Greve af Navn.

Christian VI og hans tyskfødte Dronning anses for det mest aristokratisk sindede Kongepar under den danske Enevælde – dertil var de Pietister. Kongeparrets Indstilling har næppe gjort det muligt at fremme Planer om eventuel Baandlæggelse af de Holbergske Godser til Fordel for Skolen i Sorø under Former, som Holberg har villet eller kunnet gaa med til.

Det første Len under den nye Konge

Da Ludvig Holberg et halvt Aar efter Christian VI's Død hævedes til Baron, vakte det den største Opsigt – Litterater og Videnskabsdyrkere blev, efter hvad man forstaar paa Historikeren Suhm, endda pinlig berørte.

Det pinlige kunde næppe bunde i selve Nobiliteringen, for Suhms Familie, der oprindelig var rügisk Adel, var kommet til Ære i Danmark gennem et Vaabenbrev ligesom forøvrigt Luxdorphs. Bartholin'erne, der som berørt hørte til Holbergs Omgangskreds, kunde glæde sig over to Adelsbreve, Sekretær Hielmstierne i Danske Kancelli var blevet adlet med dette Navn Maaneden før Holbergs Baronisering, Heraldikeren Klevenfeld nød kort efter en lignende Gunst, og Assessor i Hofretten Knud Klaumann, der 1749 købte Bonderup, adlede man, da han blev Godsejer. Og for at man kan vide, at ikke blot Komediedigteren, men ogsaa en af Scenens Børn naaede adelig Højhed under vor Enevælde, nævnes her *Frederik Pilloy* – den franskfødte Skuespiller, som var med ved de første Holberg-Stykkers Fremførelse paa Grønnegade-Teatret. Han var blevet adlet under Kong Frederik IV – i Christian VI's Tid maatte han ernære sig som Vinhandler og Værtshusholder. Sammen aabnede Pilloy og Holberg – Adelsmanden og Lensbaronen – Foraaret 1747 paany Den danske Skuesplads. Man gav som Premiere »Den politiske Kandestøber«, der nu kunde opfattes efter Behag af enhver, som mukkede mod Kongens kaarne Mænd!

Det maa have været Baroniet, der gjorde det – i nogen Grad vel fordi det manifesterede, at Holbergs Rigdom, som man nok vidste Besked om, selvom han ikke holdt Karosse, maatte være større, end man havde forestillet sig. Men det laa maaske mest i selve Sagen. For Folk, der havde levet 16 Aar under Christian VI's Styre, var det forbavsende, at den nye Konge kunde lade det første Len, som blev skabt efter han var kommet paa Tronen, oprette af en Mand, der ikke engang var adlet. Baroniet Rosenlund, som Major Rosenkrantz grundlagde ved

Fakse Aaret efter, kunde man forstaa. Her var Stand og Stamme i Orden. En Rosenkrantz havde været mellem de fem Baroner, Christian V indledningsvis udnævnte i 1671. Denne oprettede ganske vist ikke noget Len, men det gjorde en anden af Slægten faa Aar senere ved at grunde Baroniet Rosendal i Norge.

Selvom den nye Herrestand stod nogenlunde aaben for enhver, der havde Midler til at oprette Len, er det tvivlsomt, om en Holberg havde faaet Lov at gøre det paa samme Betingelser, som man tilstod Holger Rosenkrantz. Hartkornet udgjorde for Rosenlunds Vedkommende end ikke Halvdelen af det lovbefalede for Baronier. Der blev da heller ikke Tale om Skattefrihed for 100 Tønder Hartkorn Bøndergods, der tilkom et fuldvægtigt Baroni som Holbergs. Naar Kronen indrømmede Holger Rosenkrantz *Æren* som Lensbesidder, skyldtes det foruden Hensynet til hans fornemme Navn maaske hans Fortjenester som Arkitekt – – paa Hofbygmester Laurids Thurahs Vegne havde han forestaaet Byggearbejderne i Sorø i Forbindelse med Planerne om det nye Ridderlige Akademi.

Holbergs Far Christian Nielsen, der menes at være den første i Familien, som brugte Stammenavnet Holberg, aspirerede kort før sin Død til Oberstgraden og var saaledes rigelig i Rang med den jævnere Adel under Enevælden. Moderen Karen Lem kunde gennem sin mødrene Slægt, Familien Munthe, der stammede fra Nederlandene, føre sine Ahner tilbage til den tidligste Middelalder-Adel.

Ludvig Holberg har, skønt selvfølende ogsaa i Bevidstheden om sin solide Afstamning, næppe regnet det blotte Adelsskab for videre værdifuldt – i Følge Griffenfelds Forordninger rangerede den menige Adels ubetitlede Medlemmer paa Linie med for Eksempel Kancellisekretærer af de yngre Aargange i Klasse ca. 50, og der var 55. Pilloys Ophøjelse tyder ellers paa, at Holbergs Indsats paa Teater-Omraadet kunne være blevet Anledningen allerede paa Frederik IV's Tid – men hans Satirer havde ikke netop skaffet ham Venner i Kollegierne. Desuden har Holbergs Studier til det forrige Aarhundredes Danmarks-

historie sikkert givet ham et klart Blik for den Spekulation i Borgerstandens formodede Forfængelighed, som laa til Grund for det store Salg af Vaabenbreve – og vel ogsaa for adskillige Adels-Patenters Udfærdigelse – i Forbindelse med Enevældens Fæstnelse under Christian V.

I Perioden 1670 til 1766 – under de fire Konger, som regerede i Holbergs Levetid – blev der gjort Udvej for henved 175 Slægters Optagelse i den adelige Stand. Op mod 70 adlede repræsenterede Civiladministrationen, heraf 15 med Assessor-Titel. Nogle og fyrre kom af Officerskredse, og nogle og tredive levede som almindelige Godsejere. En syv-otte adlede, hvis Stade i Samfundet vanskeligere lader sig bestemme, og lige saa mange, der maa regnes som Udlændinge, fuldender Billedet af den nye Enevoldsadel.

Da Holberg blev baroniseret i 1747, var der kun nogleoghalvfjerds Slægter tilbage af de godt 150 gammeladelige Familier, der levede ved Indførelsen af Enevælden i 1660, og et tilsvarende Antal af de omtrent lige saa mange siden da nyadlede Slægter. Regner man hertil de 15, der var igen af Christian V's Vaabenbrevslægter, havde man 1747 – Frederik V's første hele Regeringsaar – omkring 160 gyldne Navne repræsenteret i Danmark (alle Tal gives med Forbehold).

Ser vi bort fra den ældre og den yngre Gyldenløves Efterslægter, ophøjede de fire Konger, Holberg levede under, henholdsvis 16 og 24, 13 og 5, 6 og 3, 8 og 6 i Greve- og Friherrestanden – ialt 43 Grever og 38 Baroner. Under de samme fire Konger blev der grundlagt 8 og 13, 6 og 0, 2 og 2, 1 og 3 Grevskaber og Baronier, hvortil kom Genoprettelse af to nedlagte Baronier plus et greveligt Forlods – ialt fra 1671 til 1766 18 grevelige og 20 friherrelige Len.

Ved Frederik V's Regeringsovertagelse 1746 var der 22 grevelige og 14 friherrelige Familier – og tilbage af Lenene 17 Grevskaber og 14 Baronier. Over Halvdelen af Lenene i Dobbelt-Monarkiet var efterhaanden samlet indenfor 6 Slægter. Det havde Udviklingen ført med sig – en Udvikling, der minder om den, der foregik til Gunst for Rigsraadsadelen i Pe-

rioden fra Reformationens Indførelse til Systemskiftet under Frederik III.

Med andre Ord: Den menige Adel var i Tiden fra 1671 til Frederik V's Tronbestigelse blevet mindre fornem paa Grund af de gamle Slægters fortsatte Uddøen, mens Lensadelen som Følge af lignende Forhold indenfor sine Rækker var blevet saa meget mere fornem og indflydelsesrig. Det er ikke at undres over, at *Assessor* Ludvig Holbergs samtidige undrede sig, *da de en Morgen vaagnede og saa ham placeret mellem Rigernes 25 daværende Lensbesiddere,* af hvilke kun een – Lensgreve Gyldensteen – ikke havde en højadelig Ahne-Række bag sig, men han var dog hævet til Baron og siden til Greve, før han blev Lensbesidder.[3])

Det særlige ved Baroniet Holberg var, *at Kronens Hjemfaldsret til et Len i dette Tilfælde uden Hensyn til Sidelinie-Slægtninge straks efter Opretterens Død traadte i Kraft* – og til Gavn for en bestemt Statsinstitution!

Fordelen ved dette Lens Oprettelse er saa aabenbar paa *Samfundets* Side, hvilket Holberg ved *sit Valg* af »Successor« jo ogsaa havde ønsket, den skulde være. Vel fik han ved at gøre sine Godser til Len Skattefrihed for 100 Tønder Hartkorn af Bøndergodset, men denne økonomiske Lettelse var for en Del at betragte som Honorar for de halve Amtmandsforretninger, der paahvilede en Lensbesidder. Professor Vilhelm Andersen har Ret, naar han i sin Litteraturhistorie kalder den Handel, Holberg-Forskere ser i Oprettelsen af Lenet Holberg – Baron-Titel som Gengæld for den testamentariske Bestemmelse – for en usædvanlig ren Handel, for sikkert er det, at den er ren i Forhold til de rene Handeler, der synes at være foregaaet ved Grundlæggelsen ogsaa af andre danske Len end Grevskabet Gyldensteen.[4])

SORØ-BARONIETS NAVN

Lenene rangerede efter de Tidspunkter, de skrev sig fra – Grevskaber for sig og Baronier for sig – uden Hensyn til Besiddernes personlige Forhold i Rangen. Samsø-Greverne, der

som fødte Excellencer stod højere end andre Lensgrever, var som Besiddere af Grevskabet i Kattegat nogle Numre efter Lensgreven paa Friisenborg, fordi deres Len var af senere Dato. Blev et Baroni oprettet af en Greve – Friisenvold for Eksempel – eller ved Arv eller paa anden Maade tilfaldt en saadan, rangerede Baroniet fortsat efter sit Nummer blandt Baronierne.

Som Følge af dette Forhold er der næppe reel Baggrund for Carl S. Petersens Antagelse, at Sorø-Lenets Navn – Baroniet Holberg – var en særlig Gunstbevisning og noget specielt, nærmest et Kup, »for«, skriver Carl S. Petersen, »Holberg har nøje vidst, hvad han vilde have til Gengæld« for at baandlægge sine Godser.

Sagen er denne: Efter at Greve Rreuss har indsendt Ansøgning til Kongen om de Holbergske Besiddelsers Ophøjelse til Baroni, kommer han i Tanker om, at han har glemt at anføre Lenets Navn, eller ogsaa har Holberg, der fra Kancelliet havde faaet Aktstykket til Gennemsyn, gjort Greven opmærksom paa Forglemmelsen. Denne sender Brev til Oversekretæren Holstein med Undskyldning for, at »en Omstændighed er forbigaaet, som er, at dette Gods ved Erektionen maa blive kaldet efter hans Navn Baroniet Holberg«, hvilket Greven beder Holstein forelægge Kongen sammen med Andragendet.

Laa der noget usædvanligt i Holbergs Ønske, vilde Reuss næppe have glemt at anføre det, da det i saa Fald var væsentligt. I alle Tilfælde vilde det ikke kunne være ordnet med den lidt flotte Reussiske en passant-Skrivelse til Holstein. Man maa gaa ud fra, at Holberg havde maattet indgive en personlig Bønskrivelse til Kongen. Om Ansøgningens Udformning skriver Holberg ved Tilbagesendelsen blot denne Bemærkning, at »han intet haver at erindre uden dette, at Baroniet maa bære mit Navn af Holberg«.

Ludvig Holberg har rimeligvis fra Begyndelsen været paa det rene med, hvad hans Baroni skulde hedde, for det Navn, han bar, var Navnet paa Faderens Fødegaard i Norge. Lydligt og af Oprindelse var det lige saa egnet for et Len som Frederiksberg for det kongelige Lystslot udenfor København. Det

kan heller ikke have forekommet Reuss mærkeligt, at et Len fik den besiddende Families Navn, for saadan var det sket, da hans Hustrus Morfar oprettede sit Grevskab. Reuss har højst sandsynligt anset Navnet Holberg som Betegnelse for Sorø-Baroniet for saa naturlig en Sag, at han kun for en Ordens Skyld fandt det nødvendigt at anføre i Ansøgningen – det senere Brevs selvfølgelige Tone tyder paa det.

Holstein paa sin Side har tilsyneladende heller ikke heftet sig nærmere ved dette Spørgsmaal. Foruden Fortilfældet Gyldensteen maa han have været vidende om, at Griffenfelds Len ved Tønsberg – det senere Wedelske Grevskab Jarls*berg* – ogsaa havde haft sin Besidders Efternavn uden nogen Form for Omskrivning.

Gyldensteen og før ham Griffenfeld var blevet benaadet med disse Navne med Henblik paa Oprettelse af Len. Det er maaske derfor, Carl S. Petersen har set bort fra dem, eller har det været fordi de fik nye Navne? Efter Forskerens Opfattelse havde Baroniet Holberg »kun et eneste Sidestykke«, som vi véd, »nemlig Grevskabet Scheel i Jylland, der vel at mærke var af adelig, ikke af borgerlig Oprindelse«.

Hertil kan siges, at de danske Enevoldskonger ikke havde videre Grund til at udmærke den gammeladelige Slægt Skeel, af hvilken Mogens Skeel til Fussingø havde været Mester for Satiren »Grevernes og Friherrernes Komedie«. Og den første Lensgreve Skeels Farfar, Chr. Skeel til Gl. Estrup, havde som udpeget Meddommer nægtet at underskrive Dommen over Storkansler Griffenfeld, fordi han ikke saa egentlige Beviser for dennes paastaaede Skyld. Christian V's Ord: »Havde jeg blot flere Skeel'er!«, bevægede ikke den uforfærdede Repræsentant for denne Familie, der personlig raadede over Godser paa Størrelse med to Grevskaber, til at træde ind i den nye Herrestand, hvilket Standpunkt hans Søn Jørgen ogsaa tog i Arv.

Da Lenet grundlagdes for Sønnesønnen, kneb det formodentlig at finde et passende Navn. Grevskabet Djursland for Eksempel vilde være en Tilsnigelse, da der i Landsdelen allerede var to Len. Hovedsædet Sostrup egnede sig mindre godt som Be-

Frederik V (1723-46-1766) som ung Monark. Indviede Foraaret 1747 det nye Akademi i Sorø. Under Kong Christian VI var Skolen paa Herlufsholm blevet reorganiseret, man havde betænkt Hertugdømmerne med et Gymnasium i Altona, og adskillige Borgerskoler var sat i Gang.

(Maleri af Andreas Møller, Frederiksborg.)

Holbergs friherrelige Vaabensegl gengivet i dobbelt Størrelse efter Fotografi taget paa Rigsarkivet, hvor Seglet opbevares. – Vaabenfarverne er: Grønt i Sølv og Guld i Rødt, Hjerteskjoldet Sølv i Blaat, Skjoldholderne Sølv med blaa Dækkener.

tegnelse for den samlede Besiddelse – det naturlige vilde have været Scheelenborg. Men uheldigvis fandtes der et saadant Len paa Fyen oprettet 1680 af en indvandret kurlandsk Adelsmand, hvis fulde Navn var Friedrich von Wittinghof *genannt Scheel.*

Forklaringen paa, at det jydske Grevskab af 1725 fik Slægtsnavnet alene, maa være, at den første Besidders Mor, der havde giftet sig anden Gang med Lensgreve Christian Ditlev Reventlow, og som havde været drivende Kraft ved Lenets Oprettelse, har foreslaaet det. Inspirationen er tydelig – *Grevskabet Reventlow,* der skrev sig fra 1685. Det laa udenfor Kongeriget – ved Als Sund i Slesvig – og det er Aarsagen til, at Holberg ikke har taget det med i Listen over Grevskaber og Baronier i Danmark–Norge-Beskrivelsen.[5])

De højadelige Lensbesiddere har uden Tvivl mere end ved Sorø-Baroniets Navn heftet Opmærksomheden ved

SORØ-BARONENS VAABEN

Hovedskjoldets Figurer er ikke vanskelige at tyde – Granen leder Tanken hen paa Norge, mens Lyren symboliserer Holbergs Digterkald, hvis økonomiske Resultat var Grundlag for Lenet. Stjernen over Lyren – mener man – sigter til Baronens Vurdering af sit Forfatterskab som værende af evig Værdi.

Stjernen er et af de almindeligst forekommende sekundære Mærker i adelige Vaaben.[6]) Lensgreve Gyldensteen havde to Stjerner i sit Skjold. Deres heraldiske Funktion var at fremhæve Hovedsagen – to krydslagte Kaarder. I Niels Juels Vaaben levendegør Stjernen Bølgerne, som er det egentlige Mærke. Paa lignende Maade forholder den Holbergske Stjerne sig til Lyren. Mon ikke Holberg har ment, at den skulde symbolisere de Idealer, han har søgt at holde sig for Øje i sit Arbejde mere end den just skulde symbolisere dette Arbejdes mulige Evighedsværdi?

Hvad der har Betydning er, at Lyren og Stjernen staar i den heraldisk venstre Diagonal, mens den fornemmere Højrediagonal er forbeholdt Symbolet paa Holbergs Fødeland – et

Vidnesbyrd om den nybagte Barons Takt og kloge Tilbageholdenhed.

Og saa det famøse Bjerg i Hjerteskjoldet, som skal gaa for Symbol paa Holbergs Navn. Der er ikke nogen Bjerghule at se i Hjerteskjoldet paa J. Fosie's Vaabentegning, under hvilken Holberg har skrevet: »Dette Vaaben beder jeg allerunderdanigst mig at blive forundt.« Udkastet viser to stejle Klipper spaltet i en lige Linie og staaende tæt sammen. De er skarpt afskaarne forneden, hvilket tyder paa, at de tænkes rejse sig af Havet. Der er intet her af det hule Isbjerg, som det officielle Vaaben-Patent viser. Nogle mener, at Figuren er en Forenkling af Motivet i Holbergs borgerlige Segl, der synes at skulle forestille en Havnestad. Det er ikke urimeligt at mene, at Baronen i sit Vaabens Hjerteskjold har villet symbolisere sin Fødeby Bergen, den driftige Handelsstad, der ligger omgivet af høje Fjelde og smalle Fjorde med dybt Vand helt ind til Fjeldenes Fod.

Men rimeligere er at antage, at Holberg simpelthen har optaget sin Far, Oberstløjtnantens Vaabenmærke paa den fornemste Plads i sit friherrelige Skjold. Christian Nielsen Holberg, der endte som fungerende Kommandant paa Fæstningen Bergenshus, havde i Egenskab af Officer ført Skjold og Hjelm – de heraldiske Tegn var henholdsvis en Klippe og en Arm svingende et Sværd. Ludvig Holberg benyttede ikke Faderens Hjelmtegn, men valgte at gentage Granen paa den højre Hjelm, hvilket betyder, at Feltet med Granen er at opfatte som hans adelige Grundvaaben. Er Formodningen rigtig, maa man sige, at Holberg satte sin Far et smukt Minde i Forbindelse med Lenet, der kom til at bære Familien Holbergs Navn.[7])

HOLBERGS STILLING TIL AKADEMI OG BARONI

Holberg-Kendere som Chr. Bruun, Carl S. Petersen, Vilhelm Andersen og Th. A. Müller synes enige om, at Idéen til et Len med Skolen i Sorø som Arvtager kom bag paa Holberg. I Carl S. Petersen og Vilhelm Andersens Litteraturhistorie gøres dog opmærksom paa, at Holberg længe havde ønsket »et Akademi i Lighed med det svenske naturvidenskabelige Selskab, Vetenskapsakademien fra 1739, hvor Agerdyrkning og Fysik skulde drives sammen med Moral og Statsvidenskab. Oprettelsen af et saadant Akademi i hans egen Egn var Vand paa hans egen Mølle«.

Holberg meddelte i 1735, at han agtede at anvende sin Formue til »en nyttig Stiftelse« til Fremgang for det danske Sprog. »Men,« skrives der i Litteraturhistorien, »da flere saadanne Selskaber oprettedes uden hans Medvirkning i de følgende Aar, nemlig Videnskabernes Selskab 1742 og Selskabet for dansk Historie og Sprog 1743 og tilmed danske Skrifter nedregnede i Mængde, slog han sig til en anden Side og bestemte i et nyt Testamente 1745, at hans Midler skulde formere en staaende Kapital, hvis Renter skulde anvendes til fattige Jomfruers Udstyr. Herover lo man, og Holberg blev atter usikker.«[8])

Holberg skriver:

Just da jeg svævede i denne Tvivlraadighed, blev Det ridderlige Sorø Akademi stiftet. Nogle af mine gode Venner, som af mine Skrifter havde set, hvor inderligen jeg havde ønsket et saadant Akademis Stiftelse, og de Motiver, hvorpaa jeg saadant Ønske havde grundet, mente, at jeg intet bedre kunde gøre end med mine Midlers Donation et saadant Værk at understøtte og bestyrke. Jeg bifaldt uden megen Betænkning straks et saadant Forslag, thi det var, som man siger, at give Sporer til en Hest, som løber af sig

selv, helst saasom mit Jordegods udi Favør af det nye Akademi blev priviligeret og til et Friherreskab erigeret.

Som antydet i nærværende Bog er det muligt, Holberg gennem længere Tid har syslet med Tanken at faa sine Godser baandlagt paa Lensbetingelser til Fordel for det nye Akademi. Hans mere eller mindre direkte Tilkendegivelser vedrørende sin Formues Anvendelse til »publici« Nytte kan ses i Lys af Kai Friis Møllers Bemærkning i anden Holberg-Sammenhæng: »Hans force laa i at lege med sandheden lige for næsen af læserne.« Og i Henseende til et muligt Ønske om Len, turde det være oplagt, at »der er et og andet, han helst tier stille med«.

AKADEMIPLANERNE OG HOLBERGS GODSKØB

Den Tanke ligger nær, at Holberg maa have haft en bestemt Hensigt med at samle Ejendomme til et Baronis Størrelse saa tæt paa det soranske Skolegods. Det er givet, han nøje fulgte Udviklingen i Planerne til Skolens Genoplivelse med Hovedvægten lagt paa praktiske Fag. Som Rentemester ved Universitetet har Holberg vidst god Besked med, hvad det kostede at drive en højere Læreanstalt, og det har sikkert paa et tidligt Tidspunkt staaet ham klart, at Vanskelighederne ved Foretagendet ikke saa meget laa i Udformning af Undervisningsplanen som i at stabilisere det økonomiske Grundlag for Driften.

Uden det kan tages som »Bevis« for, at Holberg havde særlige Sorø-Interesser, bør man lægge Mærke til i hvor høj Grad Akademiplanernes Udvikling falder sammen med hans Køb af Godser.

I Sommeren 1737 maatte Sorø-Skolen lukkes af Mangel paa Elever. Samtidig besluttede Myndighederne en fuldstændig Ombygning af de gamle Klosterbygninger med Henblik paa Nyaabning – en forbedret Undervisningsplan havde længe været under Overvejelse. Aaret efter fik daværende Kaptajn Holger Rosenkrantz Ordre til at forestaa Byggearbejderne. I 1739 var

den nye Fløj til Akademisterne under Tag, og kort efter blev Holberg Godsejer. Købekontrakten paa Brorupgaard er dateret 13. April 1740. Den 3. Juni samme Aar købte han ved Auktion 108 Tønder Hartkorn af det i Antvorskov-Distriktet liggende kongelige Strøgods, og 19. September blev Skødet underskrevet af Kong Christian VI.

1743 stod Akademiets Hovedbygning færdigombygget – Aaret efter begyndte Holberg at se sig om efter endnu et Gods. I Begyndelsen af 1745 indsendte den nye Skoleforstander og Amtmand i Sorø, von Beulwitz, sin store Reorganisationsplan til Akademiets fremtidige Drift, og umiddelbart efter bestemte Holberg sig endeligt for Købet af Tersløsegaard.

Det vides fra Christian VI's Brevveksling med Johan Ludvig Holstein i Anledning af dennes Godskøb paa Roskilde–Holbækegnen, at Kongen lagde Vægt paa, at et Len laa samlet i een Egn. Det var efterhaanden blevet vanskeligt at sammenkøbe tilstrækkelig store Ejendomme efter denne Regel. Kongen betydede Holstein, at det vilde være noget nyt i Danmark og derfor betænkeligt at ophøje vidt fra hinanden liggende Godskomplekser til et Len. Holbergs Hovedgaarde opfyldte den gamle Betingelse saa meget, det lod sig gøre, saa nær ved Sorø-Skolens udstrakte Besiddelser. Brorup i Vest og Tersløse i Nordøst var adskilte af Antvorskov Rytterdistrikt, i hvilket Holberg havde søgt at købe sig ind. Tersløse grænsede mod Sydøst til Akademigodset og i den nordlige Del til Oberst Rabe v. Kalckreuths Legatgods, Hellestrup med Nidløse. Holberg raadede saaledes over to tæt ved hinanden liggende, hver for sig sammenhængende Godskomplekser – akceptable som et Len i hvert Fald efter at Frederik V var kommet paa Tronen.

I Værket »Sorø« skriver William Norvin i 2. Bind Side 124 om Brorupgaard: »Da den 1740 erhvervedes af Holberg, var den ialt paa omtrent 672 Tønder Hartkorn,« og at blandt andet Stillinge Kirketiende hørte under den.

Dette er ikke rigtigt. Brorup Gods udgjorde, da Holberg købte det, 441 Tønder Hartkorn. Hertil kunde lægges de 108 Tønder Hartkorn, som Holberg samme Aar købte af det konge-

lige Strøgods plus 7 Tønder Hartkorn Mølleskyld erhvervet samme Sted – ialt 556 Tønder Hartkorn. Det var, hvad Holberg fik under Hænder i Løbet af 1740. Heraf laa den 15 Tønder Hartkorn store Avlsgaard Orebo et godt Stykke borte, lige Nord for og grænsende til Tersløse Gods.

Fem Aar efter kom denne Ejendom til med 400 Tønder, og nu havde Holberg 956 Tønder. Samme Aar erhvervede han Stillinge Kirke med Tiendegods – 128 Tønder Hartkorn. Kirken laa i Nærheden af Brorup, og Holberg har formodentlig købt den – næppe fordi den tidligere havde hørt under Brorup alene, men nok saa meget fordi dette Kirkegods rundede de 1000 Tønder Hartkorn af – Betingelsen for et reelt Baroni. Holberg raadede i Løbet af 1745 over ca. 1100 Tønder Hartkorn. Skødet paa Stillinge fik han den 20. November.

Købet af Stillinge-Jorderne tyder paa, at Holberg med Forsæt ønskede at skabe Muligheder for et Len, og at han maa have regnet med, at dette næppe vilde kunne blive Virkelighed, uden det nødvendige Areal værdimæssigt var for Haanden i rigeligt Maal, særlig her, hvor Godsmængden var delt i to Dele. – I »Archiv«, No. 53 c, konstateres uden Kommentarer som »ret mærkeligt«, at Holberg vedrørende Benzons Udkast til Skødet paa Brorupgaard noterer Rettelsen: »p. 1 lin. 3 *Velbaarne* lege [læs] Velbyrdige.« Har *Kancelli*sekretæren allerede da anet noget og tilladt sig denne Ironisering? Titulaturen »Velbaarne« tilkom Friherrerne ...

HOLBERGS RAADGIVERE

Det er ikke videre sandsynligt, at en Mand af Holbergs Format og selvstændige Tænkemaade stod uforberedt, da han »lod sig overtale« til at gøre Sorø Akademi sin meget betydelige Donation. Han var 50 Aar, da han begyndte at interessere sig for Landejendomme, 55 da han købte sit første Gods og godt 60, da han havde Jorder til et Baroni. Han stod altsaa i sin Jorddrot-Periode i sin fuldeste Aandskraft og som mangeaarig Administrator af Universitetets Jordegods med rige praktiske Erfaringer bag sig.

Paa højere Steder har man uden Tvivl været klar over, hvor Holberg styrede hen. Man vidste, han var blandt dem, der mente, at Universitetet i København arbejdede efter for konservative Metoder, og man kendte hans Interesse for den nye Læreanstalt, som man vilde grunde i Sorø efter et tidssvarende Mønster. Den velhavende Godsejer-Professor paa den ene Side og Amtmændene Beulwitz–Reuss, for ikke at tale om den ledende Minister, Holstein, paa den anden stod næppe fremmede overfor Muligheden af et Samarbejde paa idealt Grundlag om de økonomiske Forudsætninger for Akademiets Drift.[9])

Om Greve Reuss har taget det første Skridt, eller Holberg har fundet Tiden moden og henvendt sig til ham, vides der intet om saa lidt som det vides, om Reuss kan have faaet Direktiver – for Eksempel gennem den Gyldensteen–Knuthske Kreds. Det er ogsaa muligt, at uforbindende Forhandlinger i længere Tid og gennem Mellemmænd er gaaet forud. Men det er vist for dristigt at regne med, at *Idéen* til Baroniet skulde være kommet fra yngre Personer af anden Rang. En saadan Henvendelse til Holberg eller eventuelt til Reuss (eller maaske allerede Beulwitz) kan næppe tænkes, med mindre de under en eller anden Form har optraadt paa Myndighedernes Vegne – eller de har virket paa Holbergs.

Kontorchef H. G. Olrik har i en Kronik i »Nationaltidende« den 3. December 1942 og seks Aar senere i Skriftet »Tersløsegaard i Fortid og Nutid« gjort sig til Talsmand for, at Holberg skylder Landsdommerne Peder Kraft, Luxdorph og – Johannes Christensen til Tersløsegaard – at han blev Baron.

Forhandlingerne om Sorø-Baroniet begyndte i 1746 – maaske før. Peder Kraft var da en ung Mand paa 35 Aar, Luxdorph fem Aar yngre, og de var endnu kun Vicelandsdommere – en Stilling, der rangmæssigt og med Hensyn til Indflydelse var beskeden trods Titlens omfattende Ordlyd. Som Medlem af denne Kreds, der altsaa paa eget Initiativ skulde have forhandlet med Holberg eller henvendt sig til Reuss paa dennes eller egne Vegne om de Holbergske Godsers mulige Kompagniskab

med det nye Akademi, nævner Olrik ogsaa Amtmanden i Ringsted, Lillienskiold, der tidligere havde været Landsdommer.

Kontorchef Olrik støtter sin Formodning om d'Herrer Landsdommeres Indsats paa Peder Kraft, der var Nordmand ligesom Holberg, Oberstsøn som denne og Digter. Han havde deltaget i Holbergs Præmieæskning om et dansk Digt i 1738 – og 1747 blev han Godsinspektør paa Sorø Akademi, efter Kontorchefens Formodning paa Anbefaling af Holberg.

Peder Evensen Kraft blev Landsdommer i 1746. Han var uformuende, men efter at have ægtet *Birgitta Borthuus,* der ogsaa var af norsk Æt, fik han Midler til at købe Herregaardene Nørager og Kattrup i 1751. Han døde som Justitsraad 1764, og hans Enke, der fik Ophold i den saakaldte »Herrernes Gaard« i Sorø, prøvede senere at inddrive en Fordring, som Manden skulde have paa Akademiet. Tidligere Forsøg havde ikke givet Resultat, og Birgitta Borthuus søgte nu at røre Embedsmændene med den Slutbemærkning, »at det var min salig Mands Indflydelse, Flid og Arbejdsomhed, der tilvejebragte Sorø Akademi Baroniet Holberg«.

Herom synes man i Rentekammeret ikke at have været nær saa overbevist, og det gaar næppe an, som Kontorchef Olrik har gjort det, at tage denne – ganske vist ikke uvæsentlige – Skrivelse fra den gamle Dame som Bevis for, at Peder Kraft skulde have formaaet Holberg til at skænke sine Godser til Akademiet i Forbindelse med Friherre-Patentet. Der kan derimod have været Tale om *Baroniets Indtægter,* som Holberg i 1749 lovede at lade tilgaa Akademiet fra 1751.

Hvad angaar Medvirkning ved Sorø-Lenets Oprettelse maa man ganske sikkert fremfor Peder Kraft holde paa Bolle Luxdorph, der snarere end de øvrige Landsdommere kan have samarbejdet med Lillienskiold – foruden at være Embedsbror til Beulwitz og Reuss som Leder af Nabo-Amtet var denne som foran omtalt i Familie med Holberg.

Luxdorph var af Fødsel højere paa Straa og gennem sine fornemme Slægtsforbindelser langt mere anvendelig i saa delikat en Sag end Peder Kraft, der i Modsætning til Luxdorph

desuden var en ny Mand i den danske Del af Dobbelt-Monarkiet. Den norske Herkomst kunde i denne Sammenhæng ikke veje stort i Holbergs Øjne, og hvad angaar Peder Kraft som Digter, stod han højst lige med Luxdorph, som da var ved at lægge Grunden til sin Anseelse som litterær Smagsdommer i Danmark. Endelig kom Luxdorph i Familie med Greve Reuss, da hans Fætter, Willum Berregaard til Borreby, blev gift med Beata Antonia Augusta, Datter af Rigsgreve Heinrich XXIII af Reuss-Loebenstein. Vel blev dette Ægteskab først indgaaet to Aar efter, at Holberg var hævet til Lensbaron. Men Forbindelsen mellem Familierne har jo nok været af ældre Dato.

Bolle Willum Luxdorph har, som man ser, haft bedre Betingelser end nogen anden af Tidens yngre Talenter som Mellemmand mellem Myndighederne og Holberg eller Holberg og Myndighederne. Hans frivillige eller ufrivillige Mellemkomst under Holbergs Forhandlinger om Køb af Tersløsegaard sikrede formentlig og i det mindste, at den lærde Rigmand kunde erhverve denne Ejendom i Stedet for den fjernereliggende Bonderup Hovedgaard, der sammen med Brorup maaske ikke vilde være blevet godtaget som et friherreligt Len.

DEN HONNETTE AMBITION

I Komedien »Den honnette Ambition« siger Jeronimus:

– Man maa gøre Forskel mellem Rangsyge og en honnette Ambition.

Holberg lader Magdelone svare:

– Jeg mener, at *den* sætter Ambition til Side, der uden Aarsag betler Øvrigheden om, at han maa sidde paa sine Medborgeres højre Haand.

Og senere i Scenen siger Magdelone:

– En, som har *meriteret* en Rang, bærer den med Ære, thi han er ret ærværdig, ikke i Henseende til den blotte Character, men i Henseende til de Meriter, hvorved han har erhvervet sig den.

Hvilken Mening man end lægger i denne Komedie, er det

ikke muligt at se, hvordan Holberg skulde være kommet i Modstrid med sine egne Meninger ved at lade sig gøre til Baron. Han anerkender aldeles tydeligt den *sunde* Ambitions Berettigelse, ja, synes endog at se en samfundsmæssig Værdi i den. Sin egen høje Rang kunde han glæde sig over, fordi den havde reelt Grundlag. »Mit Baroni ligger ikke udi Maanen, men paa denne Jordens Klode,« sagde Holberg med Henblik paa den samtidige tyske Filosof og Matematiker, Christian Wolf, der uden at eje Jordegods havde ladet sig gøre til Rigsfriherre. Havde Holberg ingen Godser haft at gøre et Baroni af, havde han næppe heller ladet sig gøre til Baron, om Titlen solo var blevet ham tilbudt.

Det bør endvidere huskes, at »Den honnette Ambition« blev opført første Gang paa Læderstræde-Scenen i 1747 – umiddelbart efter at Holberg var blevet Lensbesidder. Da Baron Holberg havde en Slags Overledelse af den genaabnede danske Skueplads, er det tvivlsomt, om han vilde have givet Tilladelse til at opføre dette Stykke, hvis han havde fundet, at det stillede ham selv i et mærkeligt Lys. Mishagsytringer vilde desuden have været ubehagelige for den nye Konge, der havde godkendt Holbergs Baronisering, og som ved en Naadesakt havde muliggjort Teaterlivets Genopblomstring.

Og tager man »Don Ranudo de Colibrados«, som Holberg havde skrevet 1723, men som først kom paa Tryk i 1745 uden forinden at have været opført, er det ogsaa her vanskeligt at finde Punkter, hvor man kan sige, at Digteren Ludvig Holberg og Baronen af samme Navn er i Modstrid med hinanden, hvad den sociale Problemstilling angaar. Holberg ironiserer jo blot over den, der mener at overgaa andre alene i Kraft af en alenlang Ahnerække. End ikke et Stykke Brød har den fattige Don Ranudo at give sin Bonde, der kommer til ham i Byen. Han evner kun eet – at regne paa sin Ahnetavle.

Holbergs »Don Ranudo« kan ikke være et Angreb paa den nye, *lensbesiddende* Højadel, snarere paa den Del af den gamle danske Adel, hvis Medlemmer endnu paa Frederik IV's Tid holdt sig for gode til at gaa i den »selvbestaltede« Enevolds-

konges Tjeneste. Ganske vist havde der været fattigfornemme blandt de holstenske og nordtyske Adelsmænd, som søgte Stillinger eller Poster ved Hoffet hos de danske Konger – Reuss hørte strengt taget til denne Gruppe – men de var ofte arbejdsomme og dannelsesmæssigt særdeles anvendelige indenfor den nye Statsskiks Rammer. Adelsmændene sydfra tilførte i ikke faa Tilfælde Landet Kapital, og lod de sig naturalisere, var det gerne, fordi de følte sig lige saa danske som Kongens Arve-Undersaatter. Reuss, der som Medlem af et regerende Fyrstehus næppe gjorde og ikke kunde gøre det, drev det ikke desmindre til at tale og skrive Dansk som en indfødt – Johan Ludvig Holstein solgte eksempelvis sine Familiegodser i Mecklenburg og købte Jord for Pengene til sit Grevskab i Danmark.

Det regelbundne Lensvæsens socialøkonomiske Karakter maa have tiltalt Holbergs Ordens- og Forretningssans. Havde dette ikke været Tilfældet, maatte han have næret Mistro til Systemet, og i saa Fald var han næppe traadt ind i Lensbesiddernes Række. Man kan være forvisset om, at den klartseende Skribent og Storgodsejer paa det nøjeste har vidst, hvad han indlod sig paa.

Holberg har nok haft Fornemmelsen af, at en almindelig testamentarisk Gave, hvor stor den end maatte være, ikke vilde øge hans Prestige væsentligt eller give ham særlige Muligheder for Merindflydelse i Sorø – et kongeligt dansk Len med Akademiet som Successor var noget anderledes betydningsfuldt. At Holberg skulde have ladet sig overtale af Reuss for Baron-Titlens Skyld og for at opnaa de 100 Tønder Hartkorns ekstra Skattefrihed, som blandt andre William Norvin mener, er en saa urimelig Tanke i Forbindelse med Holbergs stortskaarne Personlighed og hele Indstilling som Borger i Staten, at selv den rent videnskabeligt arbejdende Forsker skulde kunne se bort fra den. Et Bevis i sidste Tilfælde turde være Holbergs Afkald paa Lenets Indtægter faa Aar efter dets Oprettelse.

Har Holberg glædet sig over Skattefriheden, maa det have været ud fra det Synspunkt, at hans Formue øgedes saa meget mere »til publici Brug og Nytte«, og under en lignende Syns-

vinkel har han formodentlig værdsat Baron-Titlen. Da Akademiets Forhold til ham var Successorens, har der intet mærkeligt eller anmassende været i, at Holberg, som paa denne Maade var kommet »i Familie« med det unge Akademi, betragtede sig som en Slags Formynder for det.

Lektor Th. A. Müller har aabenbar Ret, naar han hævder, at Holberg mindre i 1746–47 end i 1735 – første Gang han talte om at ville skænke sin Formue til offentligt Brug – kunde *købes* til at give sine Midler bort ... Lektoren skriver: »Greve Reuss, der ud fra sit Synspunkt mente, at Tingen saaledes vilde glide lettere, fik Kongen til at udnævne ham til Baron som en Gengæld, og Holberg tog de Fordele og den Ære, Ophøjelsen bød – ogsaa de medfølgende Skumlerier.«

Vi bør gøre Skridtet helt ud og mene, at Holberg *ikke* »tog de Fordele og den Ære, Ophøjelsen bød,« da han i givet Fald var sikker paa begge Dele, for *det drejede sig ikke om en Baron-Titel, Kongen havde at give bort, men om et Jordegods paa 1000 Tønder Hartkorn, som Holberg ejede ubeheftet, og som han i specielt samfundsgavnligt Øjemed kunde tilbyde Kongen at tage til Len af Kronen.*

Dette er Sagens Kerne i Forbindelse med Holbergs Baronisering. Man kunde ikke godt tage mod hans Godser ved at foreslaa dem oprettede til Len eller ved at imødekomme hans eventuelle Ønske i denne Retning uden samtidig at hæve hans Person til en Friherres Rang. Baron-Titlen var den automatiske Følge af det komplette Lens Oprettelse, men uden Tvivl af sekundær Betydning set med Holbergs Øjne, der – som det fremgaar af Komedierne – skelnede skarpt i Ambitionernes Labyrint.

Dog har Holberg for at kunne bruge sin Indflydelse med fuldeste Vægt som ikke-adelig mindre kunnet undvære den personlige Lenstitel end Grevskabsbesidderen Holstein-Ledreborg, der var af ældgammel Adel, hvilket medfødte Fortrin ogsaa under Enevælden i høj Grad regnedes en Mand til Gode. Havde Holberg anmodet om at blive fritaget for Baron-Titlen samtidig med, han ønskede eller indvilgede i at blive Lens-

besidder, vilde han have gjort sig skyldig i en Taktløshed, som kunde have isoleret ham i toneangivende Kredse, og i saa Fald vilde hans Indflydelse paa Akademiets Anliggender være blevet temmelig illusorisk.

Naar man prøver at se Holbergs Ophøjelse udfra Tidens Forudsætninger, forstaar man, at denne selvfølende Mand, der behandlede saa mange aktuelle Problemer uafhængig af dogmatiske Synsmaader, ikke kan have ladet sine Godser baandlægge i et Anfald af Periodens paastaaede Rangsyge endsige efter et øjeblikkeligt Lune eller i en Stemning fremkaldt ved andres Forestillinger, og at der ikke kan være meget Hold i den udbredte Formodning, at Lensbaronen senere skulde have faaet Skrupler over det Skridt, han havde gjort til Befordring af en Sag, som det var ham og Landets Regering magtpaaliggende at fremme. Formodningen bygger paa Epistel 447, som Holberg skrev et Par Aar før sin Død. I denne lader han sig forlyde med, at Grunden til, hans Forfatterskab ikke »befaldt saa meget som tilforn«, maa søges i hans Ophøjelse. Det harmede Holberg, at en udenlandsk Skribent oversaa de patriotiske Følelser, der havde drevet ham til at lade sine Godser gøre til Len, og saaledes »betager denne min Gerning *al sin Merite,* idet han gør en ren Donation til en interesseret Kontrakt«.

ET HJEM FOR TYSKE JUNKERE

Ogsaa William Norvin betager i Værket om Sorø-Skolen Holbergs Gerning i Forbindelse med Lenet al sin Merite. Baronens Bøn om, at der tillige maatte blive aabnet Adgang til Akademiet for borgerlige unge, »paa det at jeg ikke skal synes at ville foragte min egen Stand,« blev ikke hørt, og Norvin skriver frejdigt om dette Forhold:

Den naturlige Forklaring maa dog siges at være den, at Holberg ved Greve Reuss' Mellemkomst har testamenteret sit Gods til *et adeligt Akademi,* som det var Reuss' udtrykkelige Plan at faa i Stand, *imod til Gengæld selv at blive adlet.* At denne Transaktion maatte vække Kritik og Spot – navnlig naar det gjaldt en Satyri-

cus, der aldrig havde sparet paa Haanen overfor *den honnette Ambition* – er en Selvfølge, og lige saa naturligt er det, at Holberg selv har følt et Misforhold, som til sidst førte ham til at indføre Bønnen, *som han vidste ikke vilde blive hørt.*

Fra først af har Holberg været enig med Greve Reuss og de andre ledende Mænd om, at der skulde indrettes et adeligt Akademi, som der forhen havde været, og dette var jo ogsaa blevet Resultatet, da Skruplerne overfor den gamle Skolefundats var endeligt overvundne. *Men det mærkelige ved hele denne Sag er, at Holberg ikke har set, hvilken Karakter dette Akademi vilde faa,* saa meget mere som han søgte at udvirke, at danske Mænd kaldedes til dets Lærestole. Det lod sig dog med stor Sandsynlighed forudsige, at de Elever, der vilde blive Stiftelsens Frekvens, for langt den største Dels Vedkommende vilde tilhøre den halvt eller oftest helt tyske Hofadel, som paa den Tid var eneraadende i Landets fornemste Selskab, og herved maatte forekomme et Misforhold, som let kunde blive skæbnesvangert. Det lader sig ikke bortforklare, at *man gjorde den gamle danske Klosterskole til et Hjem for tyske Junkere.*

Læser man Th. A. Müller faar man noget andet at vide. Han siger, at Regeringen og Greve Reuss stadig viste Holberg den største Opmærksomhed, og at denne var Ophavsmand til den Undervisningsplan, man endeligt bestemte sig for. Desuden spurgte man Sorø-Baronen til Raads angaaende Læreremner, og Vilhelm Andersen fortæller i sin Litteraturhistorie, at Glæden lyser ud af den Beskrivelse i »Danmarks og Norges Geistlige og Verdslige Stat«, Holberg giver af det nye Akademi og dets Indretning.

Længere fremme i »Sorø«-Værket faar man Besked om de Lærere, der blev ansat – væsentligst danske. Elias Schlegel, der var kommet til Danmark fra Sachsen, blev Lærer ved Akademiet efter Holbergs indstændige Anbefaling!

Norvin beregner, at højst Fjerdedelen af Akademisterne i de to første Overhofmestres Tid – Perioden 1747–60 – tilhørte den gamle danske Adel fra Tiden før Enevældens Indførelse. En anden Fjerdedel drejede sig om Medlemmer af indvandrede holstenske og nordtyske Slægter, (som altsaa nu var at betragte

som danske), og da en tredie Fjerdedel var akademisøgende af nyadlede danske Familier, var højt regnet den sidste Fjerdedel af Elevpladserne optaget af ikke-naturaliserede Rangspersoners Afkom.

Elevskaren paa Sorø Akademi har næppe i første Omgang foruroliget Holberg. Han har maaske kunnet ønske Akademisterne mere rent »danske« og vel navnlig en Smule mere »borgerlige«, men *som den positive Mand, han var, har han aabenbart foretrukket et Ridderligt Akademi for slet intet.* En medvirkende Aarsag til, at man alene besluttede sig for Sønner af adelige og dermed ligestillede, har rimeligvis Udsigten til de rundelige Skolepenge været. Holberg har selvfølgelig forstaaet dette Forholds Betydning – i det mindste de første knappe Aar – og derfor vidst, »hvilken Karakter dette Akademi vilde faa«. Hovedsagen var at søge uddannet Elever, der kunde blive praktisk brugbare i Statstjenesten. Dette Formaal viser, at man ikke stræbte at favorisere Adelen som saadan, endsige skabe »et Hjem for tyske Junkere«. *Man ønskede en højere Skole for vordende Embedsmænd med Elever fra umiddelbart egnede Kredse,* intet andet.

Naturligvis har den travlt optagne, nøgternt tænkende Holberg ikke spildt sin Tid med at fremsætte Bønner, »som han vidste ikke vilde blive hørt«. Hans Bøn i Testamentet, at der ogsaa maatte blive aabnet unge borgerlige Adgang til Akademiet, som Tilfældet havde været i den gamle Sorø-Skole, kan tydes derhen, at denne Mulighed, som havde været drøftet i Forbindelse med Planlæggelsen af det nye Akademis Drift og Undervisningsform, Mand og Mand imellem næppe helt var skrinlagt. Iøvrigt blev der, som Norvin ikke undlader at nævne, straks givet ikke-adelige, der maatte ønske det, og som kunde sørge for deres private Indkvartering i Sorø eller Omegn, Adgang til at følge Undervisningen. Dette gjaldt af sig selv de unge borgerlige Hovmestre, som de fleste Akademister havde med sig.

Holberg giver i en Karakteristik af Oversekretæren i Danske Kancelli, Holstein-Ledreborg, til Kende, at han fuldt og helt

har stolet paa denne, der var den ledende under Udarbejdelsen af Akademiplanerne. Og hvad angaar Skoleforstanderne, saa efterfulgtes Greve Reuss som Amtmand og Overhofmester i Sorø af Diplomaten og Politikeren Carl Juel af Stjerne-Juelernes urdanske Æt. Hans Efterfølger blev Greve Frederik Danneskiold-Samsøe, Flaadechefen, der var kendt for sin Mangel paa Sympati for de tyskprægede Kredse ved Hoffet.

HVORFOR HVID RIDDER

Norvin har som andre Historikere nøje givet Agt paa Holbergs Adfærd ved Akademiets Indvielse i Juli 1747. Kongen, Konseillet, Kancelliernes højere Embedsmænd, Sjællands Biskop, Universitets-Professorerne Gram, Scheidt og Wøldike var indbudte tillige med Akademiets Donator, Baron Holberg, som Reuss omtalte med megen Ære i Indvielsestalen til Kongen, der var placeret paa en Tronstol midt i Salen. Efter Højtideligheden var der Middag – i een Sal præsiderede Majestæten i et Selskab med Geheimeraader og andre Dignitarer, i en anden var Reuss som Akademiets Overhofmester Vært for Kancelliembedsmændene og de lærde Herrer fra Universitetet.

Holberg var blandt Grevens Gæster, og der gaar som bekendt forskellige Historier om, at Baronen følte sig tilsidesat, blandt andet ved ikke at være blevet indbudt til Kongens Bord. Dette kunde ikke tilkomme Holberg paa Grund af Etiketten. Norvin slaar derfor denne Legendedannelse ned med en Bemærkning om, at Holberg vidste tilstrækkeligt om Hofskik til at finde det i sin Orden, men noget om, at den nybagte Baron følte sig krænket i Forbindelse med Akademiets Indvielse, mener han, der maa være. Norvin skriver i »Sorø«:

Efter Indvielsen gjorde Kongen Greve Reuss til Geheimeraad – noget saadant skulde jo ske ved en saadan Lejlighed – men hvem der ingenting blev, var Holberg. Geheimeraad og Excellence kunde den nylig baroniserede Professor naturligvis ikke blive, men han kunde meget vel være blevet hvid Ridder, og det er ganske rimeligt at antage, at han har haabet paa denne Udmærkelse og er blevet ærgerlig, da der intet skete.

De høje Herrer, ogsaa Reuss, har, trods de obligate Hyldestord i Festtalen, ment – som ogsaa sandt var – at *Holberg havde gjort en god Handel med sine 1000 Tønder Hartkorn, da han blev Baron mod at testamentere dem til Akademiet,* og man har ikke fundet Grund til saa snart at udmærke ham yderligere, men det er højst sandsynligt, at han selv har været af en anden Anskuelse, og naar *han havde den Ambition at blive adelig,* er der intet urimeligt i at tænke sig, at han ogsaa gerne vilde være Ridder.

Det er muligt, Holberg kunde have ønsket en Udmærkelse ved samme Lejlighed som Greve Reuss, men det er ogsaa muligt, at han netop ikke har ønsket det. Man *har* maaske tilbudt Holberg for Eksempel Etats- eller Konferensraadtitel. Et Afslag her vilde man have taget Holberg naadigt op, da det kunde tydes som Beskedenhed hos en stor Mand.

Holbergs nylig stedfundne Baronisering er næppe Grunden til, at man ikke har ønsket »saa snart at udmærke ham yderligere«, for udmærket ham ved denne Lejlighed har man i og for sig ikke. Var Baroniseringen en Udmærkelse, kunde Holberg først og fremmest takke sig selv for den, da Baron-Titlen – som allerede paapeget – var en Følge af Lenet Holbergs Oprettelse, og at Reuss har hørt til dem, der maatte have ment, »at Holberg havde gjort en god Handel med sine 1000 Tønder Hartkorn«, er derfor meget lidt sandsynligt. Snarere har Reuss haft en Fornemmelse af, at *han* som Akademiets Leder har gjort en god Handel, og havde Holberg haft Ønske om en eller anden Udmærkelse af overkommelig Art i Anledning af Indvielsen, vilde Reuss med Henblik paa det fremtidige Samarbejde sikkert have gjort, hvad der stod i hans Magt for at udvirke den. Norvin oplyser selv, at Reuss ved en bestemt Lejlighed raader til at føje Holberg, da han ellers frygter for, at Akademiet kunde forspilde Baronens Velvillie.

Sandheden om Akademi-Indvielsen er for Holbergs Vedkommende sikkert den, at han – klog som han var – ikke ønskede nogen Titel eller nogen Orden, der kunde øge Afstanden mellem ham og Kollegerne i den lærde Verden, af hvilke flere – for Eksempel Gram og Scheidt, der heller ikke blev deko-

rerede ved Indvielsen i Sorø – havde et Ord at sige i Akademi-Spørgsmaal. Den frie Stilling, Holberg havde tiltaget sig som Skribent, navnlig efter Udgivelsen af »Niels Klim«, gjorde det heller ikke ønskeligt for ham at komme i egentlig Gæld til Kronen.

Med Baron-Titlen gik det an. Den kunde maales og vejes nøjagtig af hans Godsers Udstrækning og Værdi. *Brorup og Tersløses 1000 Tønder Hartkorn var som Len ikke betalt med Baron-Titlen, men med den i Loven fastsatte Skattefrihed for 100 Tønder Hartkorn af Bøndergodset,* som enhver, der oprettede et fuldvægtigt Baroni havde Krav paa – Baron Rosenkrantz-Rosenlund fik saaledes ikke Betaling for *sit* Len, fordi det var for lille.

Holberg har næppe selv været klar over, at »han havde den Ambition at blive adelig«, for det kunde han vist let være blevet om ikke før, saa da han i 1740 købte Brorupgaard. Naar Klevenfeld fik *tilbudt* Adelsskab, havde Holberg nok faaet det efter Ansøgning. Skønt indskrevet som »adelig« i Skolen som Følge af Faderens Officers-Rang, sad Holberg i borgerlige Kaar, da han blev baroniseret. At han som Baron automatisk traadte ind i Adelen, var igen en Følge af Lenet Holbergs Oprettelse. For saa vidt var Holberg ikke blevet adlet saa lidt, som det var forbeholdt Adelen at føre Skjold og Hjelm.

Alt tyder paa, at Erhvervelsen af de Holbergske Ejendomme indenfor en overskuelig Tid har været Forudsætningen for, at den nye Konge saa tidligt kunde genaabne Sorø-Skolen, ja, man har maaske Lov at gaa saa vidt at antage, at Akademiet kunde være blevet aabnet endnu tidligere, hvis Forgængeren paa Tronen, Christian VI, kunde have bekvemmet sig til at gøre Niels Klims Ophavsmand til Lensbesidder i sine Riger og Lande. Rangfølgen i Niels Klims Potu, der fastsatte, at »de, som i vanskelige Tider har hjulpet Staten med deres Formue«, hævedes til 1. Klasse Nummer 1, har rimeligvis skræmmet Majestæten fra at indlade sig med den undertiden chokerende Skribent.

Der er Anledning til at mene, at det uofficielle Samarbejde mellem Greve Reuss i Sorø og hans Sommer-Nabo paa Tersløsegaard er foregaaet gnidningsløst til Befordring af det nydannede Akademis Velfærd.

Reuss var en belæst og elskværdig Herre og næppe Pietist af Natur. Maleren Brünnichs Portræt af ham fra 1742 viser Reuss i Rustning med Rokoko-Halsbind og pudret Paryk. Det grevelige Aasyn er fyldigt og lyser med største Velvillie Beskueren i Møde – Smilet er af den Slags, en Mand plejer at anlægge, naar han staar i Begreb med at servere en Spøgefuldhed. Han synes efter Maleriet at dømme at høre til den Type Mennesker, hvem Tolerancen er en medfødt Gave.

Greven skildres som en Mand med sunde Meninger i Embedsanliggender, og han var ikke bange for at vise selvstændigt Initiativ. Landsdommer Peder Kraft, der – som H. G. Olrik mener – blev Akademiets Godsinspektør efter Tilskyndelse af Baron Holberg, synes at have været Overhofmesteren en villig og handlekraftig Hjælper. Triumviratet Reuss–Kraft–Holberg har efter alt at dømme arbejdet Haand i Haand til Løsning af større praktiske Sager, og det er et Spørgsmaal, *om Indlemmelsen af de Kalckreuthske Jorder 1751 ikke er en Frugt af et saadant Samarbejde.*

Hellestrup Hovedgaard laa i Alsted Herred, kilet ind mellem det gamle Akademigods og Tersløsegaards Jorder – den store Avlsgaard Nidløse laa paa den anden Side Tersløse og i Merløse Herred. Det var en betydelig Godssamling – nær halvfemte Hundrede Tønder Hartkorn.

De to Ejendomme havde tilhørt Oberst von Kalckreuth, der døde ugift sidst paa Aaret 1743. Han havde haft et udmærket Navn som Militær, og han betænkte i sit Testamente denne Stand ved at oprette en Stiftelse af sine Godser for 10 aldrende, veltjente Officerer, der stod uden Midler, »eller andre skikkelige Mennesker«. Desuden skulde Stiftelsen tage sig af 10 fattige paa Godserne, og Obersten sikrede gennem Testamentet

Fæsterne under Hellestrup og Nidløse hæderlig Behandling ogsaa i Tiden efter sin Død.

Det kan ikke være helt galt at mene, at Holbergs Opmærksomhed vedrørende Mulighederne i de Kalckreuthske Godser kan være blevet vakt, da han forhandlede om Køb af Tersløsegaard. Han vilde med Tanke paa et muligt Len maaske ikke have haft noget imod at kunne mageskifte Brorup paa den anden Side Antvorskov Rytterdistrikt med Hellestrup og Nidløse, hvorved hans Godsmasse kunde have dannet en samlet Enklave i den nordlige Del af Sorø gamle Akademigods. Da der imidlertid var Tale om Legatejendom, og da der foruden de testamentariske Forpligtelser hvilede en betragtelig Gæld paa de paagældende Godser, var der i givet Fald intet for Holberg at gøre her. Men efter at Brorup og Tersløse var gjorte til Baroni, kan han have øjnet Udvej for at lægge Hellestrup og Nidløse med samt Legaterne til »Akademi-Lenet« for Sorø-Skolens Regning i dennes Egenskab af Statsinstitution.

Der foreligger vistnok intet dokumentarisk til Støtte for en saadan Formodning, men den Omstændighed, at Reuss samme Aar, Holberg tilbyder at stille sine Lensindtægter til snarlig Raadighed for Akademiet, foreslaar Herrerne i København, at Akademiet burde overtage Bestyrelsen af de Kalckreuthske Godser, afsvækker den i hvert Fald ikke. Sagen blev forelagt Kongen, der bestemte, at Planen skulde stilles i Bero, til den militære Administration kunde melde Gælden paa Godserne ude af Verden.

Det heldige, der kunde være i Akademiets Erhvervelse af Oberstens Legatejendomme, hvis Beliggenhed var fordelagtig for Sorøgodsets samlede Administration i det Øjeblik, man fik Raadighed over Baroniet Holberg, kan ogsaa være gaaet op for Reuss eller maaske snarere Godsinspektør Peder Kraft, der kan have henledt Holbergs Opmærksomhed paa Problemet under en af de sikkert ikke faa Drøftelser af Akademiets Fremtid, som Holberg maa have deltaget i under sine Sommerophold paa Tersløsegaard. Der var Aarsager nok paa det landøkonomiske Omraade til saglige Samtaler.[10]) Kvægsygen, som Hol-

berg havde skrevet Afhandling om til Opbyggelse for Medlemmerne af det nylig stiftede Videnskabernes Selskab, sparede ikke Sorø-Ejendommene, og det kneb at faa Forpagtningsafgifter og Landgilde ind, skønt Ydelserne var sat ned. Da den kontante Akademikapital, der henstod fra gammel Tid, ikke gerne skulde røres for haardt, havde man foruden Skolepengene ikke stort andre Indtjeningsmuligheder end de Gevinster paa kortere eller længere Sigt, som kunde ligge i Godsarrondering.

Et andet Forhold, der maa have interesseret Holberg levende, var den Tilslutning, Skolen fik, og som medførte, at to, der søgte Optagelse i 1748, foreløbig maatte holdes hen, da der ikke kunde skaffes Værelser til dem paa det ellers rummelige Akademi. Reuss anbefalede Kancelliet partiel Overbygning ved Munkegangen om Skolegaarden, men gjorde opmærksom paa, at Akademikassen ikke kunde klare en saa ekstraordinær Udgift, *før man kom i Besiddelse af Baroniet Holberg*. Kancelliet havde mere Tillid til Akademiets Formaaen paa det finansielle Omraade. Man beordrede simpelthen, at flere Kamre skulde skaffes – Pengene kunde tages af Skolens Kapital.

At det har været Reuss og Kraft magtpaaliggende, at Akademiet kunde tage den størst mulige Tilgang, kan der ingen Tvivl være om, men det skulde gerne ske med den mindst mulige Merudgift for Akademikassen, og Holbergs Tankegang maa – med Henblik paa Fremtidens Ressourcer – fornuftigvis have haft samme Retning. Det har da næppe været vanskeligt for Godsinspektør Kraft at faa Baronen i Tale, hvis han paa eget Initiativ eller paa Foranledning af Reuss har berørt det delikate Spørgsmaal, om Akademiet kunde faa Del i Baroniets Indtægter tidligere, end det ellers kunde forventes. Holberg havde anden betydelig Indtægt, en ikke ringe likvid Formue og en for en Standsperson særdeles beskeden Levefod.

Kraft og Reuss kan ikke have haft vanskeligt ved at overtale Holberg, om den Formodning stemmer, at Holberg interesserede sig for en Indlemmelse af Oberstens Godser. Sammen med Lenet vilde de danne et helt lille Grevskab – en ordentlig Slump at lægge til det gamle Akademigods. Holberg har ende-

lig ikke kunnet være blind for den Betydning, det vilde have for Reuss lige overfor Kancelliet, hvis denne kunde udvirke eller blot meddele, at Lensindtægterne tilgik Akademiet før beregnet, og næppe heller for Betydningen af den Taknemlighedsgæld, Overhofmesteren vilde komme til at staa i til ham selv. Peder Kraft, der lejlighedsvis jo ogsaa tænkte i digteriske Baner, kan have forestillet Holberg det storartet patriotiske i, at han doterede Akademiet sine Indkomster af Lenet før Tiden og meddelte det nu, i Efteraaret 1749, for *den 27. Oktober dette Aar var det 300-Aarsdagen for Kroningen af den første danske Konge af den Oldenborgske Stamme,* i hvilken Anledning der dekreteredes Jubelfest Landet over.

Under alle Omstændigheder – Holberg har øjensynlig været villig til at strække sig vidt for at kunne støtte de to yngre Mænd i Sorø-Triumviratet. For Reuss har det været af Betydning at gøre sig fordelagtigt gældende som den første Overhofmester for det nye Ridderlige Akademi, paa hvilket den fornemme Verdens og de lærdes Øjne vagtsomt hvilede, og for Peder Kraft – Holbergs Beundrer og Kaldsfælle udi Versekunsten – gjaldt, omend i beskednere Plan, noget lignende. For Baronen har det vel først og fremmest drejet sig om at spille sine Kort til Fordel for Akademiet bedst muligt med to saa brugelige Makkere. Holberg havde yderligere om Vinteren i København bekvem Lejlighed til direkte Samtaler med sin Standsfælle som Lensbesidder, Oversekretæren Holstein-Ledreborg.

Der er da formentlig *det* rigtige i den selvfølende Bemærkning, Peder Krafts Enke, Birgitta Borthuus, betjente sig af i Rykkerbrevet til Myndighederne saa mange Aar efter, at Kraft er den, der har formaaet Holberg til at komme sine betrængte Sorø-»Kolleger« til Hjælp i deres Udvidelsesbyggeri og Godsarronderingsplaner ved allerede i Live at overlade Akademiet Lenets Indtægter, som Reuss havde for Vane at henvise til, naar uformodede Bekosteligheder dukkede op. I denne Forbindelse og rimeligvis kun i den har Peder Krafts myndige Enke maaske med Rette hævdet, »at det var min salig Mands Indflydelse, Flid og Arbejdsomhed, der tilvejebragte Sorø Akademi

Baroniet Holberg,« idet den gode Dame aabenbart har svævet i samme Vildfarelse som sikkert mange i Tiden, at Holberg med Indtægterne gav Afkald paa sit Len. Men Holberg siger i sit Brev til Reuss:

Jeg forbeholder mig, saa længe jeg lever, *Proprieteten* af Baroniets Gods, Gaarde og Herligheder, men overlader Indkomsterne et Aar efter andet til *Akademiet,* til hvilket min Foged aarlig aflægger Regnskab.

Saadan begynder det betydningsfulde Brev, der er dateret Tersløsegaard den 18. August 1749, og det slutter:

Hvad Godsets Forvaltning angaar, som betroes min Foged, som jeg haver, da er min Begæring, at *Akademiets Inspektør* vil paatage sig *Inspektionen* paa Godset og foranstalte det, som i en eller anden Tilfælde behøves, samt *revidere* Regnskaberne, hvorefter *Decisionen* beror paa *Akademiets Overhofmester.*

Med andre Ord: Holberg overgiver ikke blot Lenets Indtægter, men ogsaa Lenets Forvaltning til Kraft og Reuss – intet Under Greven ilede med at formaa Kong Frederik til at forbeholde Holberg Hvilested i Sorø Klosterkirke.

Men Holberg havde med Afgivelse af Lensindtægterne ikke spillet det sidste Kort. I Brevet til Reuss lader han falde et Ord om »en liden Gaard *Orebo,* som ej er befattet under Baroniet, men som efter min Død med andet kan falde dertil«. Baronen sigtede »med andet« til sin Kapitalformue. Sit Bibliotek nævner han som sikker Arv. Dubletterne i Forhold til Akademiets forhaandenværende Bogbestand indbragte ved det senere Salg saa meget, at der for Beløbet kunde indrettes et Bogtrykkeri i Tilknytning til Skolen!

Man ser i Holbergs Brev, at Baroniets Indtægter ikke direkte kunde gaa til øjeblikkelig eller fremtidig Finansiering af Spekulationer i Godsarrondering. Den aarlige Lensindkomst, der til at begynde med – og trods Kvægsygen – lavt regnet vilde andrage halvtredie Tusind Rigsdaler, skulde anvendes i to store og en mindre Portion – 1000 Rigsdaler at dele mellem de 10 Akademister, som var længst fremme med Studierne, et Par

Hundrede Rigsdaler til stadig Komplettering af Biblioteket og til midlertidige Indkøb af fysiske og matematiske Instrumenter, mens Resten – hvilket efterhaanden skulde blive Hovedparten – til at begynde med tænktes anvendt til Imødegaaelse af de ikke faa Udgifter i de første Aar »med Bygninger at opføre og reparere til Akademiets og Betjentenes Tjeneste«. Dette Beløb skulde siden forbeholdes Lærerne til Supplering af deres Lønninger, »hvortil jeg ved at gøre dette Legatum har sigtet«.

Holbergs Hensigt med Brorup og Tersløse Godsers Baandlæggelse som Len til Fordel for det nye Akademi har saaledes været at animere Tilgangen og bestyrke Elevernes Udholdenhed, at sikre en fortsat tidssvarende Undervisning og som Grundlag for det hele at muliggøre konkurrencedygtige Lærerlønninger – i Længden Forudsætningen for, at Akademiet kunde holde den høje Standard, som var tilsigtet ved Oprettelsen af denne Eliteanstalt[11]).

Samtidig med at Holberg fremmede sine Ønsker vedrørende Undervisningsforholdene, gjorde han det muligt for Reuss og Kraft at disponere friere paa Godsomraadet i Visheden om de snarlige Indkomster fra Baroniet. Det er den sandsynlige Aarsag til, at Reuss ikke opgav Tanken om Indlemmelsen af det Kalckreuthske Legats Ejendomme Hellestrup og Nidløse. En Beregning foretaget noget efter den første Henvendelse til Kancelliet om denne Sag, og som rimeligvis skyldes Godsinspektør Kraft, lovede ved Overtagelsen et mindre aarligt Overskud paa Driften, og da Reuss vedlagde et tiltalende Forslag til Fundats for Oberstens Stiftelse, gav Myndighederne Tilladelse til, at Godserne og Legatforpligtelserne blev underlagt Sorø Akademi i Løbet af 1751.

Udover en Godsmængde, der laa ubekvemt for Akademiet, og som Reuss kunde tænke sig at afhænde ved samme Lejlighed, ønskede man i København at vide, om der var Mulighed for yderligere gunstig Arrondering. Akademiet havde Tilbud om Køb fra Oversekretæren selv og fra Greve Christian Lerche. De to nylig ophøjede Grever havde vanskeligt ved at faa mere

Jord i Nærheden af deres Hovedbesiddelser i det nordlige Midt- og Vestsjælland. Holstein-Ledreborg havde haft det Held at kunne erhverve Skullerup Gods af Arvingerne efter Konferensraad Severin de Junge, blandt hvilke var hans Embedsbror i Kancelliet Bolle Willum Luxdorph, hvis Hustru var Datter af Konferensraaden. Oversekretæren maatte under sine Bestræbelser for at komplettere sit Grevskab indenfor en overskuelig Tid bryde med den afdøde Kong Christian VI's Ønske om et kompakt Len og købe videre helt paa den anden Side Sorø-Skolens Gods. Ved Tjustrup Sø kom den anden og sidste Del af Grevskabet Ledreborg til at ligge. Her købte Holstein Næsbyholm og Bavelse, der havde dannet Hovedstammen i det tidligere Grevskab Frederiksholm.

Oversekretærens Interesse i at støtte Reuss ved Køb af Akademijord stod saaledes i Forbindelse med Grevskabet Ledreborgs Opbygning. Dog ønskede han paa Grund af sin Stilling til Akademiet som Embedsmand, at der skulde holdes almindelig Auktion over det paagældende Omraade. Men mod Forventning laa Buddene under, hvad Holstein og Lerche havde kunnet byde. Ikke des mindre blev Greverne ved deres een Gang givne Tilsagn – et Standpunkt de kan have indtaget under Indflydelse af Baron Holbergs generøse Brev til Reuss. Deres Standsfælle fra Universitetet gavnede ogsaa her, omend indirekte, Sorø-Skolens finansielle Situation, for der blev ved denne Lejlighed solgt omtrent 300 Tønder Hartkorn fjernereliggende og ikke videre veldrevne Ejendomme, hvilket øgede Skolens staaende Kapital med 9000 Rigsdaler.

Litteraturhistorikere er tilbøjelige til at mene, at Holbergs Beslutning at overlade Baroniets økonomiske Skæbne til Reuss skyldtes den Uvillie, Oprettelsen af Lenet havde vakt i visse Kredse, og at Besidderen nu var træt af denne Mistænkeliggørelse. Det lyder ikke troværdigt, at Holberg skulde have ladet sig paavike i sine Handlinger af udenforstaaendes Meninger om, hvad han foretog sig. Snarere kunde man hævde, at Holbergs Tilbud vedrørende Lensindtægterne blev givet under Forudsætning af, at de Kalckreuthske Godser samtidig under-

lagdes Akademiet som Led i Overhofmesterens Arronderingsbestræbelser. Holberg købte i hvert Fald, da Oberstens Godser blev overladt Akademiadministrationen, en Del Strøgods ad denne Kant, som hjalp til at udfylde Hullerne mellem Godsdelene – Jorder, som ogsaa skulde blive Akademiets Ejendom.

Lensbaron Holberg maa have følt sig trykket af at være blevet arbejdsløs paa den praktiske Landøkonomis Omraade, da han fra Maj 1752 var blevet fritaget for personlig at overvaage sine Godsers Drift, for han traadte det følgende Aar midlertidig ind i sin gamle Stilling som Universitetets Rentemester og Godsadministrator. Hans Efterfølger i Embedet, Juristen Henrik Stampe, var blevet udnævnt til Generalprokurør og kunde ikke bestride begge Poster.

Den aldrende Baron sparede sig ikke. Hen paa Efteraaret saa man ham mærke Træer ud til Vinterfældning oppe i Universitetets Skove ved Holbæk. Men han forkølede sig i det raakolde Vejr og maatte forkommen søge Ly i et Bondehus. Herfra kørte man ham ned til Tersløsegaard, hvor han kom nogenlunde til Hægterne. Men rask var han ikke, da han brød op for Vinteren og tog ind til sin Bolig i København. Helbredet vilde ikke vende sig til det bedre, han skrantede ind i det nye Aar og blev virkelig syg. Sidst i Januar 54 døde Lensbaronen med de Ord paa Læberne, man tillægger ham som de sidste:

– Det er mig nok, at jeg i al min Levetid har søgt at være en nyttig Borger i mit Fædreland ...

Ansvaret

For Reuss blev Holbergs Død Signalet til Opbrud. Der kan ikke være Tvivl om, at man vilde være veget tilbage for at udskifte Overhofmesteren med en anden, hvis Holberg endnu havde levet. Det ser ud, som man blot ventede paa, at Baronen skulde dø, for at man kunde anbringe Greven paa Amtmandsstolen i Sønderborg. William Norvin giver i Værket om Skolen i Sorø Greven dette Eftermæle, som nødvendigvis ogsaa maa falde tilbage paa Baronen:

I den soranske Historie staar Greve Reuss afgjort med *et Hovedansvar* for, at man *ødelagde* den gamle Skole til Fordel for *et ulykkeligt Eksperiment med et Akademi for tyske Junkere*, men det kan ikke bestrides, at han var en dygtig og virkelysten Mand, der satte et meget stort personligt Arbejde ind paa at bringe Vækst i den Institution, han havde *været med til* at skabe.

Lad de sidste Ord alene tegne Erindringsbilledet af den tyske Greve. Hans Efterfølger Carl Juel, der havde været J. H. E. Bernstorffs Konkurrent til Posten som Leder af Monarkiets Udenrigsanliggender efter Sigismund Schulins Død 1750, indledte sin Embedsgerning i Sorø med en Skrivelse til Kancelliet, i hvilken han priste Greve Reuss for dennes Dispositioner, og Juel meddelte som sin Overbevisning, at han intet bedre kunde gøre end følge de Retningslinier, hans Forgænger havde udstukket. Da den nye Overhofmester ikke havde søgt sine Venner blandt Medlemmerne af den »tyske« Hofkreds fra Kong Christian VI's Dage, er hans Karakteristik af Reuss som Skoleforstander – set med »danske« Øjne – meget anerkendende for denne.

Som forholdsvis underordnet Embedsmand kan der heller ikke tillægges Greven »et Hovedansvar« for den nyskabte Skoles Udformning saa lidt som han kan have haft den »udtrykkelige Plan« at bringe et adeligt Akademi i Stand, hvilket Norvin hævder var hans Hensigt. Reuss fik i 1746 – som Aaret før Beulwitz – Besked om at udfærdige en Betænkning til den paatænkte Læreanstalts Form og Drift paa de bestaaende, forlængst anerkendte Grundmuligheder. Reuss, der var hentet ned fra flere Aars Amtmandsvirksomhed i Norge, kunde lige saa vel vente, at hans Betænkning blev forkastet eller henlagt, som den ændret eller uændret vilde blive taget til Følge.

End ikke en Hovedindflydelse i Forbindelse med Akademi-*Planerne* kan man tillægge Amtmanden i Sorø – en saadan beroede snarere hos Holstein i København. Som Chef for Danske Kancelli var denne Medlem af Geheimekonseillet, hvilket under Kongens Forsæde i alle Forhold var enebestemmende Myndighed. *Her laa Hovedansvaret, og her var Hovedindflydelsen* – ingen af Delene laa eller var hos Beulwitz eller Reuss,

hos Sjællands Biskop eller hos Gram eller Holberg. Man spurgte de mere eller mindre sagkyndige Herrer til Raads om praktiske Enkeltheder vedrørende Driften og Undervisningen, og man saa gerne Ønsker fremsat, men de endelige Retningslinier var det Kancelliets Sag at udforme til den enevældige Konges Godkendelse. Det Resultat, man naaede til i Geheimekonseillet, havde Skolens udpegede Leder kun at tage til Efterretning, for *det* blev hans Arbejdsgrundlag.

Den Indflydelse, Reuss fik gennem sin Betænkning, var af administrativ Art med Henblik paa Skolens praktiske Styrelse. Det lykkedes ham at faa Akademiets Fundats affattet saaledes, at Overhofmesteren fik en temmelig uafhængig Stilling i Forholdet til Kancelli og Rentekammer. Det tilkom Skoleforstanderen at gøre Indstilling om Besættelse af Lærestolene og øvrige Tjenestemandsstillinger, og Akademiets Godsinspektør, som stod for den daglige Drift – herunder Jordejendommene, der skulde give Akademiet Grundindtægterne – havde at aflægge Regnskaberne for Overhofmesteren. Reuss fik gennemført, at det alene var dennes Sag at foretage den aarlige Revision, og at Regnskaberne herefter skulde gaa til Geheimekonseillet – og ikke til Rentekammeret eller Danske Kancelli – med Hensyn til den endelige Godkendelse. Dette Forhold gav Anledning til det første alvorlige Sammenstød mellem Embedsmændene i København og Overhofmesteren i Sorø. Et Indgreb paa dette Omraade var Aarsagen til Carl Juels Forsvar for den Reussiske Styreform, og det var samtidig en kraftig Henstilling om at respektere denne Styreform i Fremtiden.

Prøver man at vurdere de Anstrengelser, som Overhofmesteren, Akademiinspektøren og Baronen paa Tersløsegaard hver paa sin Maade udfoldede til Gavn for den nye Lærdomsanstalt paa de af Konge og Kancelli givne knappe Betingelser, er det ikke nemt at komme udenom den Beundring, man maa føle for Sorø-Triumviratet, der under yderst vanskelige Forhold paa det store Skolegods, »som af Kvægsygen og andre Ulejligheder var delabreret«, drev Akademiet frem til en Position, saa selv en Danneskiold maatte anse det for en Ære at komme til at lede det.

Havde Reuss ikke haft et praktisk Greb om og et sundt Syn paa Tingene, er det meget lidt sandsynligt, at den reserverede, økonomisk forsigtige Holberg skulde have spillet ham sit Baronis Indtægter i Hænde før det Tidspunkt, der stod angivet paa det uvisse i Erektions-Patentet. Nogen Fornemmelse af et specielt »Hjem for tyske Junkere«, endsige af »et ulykkeligt Eksperiment«, kan Holberg ikke have haft.

Baronen har – eftersom Forholdene laa – utvivlsomt været meget godt tilfreds med det Præg, Akademiet fik i hans Levetid. Og hvorfor skulde han ikke have været det? Han var Digter og Lærd, men han var ogsaa Søn af en Officer. Selv »de fornødne Exercitz Mestere« – til Undervisning paa Ridebane og i Fægtesal – som Professor Gram ikke fandt paakrævede, synes Holberg at have været indforstaaet med. Hans Legatmidler skulde ogsaa bruges til Forbedring af Excercits-Lønningerne – dog mente han, at Dansemesteren »ikkun nogle Maaneder om Aaret kan behøves, og at 100 Rigsdaler kan være Belønning nok for den korte Tid til at lære nogle Complimenter og en Menuet, hvormed Cursus i Danse-Exercitio nu omstunder Absolveres«.

Hvor gerne man vil, lader det sig ikke gøre at smugle Holberg ud af sin Samtid. Han var efter alt at dømme aandeligt lige saa forankret i den, som han var det i legemlig Henseende. Han foretrak ganske vist Apostlenes Heste, skønt han havde Raad og Ret til at give Herren i Karet med Rangkrone paa Vogndøren. Men han havde dog Paryk paa Hovedet – ogsaa i sine Skrifter. I dem gjorde han sit til Udbedring af den bestaaende Samfundsbygning. Det stemte ikke med hans økonomiske Sans og hans Sans for Orden at hjælpe med til at rive ned, hvor Grunden iøvrigt forekom solid. Han var ikke revolutionær, men Reformator og som alle Reformatorer i Virkeligheden en gennemkonservativ Natur.

Det ridderlige Akademi i Sorø maa ses under en lignende Synsvinkel som det endnu kostbarere Kongelige Stutteri paa Frederiksborg – en Foranstaltning til Monarkiets »Flor og Ziir«. Det var nu engang ikke Videnskabsmænd, der skulde udklæk-

kes paa Akademiet, men præsentable Embedsmænd indstillede paa det praktiske Liv. Og hvad angaar Stutteriet kunde et Sæt gode Rideheste, et To-, Fir- eller Seksspand som Gave til en fremmed Fyrste eller Statsmand undertiden udrette mere end Landets derværende Ambassadør.

Det hændte ogsaa, at Majestæten udmærkede en fortjenstfuld Undersaat med en af de rare Heste fra Frederiksborg – i saa Fald dog oftest en Udsætter! Den Tanke er tiltalende, at Kongen kan have foræret Baron Holberg den lille gule Hest, som denne havde for Vognen, naar han om Sommeren skulde rundt i Sorø-Egnen. Det gule Stod, hvis Grundelement var aalestribede norske Vestlandsheste, afgav Rejse- og Jagtspand til de kongelige Stalde. Ud af dette Stod, der blev opløst i Holbergs Lensbesiddertid, fordi det kneb med Farven, lod det sig vel gøre at finde en skikkelig Hoppe egnet for Kariol og en ældre Herre. Monarken vidste rimeligvis, at Baronen i det mindste i Hovedstaden ikke holdt Hest og Vogn – en kongelig Hest af samme geografiske Rod som Modtageren vilde derfor være en fin Opmærksomhed. Forholder det sig saadan med Holbergs gule Ganger, har Sorø-Baronen vistnok været den eneste Lensbesidder, som modtog en Hest af Kongen uden nogensinde at yde ham en. Lensbesidderne havde ellers Pligt til at holde Stutterier og aarlig sende Kongen en Lenshest vederlagsfrit.

Det kongelige Frederiksborg-Stutteri og Akademiet i Sorø staar som de mest iøjnefaldende Statsinstitutioner under den danske Enevælde. Begge var – hvor forskellige i ydre de end kan forekomme – ensartede Udtryk for denne Tidsalders politiske Karakter og hele Aandsretning. Begge blev grundlagte af Frederik II, og begge rekonstrueredes under Enevælden efter det nye Styres Behov og de Forudsætninger ude i Europa, som dette Styre var en Følge af. Frederiksborg og Sorø naaede den højeste Blomstring under Frederik V – den første Institution var allerede da berømt overalt i den gamle Verden, det bedste der gaves i sin Art, den anden haabede man vilde blive et nyt Göttingen ...

Akademiet, som Greve Reuss prægede i Forening med Holberg, bør alene vurderes paa Basis af de givne Betingelser. For Læreanstaltens videre Udvikling op gennem Aarhundredet kan hverken Greven eller Baronen drages til »Ansvar«. Reuss fik i Starten afværget alle Umyndiggørelsesforsøg fra Universitetskredses Side, og man kan ikke lægge Overhofmesterens Efterfølgere til Last, at Konseil og Kancelli undlod at sikre Akademiets Stilling i Forhold til Universitetet paa en effektiv Maade med Henblik paa de studerendes senere Adgang til Statens Embeder. Meningen havde været, at de to Lærdomstempler skulde supplere hinanden til Gavn for Samfundet, ligesom Det kongelige Stutteri paa Frederiksborg skulde korrespondere med Herregaardsstutterierne til Ophjælpning af den bedre Del af Landets Hestebestand – Grundlaget for Tidens hele Transportvæsen.

Forfaldet indtraadte med den konstruktive Enevældes Ophør, og i Slutningen af Aarhundredet døde de to Institutioner ud i deres oprindelige Form. Tilførsel af mindre »ædelt« Blod kunde Det kongelige Stutteri ikke overleve og det fornemme Akademi øjensynlig heller ikke. Men den Forskel var der, da man kunde gøre Regnskabet op, at Stutteriet paa Frederiksborg havde tjent Enevoldsstyret efter sin Hensigt det meste af et Hundrede Aar, mens Akademiet i Sorø ikke kom til at gøre det i stort mere end en Fjerdedel af dette Aaremaal.

Set paa den Maade, at Det ridderlige Akademi blev stiftet paa for sent et Tidspunkt, kan der med nogen Ret tales om »et ulykkeligt Eksperiment«. Men det er ulige lettere for Eftertiden at konstatere dette, end det har været for Holberg at forudse, at den Institution, han hjalp i Gang med sine Godsers Midler, faa Aar efter hans Død vilde vise sig at være et post festum-Foretagende. Man maa ikke glemme, at Holberg og d'Herrer Beulwitz og Reuss virkede under Indtrykket af Enevældens mægtige Symbol, det kongelige Slot Christiansborg, hvis Mure rejstes netop i de Aar, Forhandlingerne om det nye Akademi stod paa.

SIDSTE FRIHERRELIGE LEN

Baroniet Holberg af 1747 og Grevskabet Bregentved af 1750 var det sidste Baroni og det sidste Grevskab, som blev oprettet i Danmark paa Grundlag af Lensordningen fra Enevældens første Tid.

Foruden disse Len blev under Frederik V kun oprettet Rosenkrantz-Baronierne Rosenlund og Villestrup og Det grevelige Rantzauske Forlods henholdsvis 1748, 1757 og 1756. Men de to Baronier havde Stamhuses Karakter og fik som Følge af deres ringe Omfang hverken Skatteindrømmelser eller Birkeret, og det grevelige Forlods, der ikke var meget større end et Baroni, kunde ikke sammenlignes med de gamle Len alene af den Grund, at Godsdelene laa vidt adskilte – Hovedsædet Rosenvold ved Vejle Fjord og Resten, Asdal med Det halve Hammelmose, oppe i Vendsyssel.

I 1755 – Aaret efter Holbergs Død – havde Overhofmarskal, Lensgreve Moltke-Bregentved efter Samraad med Konge og Konseil ladet udsende Opraab til alle Danske om at give Forslag til Ophjælpning af Landets Erhvervsliv, i Særdeleshed Landbruget. Denne Opfordring, som resulterede i et Væld af national- og socialøkonomiske Skrifter, var Forvarsel om de senere Landboreformer, og efterhaanden ændrede Lensordningen Karakter i Overensstemmelse med de nye Tiders Syn paa Godsdrift og Bondebrug.

Man indrømmede saaledes ikke Grevskaber og Baronier, som blev oprettede i Tiden efter Frederik V's Regering, Skattefrihed paa Dele af Bøndergodset – til Gengæld opgav Kronen Hjemfaldsretten.[12]) I næsten alle Tilfælde er disse senere Grevskaber og Baronier oprettede paa Grundlag af bestaaende Stamhuse, og de er da ogsaa at betragte som særlige – og særlig store –

Stamhuse, ikke som egentlige Len. Det gamle Friherreskab Lindenborg, der efter flere Aars Nedlæggelse gjordes til Baroni for en ny Slægt 1764, havde som Følge af Danneskiold-Ordningen bevaret sine Lensprivilegier og fik, da det omdannedes til Grevskab 17 Aar senere, som en udtrykkelig Undtagelse tilstaaet Skattefrihed paa 300 Tønder Hartkorn Bøndergods, som efter de gamle Regler tilkom et fuldvægtigt greveligt Len. Begunstigelsen, der traadte i Kraft, da Godssamlingen naaede den foreskrevne Størrelse, skal ses i Forbindelse med det store Kultiveringsarbejde i Vildmosen, som den ældre Schimmelmann havde fortsat i udvidet Maalestok siden Lensgreve Moltke-Bregentveds korte Ejertid før 1764 – og ikke ved Hoveri, men mod Betaling af sin egen Lomme.

Flere af de gamle Baronier blev ophævede i Tiden op mod og under Landboreformerne, blandt dem Conradsborg Øst for Sorø, og erstattet med Fideikommiskapitaler. Grevskaberne holdt derimod, skønt det ofte holdt haardt. Adskillige Besiddere maatte anmode om Tilladelse til at afhænde Dele af Godset – Forholdene paa Ledreborg i denne Periode giver et godt Indtryk af den almindelige Situation.

Johan Ludvig Holstein, der døde nøjagtig ni Aar efter Holberg, efterlod sin Søn et fuldstændigt greveligt Len, men ogsaa en Gæld, som i Størrelse svarede til det. 63.000 Rigsdalers Forpligtelser hvilede paa Grevskabet, hvortil kom en Del almindelig Familiegæld – ialt ca. 100.000 Rigsdaler. Da Hoved- og Bøndergaarde var temmelig forfaldne, i visse Tilfælde paa Grænsen af Misrøgt, var Udsigterne ikke lyse for Ledreborg. Først gik Bonderup, som Holstein havde købt to Aar efter Holbergs Død, og en halv Snes Aar senere, i 1770'erne, tillige Næsbyholm og Bavelse. Derved kom Grevskabet ned paa den Størrelse, Lenet havde i Starten – det vil sige Jorder, som i Hartkornsværdi ikke overgik Baroniet Holbergs.

Medvirkende til de vanskelige Forhold for Landbruget faa Aar efter Holbergs Død var Kvægsygen, der blussede op igen – Digterens Afhandling om den havde ikke manet den i Jorden. Tværtimod bragtes ogsaa Det ridderlige Akademi i svære Van-

skeligheder. De svigtende Indtægter gav store Landgilde-Restancer, og Skolen kom tilsvarende bagefter med Skatterne til Kronen. Da Elevtallet samtidig dalede til fem Akademister, blev der 1778 nedsat Kommissioner til at undersøge Læreanstaltens almindelige Status. I en ny Fundats fire Aar senere præciseredes, at Kandidaterne fra Sorø var at anerkende paa Linie med Universitetets, hvad angik Adgang til Statens Embeder, og samtidig blev der – i Overensstemmelse med Holbergs gamle Ønske – aabnet for borgerlige Akademister. Men det rettede ikke Sagerne op. Den sidste Overhofmester, Gregers Haxthausen, der havde været Elev i Sorø, blev afløst af et Professor-Kollegium, under hvis Styre de to sidste Elever 1793 tog Afgang fra det Akademi, som var kommet i Gang ved Baron Holbergs Hjælp.

Da Poul Christian Stemann 1798 blev Amtmand i Sorø og dermed det havarerede Akademis Førstemand, fik han saaledes kun Gods og Bygninger at tage Vare paa. Stemann, der siden blev Præsident for Danske Kancelli, ejede Benzonslund ved Holbæk. Dennes Drift havde givet ham Indsigt i praktisk Landøkonomi og Blik for, hvor de egentlige Gevinster i de vidtrækkende Landboreformer til en Begyndelse var at hente. Udskiftningen, som havde voldt Professor-Kollegiet ikke ringe Besvær, var i Hovedlinierne gennemført. Næste Punkt var Overgang fra Livs- til Arvefæste. Loven herom kunde ogsaa bringes til Anvendelse for større Gaarde, og da Hoveriarbejdet paa Akademiets Hovedgaarde alle Dage havde været et Problem, fordi de hoverigørende Landsbyer i flere Tilfælde laa for langt fra dem, tøvede Stemann ikke med at udnytte denne Mulighed.

Baroniets to Hovedgaarde var bortforpagtede, da Stemann kom til Sorø. Eftersom Besidderen ikke var en Person, men en Institution, var der ingen særlige Hindringer. Baron Holbergs Arvtager, Det ridderlige Akademi, var jo paa en Maade afgaaet ved Døden, hvorfor Kronens Hjemfaldsret gjorde det rimeligt at disponere over Lenet som fri Ejendom. Begge Hovedgaarde blev herefter bortfæstede efter samme Regler som Baroniets

Bøndergods – *en Skæbne som ikke er overgaaet noget andet Len i Danmark.*

For Brorupgaards Vedkommende udløb Forpagtningskontrakten i 1805, og Hovedgaarden blev straks afhændet paa Arvefæstevilkaar. Arvefæster Worsøe rensolgte 1856 til Hofjægermester August Villads Bech til Valbygaard. Siden har Holbergs først erhvervede større Ejendom været Forpagtergaard under dette Gods, der er et af de betydeligste paa Sorø–Slagelseegnen.

Brorupgaard, hvis nu staaende Hovedbygning er opført i en nyere Tid, er paa 43 Tønder Hartkorn. Arealet udgør nær halvfemte Hundrede Tønder Land, hvilket Tilliggende den ogsaa havde i Stemanns Tid. Da Holberg overtog den i 1740, var Hovedgaardstaksten alene godt 86 Tønder Hartkorn.

Tersløse Hovedgaard havde altid været væsentlig mindre end Brorupgaard. I 1780'erne blev Jorder fra fire Ejendomme i Tersløse By lagt under den. Ved Forpagtningskontraktens Udløb i 1817 var den paa 225 Tønder Land. De 200 blev samme Aar overgivet J. K. Kvistgaard i Arvefæste. Aaret efter indtraf det bratte Prisfald paa Landbrugsprodukter, som bragte Jordværdien under det halve. Kvistgaard kunde ikke klare de strenge Tider, i hvilke Danmark maatte betale sin Del af Regningen for Napoleonskrigene, og han lod Ejendommen gaa videre til Oberstløjtnant Tillisch, der var Arvefæster paa den nærliggende Kammergave. Denne havde Navn efter Rentekammeret, gennem hvilket den var blevet oprettet – Halvdelen af Arealet var taget af Tersløsegaards Hovmarker. Den første Arvefæster paa Kammergave, Landinspektøren i Munke-Bjergby, Johannes Schytte, havde bistaaet ved Udskiftningerne paa Sorø-Egnen.

Hovedgaardsjorden fra Lensbaron Holbergs tidligere Residens fik fremtidig Ejer fælles med Kammergave, der hermed voksede til en Herregaard paa nær 500 Tønder Land. Tilbage ved Tersløsegaard blev en Parcel passende til et Boelssted.

Oberst Kalckreuths Legatgods, Hellestrup med Nidløse, gik ogsaa ud af Akademiets Besiddelse som Følge af Arvefæste-

5*

loven, men de har paa private Hænder holdt sig saa temmelig intakte og er stadig store Gaarde.

I Stedet for de bortfæstede Ejendomme, hvis Overgang til Selveje kun vilde være et Tidsspørgsmaal, erhvervede Stemann, da Landbrug efter Napoleonskrigene blev at faa for billigt Køb, Nordruplund og det tidligere Luxdorphske Mørup, der en kort Tid havde været Stamhus for Familien Knuth.

Mørup var en naturlig Erhvervelse. Hovedgaarden og en Del af Bøndergodset havde i Aarhundreder ligget som en Enklave i det sydøstlige Hjørne af det soranske Skolegods – Resten laa i Udkanten af dette i Retning af Ringsted. Her og der var Mørupske Smaalodder kilet ind i Akademijorderne, saa Luxdorph havde, naar han var paa Inspektion, maattet krydse Skolens Ejendomme adskillige Gange.

Nordruplund, en adelig Gaard fra Middelalderen, som var blevet opslugt af Antvorskov Kloster, dukkede frem paany af det senere Rytterdistrikt ved Kronens Salg af denne store Godsmasse. Ved Akademiets Køb af Nordrup lykkedes det, omend kort, at forbinde Baroniet Holbergs to Dele.

Mørup og Nordruplund er de eneste Hovedgaarde, Akademiet ejer i Dag. De blev købt 1825. I samme Tiaar fik Baron Knuth-Christiansdal denne Linies nye Ejendom – Lilliendal ved Vordingborg – gjort til Familiesæde som Erstatning for det i Aarhundredets Begyndelse ophævede lollandske Baroni. Lilliendal opnaaede Rang med Baronier under Betegnelsen »Det for Baroniet Christiansdal substituerede Fideikommis« – Besidderne havde faaet Titel af Grever. Det vilde have været nærliggende, om man i Sorø havde faaet en lignende Tanke for de Holbergske Ejendommes Vedkommende, for Eksempel denne: »Substitutionen for Baroniet Holberg Det soranske Akademigods Nordruplund.«

Man vilde da bedre kunne forlige sig med, at der er Skilsmisse mellem Sorø og Tersløsegaard.[13])

Den gamle Landsbyhovedgaard

Tersløsegaard er fremstaaet som Landsbyhovedgaard. Den og Sognekirken ligger midt i Tersløse By, ragende op paa Toppen af hver sit Bakkedrag – lige overfor hinanden, hvor Vejen fra Sorø deler sig og gaar videre mod Kalundborg og mod Dianalund i Tersløsegaards gamle Skov. Næppe noget Sted i Danmark faar man som her et saa umiddelbart Indtryk af de tre Faktorer i svundne Tiders Landbosamfund – Kirken, Herresædet og Bondebyen.

Begiver man sig om paa den anden Side Gaarden, ned gennem Parken og stiller sig ved Holbergs jordfaste Havebord under de store Træer langs Skellet til Marken, har man for Øje et Billede af Udviklingen frem til vore Dage. Overfor ligger Kammergave. Der gaar en lige Linie fra Kirken gennem Baroniets tidligere Hovedbygning til denne Ejendom, der opstod af ny under Jordernes Udskiftning i Forbindelse med Landboreformerne. Til venstre, i nordlig og nordøstlig Retning, ser man en Husmandskoloni med Brugene paa Række fra Tersløse By i Vest ned til Kammergave. Jorden under Bruget nærmest Byen naar helt ind til Murene af Tersløsegaards nordlige Sidefløj – de øvrige Lodder strækker sig Syd efter mellem Holbergs Have og Kammergave.

De smaa Ejendomme stammer fra Lensafløsningen i 1920-erne. Greven paa Bregentved skulde afstaa betydelige Arealer til Oprettelse af Statshusmandsbrug, der er Nutidens Form for Len. Da Greve Moltke ikke gerne saa, at Alslevgaarden – en af de Ejendomme under Grevskabet som var udset til at afgive Jord – blev reduceret for meget i Forhold til Bygningerne, gik Myndighederne med til at tage anden Jord, om Greven kunde skaffe den paa Egnen. Ejerne af Kammergave, to Brødre, var villige til at sælge af deres Gaard, hvad Lensgreven behøvede. Det passede saa nogenlunde med de 200 Tønder Land, som den tidligere Hovedgaardsjord under Tersløse androg af Kammergaves Areal. Tilbage er nu, hvad der var, da Landinspektøren i

Munke-Bjergby fik Rentekammerets »Gave« i Arvefæste – en Proprietærgaard paa 185 Tønder Land.

Om Lensbaron Holberg vilde have bebrejdet Lensgreve Moltke noget i denne Sag er tvivlsomt. Tersløses Hovedgaardsjord var længst skilt fra Hovedbygningen, og nu hjalp denne Jord en anden Lensbesidder til lempelige Vilkaar. Snarere vilde det have undret Holberg, at en saadan Situation overhovedet har kunnet opstaa – i Modsætning til Tersløsegaard har andre tidligere Lensresidenser dog bevaret Hovedgaardsjorden eller Dele af den, saa de i det mindste stadig er levende Landbrug. Det er et underligt Spil af Skæbnen, at netop Baroniet Holberg – det eneste Len som ikke var knyttet til en Familie eller Slægt – skulde gaa helt til Grunde ogsaa for Hovedgaardsjordens Vedkommende som Følge af et andet Lens Udstykningsforpligtelser.[14]) End mere virker denne Skæbnens Ironi, fordi Sorø-Skolens Velgører sover den evige Søvn i Klosterkirken med en Greves Rang.

Efter Vaabnet, som smykker Holbergs Sarkofag, har Wiedewelt hævet Digteren til denne Ære. Billedhuggeren har udeladt Hjelmene og sat Rangkrone paa Skjoldet. Denne bærer ni Takker, som var forbeholdt Grever, og ikke syv, som kendetegnede Friherrerne.[15]) Gitterlaagen for Indgangen til det Holbergske Kapel, bekræfter det! Her gentages den grevelige Krone klart over Skjoldet, og ingen af Perlerne mangler ...

Holbergs Sarkofag blev opstillet i 1780. Tre Aar tidligere var Marine-Slægten Hoppe blevet optaget i Adelsstanden – fra 1660 at regne. Dette skete af Hensyn til Mindet om Admiral Ivar Hoppe, som paa denne Maade fik adelige Rettigheder efter sin Død. Han havde under en ugelang Storm i Efteraaret 1677 overført Christian V fra Rügen til København. Hans gode Sømandsskab reddede Kongens Liv – et Anker, forgyldt og forsynet med Indskrift af Thomas Kingo, opbevares paa Rosenborg til Minde om Begivenheden.

Naar Admiralen, der bragte Ophavsmanden til Enevældens Rangforordninger frelst i Land, er at erindre som adelig, er det vel tilladt at erindre Lensbesidderen Ludvig Holberg efter den-

nes Rang af 1780, for det gælder nok ogsaa i Henseende til den, hvad Magdelone siger om den honnette Ambition:

En, som har meriteret en Rang, bærer den med Ære, thi han er ret ærværdig, ikke i Henseende til den blotte Karakter, men i Henseende til de Meriter, hvorved han har erhvervet sig den.

Tilbage af Holbergs Len er kun Navnet som en Del af Betegnelsen for den stedlige Retskreds og af Tersløsegaard kun den meget beskedne Park. Den ligger Øst og Syd for Hovedbygningen, hvis Længer aabner sig over mod Kirken. Foran dem, nedefter Landevejen, er endnu Ladegaardens Tomt, som grænser til Byens Gadekær.

NOTER

Side 17, Linie 16.

1) Jean Henri Huguetan's Slægtsforhold og Virksomhed gengives her kortelig efter »Danmarks Adels Aarbog«, Bind XXXIX:

Huguenot-Familien Huguetan stammer fra Lyon, hvor Jean Huguetan var Agent i den svenske Kong Gustaf II Adolfs Tjeneste. Sønnen, Jean Antoine, der levede 1615–81, var Bogtrykker og Boghandler. Dennes Hustru Marguerite Perraccon udvandrede 1685 ved Det Nantiske Edikts Ophævelse med sine Børn til Holland. Hun bosatte sig først i Amsterdam, siden i Haag, hvor hun døde 1714. Jean Antoine og Marguerite havde tre Sønner – Marc, *Jean Henri* og Pierre. Nummer 2 var den senere Lensgreve Gyldensteen.

Marc fik 1686 Borgerskab i Amsterdam som Forlagsboghandler. Han gjorde Brødrene til Medarbejdere, og Forretningen naaede at blive en af de største i Europa med Filialer i alle betydende Byer – selv Konstantinopel. Efter Marc's Død førte de yngre Brødre Virksomheden videre, til de skiltes 1705.

Ligesom Marc havde Jean ved Siden af Bogsalget drevet en efterhaanden storstilet Bankiervirksomhed. Han havde rejst de nødvendige Pengelaan til Underhold af engelske Tropper i Koalitionen mod Frankrig, og under Den spanske Arvefølgekrig tjente han Solkongen paa lignende Maade. Men da han og den franske Finansminister ikke kunde blive enige om Honoraret, maatte han af Frygt for Bastillen flygte til Holland.

Jean Huguetan førte derefter nogle Aar en omflakkende Tilværelse, mest i det tysk-romerske Kejserrige, hvor hans Talenter i Sachsen-Weimar og Lippe-Detmolds Tjeneste belønnedes med høje Værdigheder.

Først *1725* tog Finanseksperten fast Ophold i Danmark.

Til denne Beretning kan føjes, at paastaaede Forsøg fra den franske Regerings Side i Retning af at faa Regnskabet gjort op med den kalvinistiske Bankier ikke lykkedes. Derimod skal det være lykkedes denne at gøre en Kæmpefallit i England, inden Forholdene bragte hans Transaktioner ind i roligere Baner.

Jean Huguetan var gift to Gange – først med en Købmandsdatter fra Amsterdam, Susanne Testas, der blev Mor til den senere Marquise de Monteleone – anden Gang med Grevinde Mauritia Marguerite

Odyck, Datter af Greve Wilhelm Adrian af Nassau-Odyck. Ægteskabet blev indgaaet i Amsterdam 1. Maj 1708 – Grevinden døde kort efter Jul 1745 i København.

Side 21, Linie 11.

2) I Værket »Luxdorphs Dagbøger« ved Eiler Nystrøm skrives der i Forordet, at Bolle Willums Far var den eneste militære i Slægten. I »Nyt dansk Adelslexikon« ved A. Thiset og P. L. Wittrup oplyses, at Oberstens Far fik Vaabenbrev 20. Marts 1679 sammen med sine Brødre, Vicelandsdommer paa Lolland-Falster Peder Luxdorph og *Ritmester* Holger L., der døde ugift. Vicelandsdommerens Linie uddøde med Sønnen *Major* Henrik L. – Bolle Willum L. var Slægtens sidste Skud.

Side 30, Linie 13.

3) I Ludvig Holbergs Lensbesiddertid fra 1747 til 1754 var der følgende Len og Lensbesiddere i det dansk-norske Monarki:

Sjælland.

Grevskaber:

Samsøe, oprettet 1677 – 4. Besidder Frederik Christian *Danneskiold-Samsøe,* født 1722, succederede i 28, død 78. Overpostdirektør, Geheimeraad. Ved Fundatsens Ikrafttræden 1754 Overdirektør for den af Farfaderen Christian Güldenløwe grundede Stiftelse Gisselfeld adelige Jomfrukloster. Hovedbygningen paa Gisselfeld blev Samsø-Grevernes egentlige Residens, skønt Godset ikke hørte under Lenet.

Holsteinborg, 1708 – 2. Friedrich Conrad *Holstein,* 1704–37–49. Generalløjtnant, Geheimeraad. Fik 1743 Tilladelse til at lade holde Gudstjenester paa Tysk i Holsteinborg Slotskapel, da han ikke var det danske Sprog mægtig. Købte 36 Basnæs, men levede mest paa sin Hustrus Arvegods Farve i Holsten. Efterfulgtes som Lensgreve af sin 1 Aar gamle Søn Heinrich, der siden blev Kammerherre og Medlem af Det slesvig-holstenske Ridderskab – døde 1796.

Vallø Stift, 1738 – Frøkenkloster med Lensrettigheder og som naturlig Følge heraf forbeholdt Medlemmer af Adelen. Stiftet af Christian VI's Dronning *Sophie Magdalene,* der døde 1770. Havde været Grevskab for Anna Sophie Reventlow fra 1713 til 30.

Ledreborg, 1746 – 1. Johan Ludvig *Holstein,* der var født i Mecklenburg 1694. Blev Stiftamtmand paa Sjælland og Amtmand for Københavns og Roskilde Amter. 1732 Skoleherre paa Herlufsholm, 34 Deputeret for Finanserne, Aaret efter Oversekretær i Danske Kancelli og Medlem af Geheimekonseillet, 37 Præces i Generalkirkeinspektions-Kollegiet, 40 Patron for Universitet og 42 Præces i det netop op-

rettede Videnskabernes Selskab. Som omtalt først Greve i 1750 paa den nye Konge, Frederik V's Fødselsdag, en Ære han delte med Oversekretæren i Tyske Kancelli Johan Sigismund Schulin og Christian von Berkentin, der begge fik Titel og Rang som Lensgrever, skønt ingen af dem oprettede Len. Holstein var Geheimekonferensraad og Ridder af Elefanten. Han døde 1763.

Bregentved, 1750 – 1. Adam Gottlob *Moltke,* 1710–92. Frederik V's Ungdomsven og efterhaanden Kronens fornemste Raadgiver. Blev Greve og Lensbesidder paa ovennævnte kongelige Fødselsdag den 31. Marts. A. G. Moltkes vidtspændende Indsats i Statstjenesten faldt hovedsagelig i Aarene efter Holbergs Tidsalder. Her skal blot erindres om det private Forhold, at Overhofmarskallen var en af de fire højadelige Bygherrer paa Amalienborg Plads, da det nye Bykvarter, Frederiksstaden, blev anlagt.

Baronier:

Conradsborg, 2/8 1743 – 1. og eneste Besidder Conrad Ditlev *Knuth,* 1730–1805. Højesteretsassessor, Geheimeraad. Fik 1796 Tilladelse til at ophæve Baroniet, solgte Godserne to Aar senere.

Holberg, 1747 – 1. Ludvig *Holberg,* 1684–1754. Professor, Assessor – Successor: Det ridderlige Akademi i Sorø.

Rosenlund, 1748 – 1. Besidderen, Major, senere Kammerherre og Geheimeraad, Holger *Rosenkrantz,* 1702–95, der var barnløs, udvirkede for sin Arving, Brodersønnnen Iver Rosenkrantz, Ret til at ophæve Baroniet, hvilket skete efter Bevilling af 26/8 1786. To Aar senere blev Godset solgt. Holger Rosenkrantz, hvis Broder Verner Rosenkrantz oprettede det lige saa kortvarige Baroni Villestrup af 1757 i Nørrejylland, var en dygtig Landøkonom. Han begyndte Brydningen af Fakse-Kalksten og fik en betydelig Eksport i Gang. Som Medlem af Generallandvæsens-Kollegiet voterede han mod Stavnsbaandets Ophævelse. Baron Rosenkrantz' Oldefar, Rentemester Jørgen Rosenkrantz til Kjeldgaard – en yngre Søn af den lærde Holger paa Rosenholm – var paa Kong Frederik III's Tid Forstander for Herlufsholm og Hofmester for Sorø Akademi, hvilken sidste Læreanstalt han under Svenskekrigen holdt gaaende saa at sige ved egne Midler.

Fyen.

Grevskaber:

Langeland, 20/6 1672 – 4. Frederik *Ahlefeldt,* 1702–22–73. Faderen, Lensgreve Carl Ahlefeldt, der ogsaa havde arvet Graasten, var Overhofmester for Sorø Akademi. Frederik Ahlefeldt ejede desuden Holmegaard og Lykkesholm. Han boede næsten hele sin Tid paa Grevskabet, hvis Hovedsæde – Tranekjær Slot – underkastedes en

grundig Restaurering. Men Lensgreven paa Langeland sad ikke til Stads. Han skaffede sig dygtige Forpagtere, hvis Eksempel kunde paavirke Bønderne. Til Kvægbrugets Opkomst indførtes Kløveren, og Mejeridriften blev lagt i Hænderne paa Fagmænd fra Holsten. Grevskabet steg i Frederik Ahlefeldts lange Besiddertid meget væsentligt i Realværdi – Langelænderne i det hele taget blev velstaaende Folk som Følge af det stadige Initiativ fra Tranekjær. Frederik Ahlefeldt, der iøvrigt havde Titel af General, købte til de derboende Bønders uskrømtede Glæde en Del Ejendomme af forskellige Godsejere paa Langeland. Af disse Nyerhvervelser oprettedes 1766 med Broløkke som Hovedbesiddelse Stamhuset Ahlefeldt, der siden fulgte Grevskabet.

Wedellsborg, 11/12 1672 – 3. Christian Gustav *Wedell,* 1701 – 1708 – 59. Besad tillige Erholm og Søndergaarde. Oberstløjtnant, Amtmand over Segeberg Amt i Holsten, Geheimeraad.

Gyldensteen, 1720 – 1. Jean Henri *Huguetan,* Rigsfriherre af Odyck, Greve af Gyldensteen, 1665–1749. Lensgrevens ældste Datterdatter, Margaretha Lensgrevinde *Knuth,* arvede Lenet. Hun døde 1752, hvorefter hendes 6-aarige Søn, Johan Heinrich *Knuth,* succederede. Denne overtog i 74 Knuthenborg Len efter Faderen og døde 1802 som Geheimeraad og Stiftamtmand over Sjællands Stift.

Baronier:

Holckenhavn, 27/3 1672 – 4. Christian Frederik *Holck,* 1729 – 40 – 60. Ved Overtagelsen var Baroniets Status af en saadan Art, at Farbroderen, Stiftamtmand over Aalborg Stift Iver Holck, truede med at lade sin Myndling gaa fra Arv og Gæld. Chr. Fr. Holck døde som Kammerherre. En Broder succederede.

Kiørup og *Einsidelsborg,* begge oprettet 25/5 1676 for to Medlemmer af en yngre Gren af det gamle rügiske Fyrstehus *Putbus,* henholdsvis Rudolph Abraham og Maurits Putbus, Brødre der 1672 var blevet naturaliserede som Baroner. Sidstnævntes Søn, *Malthe,* arvede Aar 1700 Einsidelsborg efter Faderen og 16 Aar senere Kiørup efter Farbroderen. Malthe Putbus, der var født 1671, fik 1727 Rang af tysk Rigsgreve. Han døde 1750 og efterfulgtes som dansk Lensbesidder af Sønnesønnen *Malthe Frederik,* hvis Broder, Anselm Wilhelm Carl, afstod sine Rettigheder til Familiens herværende Godser. 1781 sanktionerede Kronen, at M. Fr. Putbus uden Oprettelse af Fideikommiskapital solgte Baronierne til den kommende Lensgreve til Bregentved, Joachim Godske Moltke, der meget forbedrede de i det daglige hidtil nærmest herskabsløse Ejendomme.

Scheelenborg, 12/3 1680 – 3. Fr. *Brockdorff,* født i 1680'erne, tiltraadte Lenet efter Moderen 1732. Denne var Datter af Opretteren, Fr. v. Wittinghof (genannt Scheel). Brockdorff døde 1755.

Brahe-Trolleborg, 1722 – 2. Conrad Ditlev *Reventlow,* fra 1738 Lensgreve til Grevskabet Reventlow i Slesvig, 1704 – 29 – 50. Derpaa Sønnen, Lensgreve Christian Ditlev *Reventlow* til Reventlow, som døde 59 i en Alder af 24 Aar. (Brahe-Trolleborg var egentlig det ældste Len i selve Danmark, oprettet 2/2 1672 for Familien Trolle og lovet Greverne Reventlow inden den sidste Lensbaron Trolle endnu var død.)

Lolland.

Grevskaber:

Knuthenborg, 1714 – 2. Eggert Christopher *Knuth,* 1722 – 36 – 76. Stiftamtmand over Sjællands Stift og Amtmand over Roskilde Amt. Geheimeraad. Efter at hans Hustru, født Marquise de Monteleone, 1749 havde tiltraadt Grevskabet Gyldensteen efter sin Morfader, Lensgreve Gyldensteen, tog Greveparret mest Ophold paa deres fynske Len.

Christianssæde, 1729 – 2. Besidder Opretteren Lensgreve Reventlow til Grevskabet Reventlows næstældste Søn, Christian Ditlev *Reventlow,* der tiltraadte ved Faderens Død 38. Arvede tillige Grevskabet Reventlow og Baroniet Brahe-Trolleborg, da hans afdøde ældre Broders Søn døde 59. Var Far til Bondefrigøreren, Geheimestatsminister, Lensgreve Chr. D. Reventlow, der fik sin Grunduddannelse paa Det ridderlige Akademi i Sorø.

Christiansholm, 1734 – 1. Christian *Raben,* 1724–50, derefter Broderen Otto Ludvig *Raben* (29–91), der først blev Greve ved sin Tiltræden, hvilket bekræftedes endeligt 1760. Geheimeraad, Ceremonimester.

Baronier:

Juellinge, 10/12 1672, rekonstrueret efter Mageskifte ved nyt Lensbrev af 1721 (Baroniet bestod i første Omgang af Godser paa Sjælland) – 4. Jens (Krag) Juel *Vind,* 1723 – 26 – 76. Assessor i Højesteret 1750, siden Justitiarius. Ægtede 1752 Lensgreve Chr. Friis' Datterdatter, Sophie Magdalene v. Gram, der arvede Lenet Friisenborg 1799.

Wintersborg, 18/9 1673 – 4. *Sophia,* født Baronesse v. Winterfeld. Indgik 1742 Ægteskab med Major ved Livgarden til Hest, Carl Wilhelm *Giedde,* der hævedes til Baron med Navnet Giedde af Wintersborg. Baronen døde 1757, Friherreinden 1769, hvorefter Familien Holck arvede Baroniet, der blev nedlagt i Forbindelse med et Mageskifte 1801.

Christiansdal, 2/8 1743 – 1. og i Realiteten eneste Besidder Christian Frederik *Knuth,* Oberstløjtnant, Kammerherre, 1728–1801. Baroniet ophævedes 1804 – Hovedsædet indgik efter Ejendommenes Salg i Grevskabet Hardenberg Reventlow.

Grevskaber:

Friisenborg, 6/4 1672 – 3. Christian *Friis,* 1691 – 99 – 1763. Generalløjtnant, Geheimeraad. Var sidste Mand af den uradelige Slægt Friis med det røde Egern i Vaabnet. Hans Døtre succederede, den næstældste, Elisabeth Sophie, der 1751 var blevet gift med Lensgreve Gyldensteens Søn udenfor Ægteskab Jean Henri Desmercieres til Warleberg og Quarnbeck udenfor Rigerne, besad som Enke Grevskabet fra 1786 til sin Død i 99.

Schackenborg, 23/6 1676 – 5. Hans *Schack,* 1735 – 41 – 96. Besad Brinkhof og Seekamp i Holsten – Stiftamtmand over Ribe Stift og Amtmand over Ribe Amt, Geheimeraad. Afstod med Kronens Tiladelse allerede 1786 Lenet til sin Søn Otto Didrik Schack.

Scheel, 1725 – 2. Jørgen *Scheel* (opr. Skeel) 1718 – 31 – 86. Levede i stor Pragt og var meget yndet i Hofkredse. Besad foruden Grevskabet Stamhuset Gl. Estrup og flere private Herregaarde, deriblandt Ulstrup – alt i alt raadede Jørgen Scheel over Hartkorn svarende til mere end to fuldvægtige Grevskaber. I Modsætning til adskillige af sine Standsfæller gennemførte han paa Scheel og desuden under Stamhuset en virkelig – og meget omfattende – Stutterivirksomhed. Lensgreven var en ypperlig Terræn- og Manegerytter, saa han gjorde i sine ældre Aar god Fyldest i den vigtige Hofstilling som Overstaldmester og dermed Chef for Den kgl. Stald-Etat. Geheimekonferensraad, Ridder af Elefanten. Jørgen Scheels Sønnesøn, Efterfølger og Navne satte de lensgrevelige Herligheder over Styr i en Grandseigneur-Tilværelse uden faste Principper. Lenet maatte 1807 ophæves som Følge af Gæld.

Løvenholm, 1732 – Kong Christian VI lod Lenet oprette (af et 1726 konfiskeret Len) for den daværende Lensgreve til Samsøe, Frederik Christian Danneskiold-Samsøe, der endnu var Barn. 1742 fik Lensgreven Lov til igen at lade Grevskabet ophæve, hvorpaa han Aaret efter solgte Løvenholm til sin Broder, Ulrik Adolf *Danneskiold-Samsøe,* der – skønt Besiddelsen nu var Privateje – aabenbart betragttedes som Herre over et Len, siden Baron Holberg i Værket »Danmark og Norges Geistlige og Verdslige Stat« af 1749 tog Løvenholm med som Grevskab i Fortegnelsen over Datidens Len. U. A. Danneskiold-Samsøe døde 1751, og hans Enke solgte Løvenholm til den borgerlige Godsejer Niels *Basse* til Hindsgavl, der formentlig ogsaa betragtedes som Herre over en Art Len, da der ved Salget forelaa kongelig Bekræftelse paa, at Løvenholm som almindeligt for Grevskaber maatte beholde Skattefrihed paa 300 Tdr. Hartkorn af Bøndergodset, »saa længe der levede en Danneskiold«. Hartkornsfriheden ophørte dog 1820 og Grevskabsbetegnelsen otte Aar senere.

Baronier:

Rysensteen, 1/7 1672 – Paa Baron Holbergs Tid residerede paa Baroniet, hvis Hovedsæde var det gamle Bøvling Slot eller – om man vil – Bygningerne, der stod paa Slottets gamle Voldsted, Ove Henrik og Otto Henrik *Juul-Rysensteen,* Skæringsaaret var 1749. Ove Henrik tiltraadte 1712 efter Moderen Jeanne Marie Rüse, Datter af Opretteren, den hollandskfødte Artilleriofficer Henrik Rüse – Otto Henrik døde barnløs 1769. Baroniet ophævedes 1797, men Rysensteen Gods bevarede et Friherreskabs Hartkornsfrihed til 1805.

Wilhelmsborg, 18/9 1673 – Samme Aar Holberg blev Lensbaron, tiltraadte Mathias *Güldencrone* som fjerde Besidder Lenet ved Aarhus efter Broderen, Stiftamtmand Wilhelm Güldencrone. Konferensraad, døde 53 og efterfulgtes af sin 12-aarige Søn Christian Frederik, der besad Lenet i 35 Aar – efterhaanden Gesandt, Stiftamtmand og Geheimeraad.

Marselisborg, 24/2 1680 – Opretteren, Constantin Marselis, en Broder til den første Baron Güldencrone af Wilhelmsborg, døde uden Børn 1699, hvorpaa Lenet efter forudgaaende Ordning tilfaldt Kong Christian V's yngre Søn med Fru Sofie Amalie Moth, Ulrik Christian Güldenløwe, den senere Generaladmiral, der hjalp Peder Wessel frem til Navnet Tordenskjold. Ved Generaladmiralens Bortgang 1719 kom Marselisborg til Brodersønnen Frederik *Danneskiold-Samsøe,* en selvstændig, dygtig, meget energisk Mand, hvis Indsats i Flaadeadministrationen trods flere Fejlgreb blev af betydelig Værdi. Geheimeraad 1738, Generaladmiralløjtnant 43, Overhofmester for Det ridderlige Akademi i Sorø 60. Skønt Genstand for Hofintriger blev Generaladmiralløjtnanten dog Ridder af Elefanten. Ved hans Død 1770 gik Lenet tilbage til Kronen, men kom siden til Baronerne Gersdorff, der 1805 fik det afløst og substitueret med en Fideikommiskapital.

Lindenborg, 31/1 1681 – 4. Lensgreven til Samsøe Fr. Chr. *Danneskiold-Samsøe,* der samtidig med Grevskabet overtog det efter Faderen. I Begyndelsen af 1750'erne fik han Baroniet ophævet paa lignende Betingelser som i Tilfældet Løvenholm, hvorefter han kunde sælge det med de friherrelige Rettigheder for Godset i Behold, »saa længe der levede en Danneskiold«, til Lensgreve Moltke-Bregentved. (Se iøvrigt efterfølgende Note 4 om »Lenshandeler«.)

Høgholm, 30/3 1681 – 3. Lensgreven til Samsøe Fr. Chr. *Danneskiold-Samsøe,* der samtidig med Grevskabet og Baroniet Lindenborg overtog det efter Faderen. Lod Baroniet ophæve 1748 paa samme Betingelser som for Løvenholm og Lindenborg, solgte det samtidig med dette sidste til Lensgreven paa Bregentved. Kom siden i andre Slægters Besiddelse, men bevarede som Følge af Danneskiold-Ordningen friherrelige Rettigheder til 1832. (Se Note 4.)

Norge.

Grevskaber:

Laurvig, 1671 – 2. Ferdinand Anton *Danneskiold-Laurvig,* 1688 – 1704 – Sept. 54. Søn af Norges Statholder Ulrik Frederik Güldenløwe, der ikke førte Greve-Titel, men havde Rang foran Lensgreverne. – Lensgreve Danneskiold-Laurvig ejede Haraldsted Gods og Skjoldenæsholm paa Sjælland, opførte Palæet paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade i København, senere Moltkes Palæ, nu Haandværkerforeningens Domicil. (Et Minde om Bygherren er Elefant-Guirlanderne under Stue-Etagens Vinduer). – Overstaldmester, Geheimekonferensraad. – Laurvig, Dobbeltmonarkiets første og fornemste Len, ophævedes og udparcelleredes ved Norges Adskillelse fra Danmark.

Jarlsberg, 1684 – 3. Frederik Christian Otto *Wedel,* 1718 – 38 – 76. General, Kammerherre. Indrettede det mægtige trefløjede Slot, som endnu staar. Greven levede paa tilsvarende Fod – 1750 maatte han anmode Kronen om Tilladelse til at nedbringe sin Gæld ved Salg af Ejendomme under Grevskabet. Jarlsberg Gods, der ved Norges Adskillelse fra Danmark omdannedes til Stamhus, tilhører som bekendt endnu Slægten Wedel.

Slesvig.

Grevskaber:

Reventlow, 1685 – 3. Conrad Ditlev *Reventlow,* 1704 – 38 – 50. Som nævnt under Omtalen af Brahe-Trolleborg Friherre af dette Len fra 1729. – Faderen, Generalmajor og Overjægermester Chr. Ditlev Reventlow, afstod B-T til Stamherren, da han samme Aar oprettede Grevskabet Christiansborg, senere – af Hensyn til det nye Kongeslot i Hovedstaden – navngivet Christianssæde, paa Lolland. Conrad Ditlev efterfulgtes af sin Søn Christian Ditlev *Reventlow* – til 59. Grevskabet var oprettet af det tidligere fyrstelige Lensgods Sandberg. Dets meget beskedne Rest tilhører nu Universitetet i Aarhus.

Side 30, Linie 5 fn.

4) Lenet Lindenborg synes grundlagt paa Sigtelserne for et Drab. Ejeren af den gamle Hovedgaard Næs i Himmerland, Admiral Claus Daa til Borreby, blev fundet dræbt en Dag i 1678. Han havde netop været i Blendstrup Kirke. Mistanken pegede mod hans Hustru, Christian IV's Datterdatter Sophie Amalie Lindenov. Men Sagen kunde ikke drives videre paa Grund af Bevisets Stilling, og følgelig kunde der ikke fældes Dom. Claus Daa havde imidlertid i 1673 faaet Bevilling til at ændre Gaardens Navn til Daasborg – formentlig for at vise Villie til med Tiden at oprette et Len. Nu kom hans Enke til det.

Det blev nødvendigt for hende at købe mere Gods, og Fruen maatte love ikke at gifte sig igen – Kong Christian V's Søn med Grevinden af Samsøe, Christian Gyldenløve, skulde arve hende ...

Der udstedtes Patent for Friherreinden af Lindenborg den 31. Januar 1681. Tre Maaneder senere lod Fru Hille Trolle Baroniet Høgholm oprette af Gods paa Djursland. Ogsaa i dette Lensbrev fandt Kongen det passende at lade indføje en Bestemmelse om Arvegangen til Fordel for sine naturlige Børn. Hille Trolle overlevede sin eneste, svagelige Søn Niels Høg, i 22 Aar, hvorpaa Samsø-Greverne succederede. Disse havde tidligere overtaget Baroniet Marselisborg efter Lenets Opretter, den barnløse Constantin Marselis.

I Aarene umiddelbart efter Holbergs Død »akkorderede« Frederik V's Regering med to Udlændinge om Oprettelse af Len paa lignende Maade, som Kongens Bedstefar, Frederik IV, havde ladet Hofmarskal, Greve von Callenberg gøre det med den senere Lensgreve Gyldensteen. Det var Hensynet til Landets stigende Handel, som her var Drivfjederen.

Seneca Ingversen, født i de frisiske Omraader og en Hestehandlers Søn, havde været i Det Hollandsk-Ostindiske Kompagnis Tjeneste paa Java, hvor han endte som Præfekt i Distriktet Cheribon. Nu levede han som Matador i Holland. Den danske Gesandt traadte i Forbindelse med ham paa Foranledning af Udenrigsministeren J. H. E. Bernstorff. Man tilbød ham paa favorable Vilkaar det store, men forsømte Gelting Gods i Slesvig og Baron-Titel i Købet mod, at man nød godt af hans Rigdom og Indsigt i Handelen paa Indien. Han slog til efter behørige Forhandlinger, og inden Udgangen af 1759 var han Godsejer og Friherre af Geltingen.

Det er rørende at læse de Forventninger, man nærede til Baron Geltingen, ud af Felterne i det Vaaben, man stillede sammen til ham. I Hovedskjoldets første Felt er der et Træ uden Blade, hvilket kan tydes derhen, at det hele Træ er ved at gaa ud. I fjerde Felt vinker en grøn Rosengren med udsprungen rød Blomst, og i hvert af den anden Diagonals Felter springer en livfuld Hest omkring. Meningen er formodentlig, at vil man plukke Roser, hvor der er Øde og Forfald, maa man stikke Ploven i Jorden og saa. Og Ploven stod rede i Hjerteskjoldet – gylden som det Guld, man ventede vilde følge i Baroniseringens Spor.

Jordbearbejdningen paa Geltingen maa have kastet en Del af sig, for Baronen plukkede i rigt Maal Glædens Roser. Der gik Frasagn om det Pragtslot, han byggede, og om det Kunsttempel, som fulgte paa. I dette lod Hestehandlerens Søn Skuespil opføre for den vide Vennekreds, naar man ikke morede sig med Maskerader og Optog i Parken.

Om Baron Geltingens Penge, Handelsindsigt og Talenter som Selskabsmand bragte Danmark-Norge nogen videre Fordel, er vel et Spørgsmaal. Derimod viser Historien, at Bernstorffs anden Akkvisition, Finansmanden Heinrich Carl Schimmelmann, som man ogsaa knyttede til Danmark med en Baron-Titel, var en Gave fra højere Magter.

I Modsætning til Baron Geltingen gjorde Heinrich Schimmelmann Alvor af at oprette Len, og Lenet blev Lindenborg. Dette Baroni havde Christian Güldenløwe naaet at overtage inden sin tidlige Død, mens Høgholm først tilfaldt Slægten med hans Søn. I 1732 genoprettede Christian VI yderligere det tidligere Rantzauske Grevskab Løvenholm paa Djursland for Güldenløwes Sønnesøn, Lensgreve Frederik Christian Danneskiold-Samsøe. Det var 10 Aar tidligere blevet konfiskeret paa Grund af Brodermord. Disse tre Ejendomme ændredes fra Len til Allodialgods, men skulde trods Salg bevare deres Hartkornsfrihed, som om de stadig var Len, »saa længe der levede en Danneskiold«. Baade Høgholm og Lindenborg havnede hos Frederik V's Yndling Lensgreve Moltke-Bregentved, der 1759 fik Kronens Part i Vildmosen som Gave mod, at han udgrøftede og kultiverede den. Et Par Aar efter at dette Arbejde var begyndt, bevilgede Kongen særskilt Skattefrihed for Vildmosens Hartkorn.

Det er muligt, Bestræbelserne med Hensyn til Lindenborg skyldes de Forhandlinger, Regeringen førte med Schimmelmann omkring 1760, da han grundede sit Handelshus i Hamborg. Købet af det meget forbedrede Lindenborg Gods med Genoprettelse af Lenet for Øje maa være bestemt inden Schimmelmanns Baronisering, der fandt Sted to Aar før Lensbrevet blev udstedt, for han overtog ved sin Ophøjelse i Friherrestanden 1762 det Lindenovske Vaaben – næsten uændret – som havde det været hans egen Slægts. Over Fru Sophie Amalies Friherrekrone blev med Støtte af to Skjoldholdere anbragt friherrekronede Hjelme »prydede med Insignier for Handelsvidenskab og Industri«, hvilket vil sige Merkurstave med Slanger og Vinger. Tydeligere kunde Baggrunden for Baroniseringen vanskeligt gives til Kende.

Nogle Aar senere blev Lindenborg hævet til Grevskab og Schimmelmann til Lensgreve. Hans Vaaben kom nu til at bestaa af fem Hovedfelter repræsenterende hans tre store Godser – det tidligere rigsgrevelige Rantzauske Ahrensburg, det tidligere Ahlefeldske Wandsbeck og det tidligere friherrelige Lindenovske Lindenborg. De to førstnævnte Slægters Mærker (Schimmelmann var ikke paa nogen Maade i Familie med nogen af Slægterne) dannede Diagonaler med Lindenborg-Vaabnet som Hjertéskjold. Hjelmene forsvandt, og i Stedet for Friherrekronen, blev den tidligere Berkentinske Grevekrone hentet

frem. Med sine syv opstaaende Paafuglefjer er den noget for sig i dansk Heraldik.

Hvorfor blev just denne Krone tildelt Greve Schimmelmann? Fordi det Palæ, han havde købt ved sin Ankomst til den danske Hovedstad, og som han stadig beboede, var det Palæ, Greve Berkentin havde ladet opføre i Bredgade – det nuværende Odd-Fellow Palæ. Man kunde saaledes gøre sig bekendt med Schimmelmanns fire Boliger ved at studere det heraldiske Adressekort, som han med sin praktiske Sans havde udtænkt til sit grevelige Vaaben! Man kan spørge, hvorfor han ikke lod sin Slægts borgerlige Bomærke komme til Ære med ham selv. Men det var paa en Maade, hvad han gjorde – det viser en Fugl i sin Rede.

Sammenligner man det Schimmelmannske Grevevaaben med det Vaaben, der blev fastsat for Baron Odyck som Lensgreve Gyldensteen, ser man (med lidt god Villie) en lignende heraldisk Tanke udtrykt. Hovedskjoldet danner ét Felt med et Miniatureskjold anbragt i hvert Hjørne – paa den fornemste Plads Danmark symboliseret i et rødt Felt med gennemløbende Sølvkors, i det heraldisk venstre Hjørne Nederlandenes blaa Skjold med Guldløven mellem *gyldne Teglsten.* (Et tilsvarende mindre Skjold i Hovedskjoldets Fod, der viser tre af Rødt og Guld treradskaktavlede Sparrer – i det senere Bernstorff-Gyldensteenske Vaaben er Guld ændret til Sølv – maa tilligemed en toradskaktavlet Ramme i samme Farver langs Hovedskjoldets Rand opfattes som særlige heraldiske Naadestegn svarende til, hvad Frederik IV tidligere havde forundt udenlandske Notabiliteter som Zanniboni og Ferri, da Kongen i Forbindelse med sine to Italienrejser gav disse Herrer dansk grevelig Rang og Titel.)

Den idémæssige Overensstemmelse, som kendetegner de to Lensgrevers Vaabenskjolde, kendetegnede ogsaa deres Livsbaner. Gyldensteen grundede sin Rigdom ved Bankiervirksomhed. Det samme gjorde Schimmelmann. Gyldensteen paatog sig under Kong Ludvig XIV's Krige at ordne Leverancer til Underhold af store Hærstyrker – under Den preussiske Syvaarskrig varetog Schimmelmann lignende Opgaver. Begge lod sig som internationalt kendte Finansmænd overtale til at gaa i den danske Krones Tjeneste, og begge begyndte deres Virksomhed ad diplomatisk Vej som kongelige Residenter i den nedersachsiske Kreds. Schimmelmann blev Dobbelt-Monarkiets højtbetroede Skatmester, som Gyldensteen havde været Frederik IV og Christian VI's fornemste økonomiske Raadgiver, og begge hædredes med den højeste Rang – Titlen Geheimekonferensraad.

Paa tilsvarende Maade forholdt det sig med de to Grevers Sønner – begge blev deres Fædres Afløsere, omend paa afvigende Grundlag, for der var Forskel paa de to Finansdynastiers Stilling i Staten. Mens

6*

Greverne Schimmelmann sad i Embeder, der nøje svarede til deres Beføjelser, maatte Lensgreve Gyldensteen og hans Søn Desmercieres i det ydre virke mere i anden Række. Aarsagen var deres Trosbekendelse. Som reformert kunde Gyldensteen ikke beklæde et Statsembede i Indenrigstjenesten.

Finansfirkløveret Gyldensteen – Desmercieres, Heinrich Carl og Ernst Heinrich Schimmelmann, hvis Indflydelse samlet strakte sig over Tidsrummet 1714–1831, begyndte »Fælleskarrieren« med Bøger og sluttede den med Bøger. Gyldensteen startede som Boghandler – Schimmelmann den Yngre endte med at støtte de Mænd, som skrev Bøgerne, frem for alle Schiller. Der er saaledes en Anledning til at se *Lensbaron* Holberg, der baade skrev og solgte Bøger, i jorddrotlig Sammenhæng med Lensbesidderne Gyldensteen og Schimmelmann, hvis man anlægger den Betragtningsmaade, at Oprettelsen af Baroniet Holberg ogsaa var en Slags Handel. Set med Datidens Øjne maa »Handel« i Forbindelse med Lensforhold have forekommet meget naturlig – Oprettelsen af Len var Affærer med praktisk Sigte. Ved at knytte Mænd som Gyldensteen og Schimmelmann til Danmark og Norge som Lensbesiddere, opnaaede Regeringen at befordre Foretagsomheden i Kongens Riger, i Landøkonomien og paa Handelens Omraade, og ved at lade sine Godser baandlægge som Len til Fordel for Akademiet i Sorø, støttede Holberg de samme Bestræbelser, for Hensigten med den nye Læreanstalt var jo at uddanne Embedsmænd, som i højere Grad end de hidtidige havde Forudsætninger for at samarbejde med det praktiske Livs ledende Mænd og administrativt jævne Vejen for dem.

Side 33, Linie 13.

5) Foruden de fire Len – Griffenfeld, Reventlow, Gyldensteen og Scheel – *forud for* Lenet Holbergs Oprettelse har tre Grevskaber og to Baronier grundlagte efter denne Tid været betegnede alene ved Slægtsnavn. Er der Tale om nogen særlig Ære i denne Sammenhæng for Lenet Holbergs Vedkommende, kan det højest være den, at det var det første *Baroni,* der blev betegnet paa denne Maade. De tre Baronier Holberg, Lehn (1781) og Zeuthen (1843) adskiller sig tilligemed Grevskaberne Muckadell og Roepstorff paa Fyen fra de fire gamle Slægtsnavn-Len ved den lille med Henblik paa Fornemhed vist betydningsløse Ting, at Navnene ikke samtidig blev tillagt Hovedsæderne. Baronerne Holberg, Lehn og Zeuthen residerede ikke paa »Holberg«, »Lehn« og »Zeuthen«, men paa Tersløsegaard, Hvidkilde og Tølløse, mens Greverne Reventlow, Gyldensteen og Scheel virkelig boede paa »Reventlow«, »Gyldensteen« og »Scheel« – de gamle Hovedgaarde Sandberg, Enggaard og Sostrup. Og da Grevskabet Har-

denberg Reventlow, der betegnedes ved *to* Slægtsnavne, blev oprettet 1814, »drog« den nye Lensgreve fra Krenkerup til »Hardenberg« uden derfor at maatte flytte et eneste Møbel. I vor Tid har disse tidligere grevelige Hovedsæder – bortset fra Gyldensteen – igen faaet deres oprindelige Navne.

Kun i ét Tilfælde synes det at have været en Gunstbevisning for Opretteren, at et Len fik hans Navn. Da Søofficeren Ulrich Roepstorff i 1810 ønskede at grundlægge et greveligt Len af de gamle Baronier Einsidelsborg og Kiørup, maatte han specielt ansøge Kronen om, at Lenet maatte faa hans Navn. Aarsagen var, at han oprettede det for sin Søstersøn – altsaa en Mand af en anden Slægt og følgelig med et andet Navn. Kunde det ikke tillades, at Lenet fik Betegnelsen »Grevskabet Roepstorff«, skulde det kaldes Lykkensborg og Besidderslægten føje Navnet Roepstorff til sit eget. Sagen gik i Orden – eet af to var øjensynlig Betingelsen for, at Lenet vilde blive oprettet.

Greve Roepstorffs Situation minder om Baron Holbergs, og da Lenet Holberg ikke var bestemt for Opretterens Slægt, er det naturligvis muligt, at der har været Tale om en Gunstbevisning, selvom Holberg maatte have regnet sit Ønske for en rimelig Sag.

Side 33, Linie 23.

6) Som Kuriosum kan nævnes, at Oluf Nielsen Stiernfeldt 1445 havde faaet Adelsbrev – ikke med en Stjerne i Feltet, men med et Egern. Slægten Gyldenstjerne derimod førte som bekendt en Stjerne og intet andet. Det samme gjaldt Marsk Stig – hans Skjold var »blaat som de smaa Violer, som Havets stærke Flod, midt i, med syvfold Straaler, en hvidlig Stjerne stod«. Saadan beskriver Chr. Winther det i »Vaabendragerens Ed«, og lige saa korrekt beskriver Digteren Hr. Peder Jernskægs Vaaben i »Hjortens Flugt« – en hvid Muslingeskal i blaat. Desværre korrigerer Verner Dahlerup i sine Kommentarer til Udgaven af 1921 (genoptrykt 1929) Chr. Winther med en Bemærkning om, at Slægten Jernskægs Vaaben foruden en Muslingeskal viste en Maane. Dahlerup forveksler Jernskæg'ernes Vaaben med Slægten Badens.

Chr. Winther kan forøvrigt næppe have kendt Hr. Peders Vaaben og dets Farver fra andre Steder end »Lexicon over adelige Familier«, der udkom omkring Aar 1800 og indeholdt adskillige Fejl – saaledes angives der ogsaa en Maane over Muslingeskallen i Slægten Jernskægs Vaaben. Chr. Winther har antagelig udeladt dette Himmellegeme af digteriske Grunde.

Side 34, sidste Linie.

7) Paa det Segl, Holberg lod fremstille efter sin Baronisering, og som gengiver det friherrelige Vaaben, er Klippen i Hjerteskjoldet til-

syneladende *ikke* hul som nævnt i Kladde til en Vaabenbeskrivelse, der findes i Lensarkivet i Forbindelse med den officielle Tegning af Holbergs Vaaben. I denne Kladde er der adskillige Rettelser. Da de er trukket op med kraftige Streger, kan det endnu vanskeligere afgøres, hvem der maatte have foretaget dem, men i Adels-Aarbogen for 1944 hælder man til den Anskuelse, at det maa være Holberg. Mon? Naar denne har indsendt Fosie's Tegning med Farverne angivet, har han næppe haft noget med den usikre Kladde at gøre. Var en Kladde til den officielle Beskrivelse blevet ham tilsendt, og den indeholdt Fejl, havde Holberg – som den Ordensmand han var – utvivlsomt renskrevet Kladden i et nyt fejlfrit Manuskript. Dog kan han i saa Fald have vedlagt Kladden, som han i første Omgang naturligvis *kan* have rettet i.

Hvorledes Holberg har tænkt Klippen rent figurlig maa blive et underordnet Problem i Sammenligning med det øjensynlige Faktum, at han over Hjerteskjoldet i Friherre-Seglet har ladet sætte den femtakkede Adelskrone, som leder Tanken hen paa Holbergs med den menige Adel ligestillede Faders Vaabenmærke.

Interessante som Klippen og Kronen er Skjoldholderne, heraldiske Figurer – saakaldte »Pragtstykker« – som ikke vedkom det egentlige Vaaben. De Holbergske Sfinx'er aktualiseredes 1. April 1954, da *Kai Friis Møller* i Dagbladet »Politiken« anmeldte Professor Ejnar Thomsens Universitets-Festskrift til Kong Frederik IX's Fødselsdag: »Streger til et Holberg-Portræt«, i hvilket Holberg for sine latinske Levnedsbreves Vedkommende karakteriseredes som en Mystifax. Heroverfor indvendte Kai Friis Møller:

– – er der egentlig skygge af mening i at kalde denne evig meddelsomme mand for en sfinx, bare fordi *der er et og andet, han helst tier stille med?*

Til at være en sfinx kræves den totale tavshed, hvori Henrik Ibsen var en mester, men sandelig ikke Holberg, *hvis force laa i at lege med sandheden lige for næsen af læserne,* som en kat med musen. Sfinxen paa Titelbladet til det første latinske levnedsbrev er da hellller ikke autors emblem, men bare bogtrykkerens. Det var et i tidens bogtrykkermærker hyppigt forekommende fabeldyr, beregnet paa at symbolisere den verdensgaade, som det maatte være forfatternes sag at tyde. Hvis det havde staaet til Holberg selv at vælge et symbolum til pryd for titelbladet, vilde han utvivlsomt have foretrukket en kat.

Mod denne Formodning skrev Administratoren for Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Dr. phil. Albert Fabritius, næste Dag:

Der er imidlertid et vidnesbyrd, som ingen af de lærde synes at have været opmærksom paa, nemlig det vaaben, der blev tillagt Holberg, da han i 1747 blev ophøjet i friherrestanden. Det var praksis,

naar en mand paa denne tid skulle adles, at kancelliet, samtidig med at meddele ham ophøjelsen, anmodede ham om at faa tilsendt et udkast til det vaaben, han fremtidig agtede at føre, og man kan derfor gaa ud fra, at Holbergs vaaben er blevet sammensat paa forslag af og efter aftale med ham selv. – – Det er da ikke tilfældigt, at de to skjoldholdere, der bærer vaabnet, er sfinkser og ikke katte, saa meget mindre som sfinksen ellers er aldeles ukendt i dansk heraldik.

Selvom Dr. Fabritius nok har Ret i, at det næppe var tilfældigt, »Johan Jørgen Høpfner i 1728 greb netop dette emblem i sin kasse, da han satte titelbladet til det første latinske levnedsbrev,« laa det i Virkeligheden nær for Holberg, om han havde Sympati for Katte, at vælge saadanne Dyr til Skjoldholdere for sit Vaaben, for det eneste i egentlig Forstand borgerlige Fortilfælde i Forbindelse med Lens Oprettelse – Lensbaron Didrik Fuiren til Fuirendal – medførte i heraldisk Henseende, at to Tigerkatte blev mobiliserede som Æresvagter ved det i den Anledning komponerede friherrelige Vaabenskjold. Kattene var ledige, da Holberg skulde baroniseres, for Didrik Fuiren og hans Slægt var længst henfarne. Alligevel foretrak Holberg aabenbart Fabeldyret, som prydede hans Bog. Figuren var monumental, og Sfinx'ens totale Tavshed maatte desuden tiltale en Mand, der kunde gaa fra Koncepterne, blot en Kat smøg sig ind i Stuen, naar han skrev.

Sensationelle vilde Sfinx'erne have været, hvis de var blevet anbragt med Stenpoterne hvilende paa Skjoldets øverste Rand, og saadan havde deres heraldiske Skæbne maaske formet sig, om en anden end Holberg skulde have opstillet dem. Nu laa de støt ved Skjoldets Fod – og dannede Skole. Gaar man »Nyt dansk Adelslexikon« igennem, finder man ialt fem Hold *liggende* Skjoldholdere. Regner man Johan Ludvig Holsteins grevelige Vaaben med to liggende Tyre som Vogtere fra hans personlige Ophøjelses-Aar 1750, stammer alle fem Hold fra Kong Frederik V's Regeringstid.

Den første Lensbesidder, der godkendtes efter Holberg, Baronen af Rosenlund, allierede sig ogsaa med Fabeldyr. To Enhjørninger hvilede ved hans Skjold. Det er interessant at konstatere, at Holberg og Major Rosenkrantz, der hver paa sin Maade var med at bygge det nye Akademi i Sorø, ikke blot begge oprettede Baronier, men ogsaa valgte Vaaben og Skjoldholdere efter samme heraldiske Princip.

Greve Sigismund Schulin fulgte Trop ved sin Ophøjelse 1750 – hans Vaaben vogter to blundende Dogger. Endelig fik Baron Geltingen – fem Aar efter Holbergs Død – to liggende Løver.

Side 35, Linie 22.

8) Holberg opgav ikke denne Tanke. I sit Testamente betænkte han fattige Jomfruer med et Udstyrslegat paa 12.000 Rigsdaler.

Side 39, Linie 11.

9) Greve Reuss havde foreslaaet det gamle Skolegods, der havde Jord nok til det, oprettet som Grevskab, en nærliggende Idé, naar man sammenlignede den paatænkte adelige Stiftelse i Sorø med Vallø Stift, der var af lignende Størrelse og bevarede sine Lensrettigheder som opstaaet af et Grevskab. Sagen blev ikke fremmet – man har sikkert ikke villet give den nye Læreanstalt for megen Glans af Hensyn til Universitetet. Det Reussiske Ønske om et Grevskab støtter Overbibliotekar Chr. Bruuns Antagelse, at Greven har fostret Tanken om Baroniet Holberg. Denne har i saa Fald straks set den større Værdi de Holbergske Besiddelser vilde faa for Akademiet med et Lens Privilegier skattemæssigt og i juridisk Forstand. Det sidste har om muligt været vigtigere end det første, for en Lensbesidder var jo dengang sin egen Amtmand, og han havde Birkeret. Det lykkedes Greven at faa Myndighedernes Tilslutning til, at Sorø By unddroges Sjællands Stiftamt, under hvilket Købstæderne sorterede, og i retlig Henseende lagdes under Sorø-Amtmanden, da denne i sin Egenskab af Akademiets Overhofmester ganske som en Lensbesidder var Stiftamtet unddraget.

Side 52, sidste Linie.

10) Det er ikke usandsynligt, at den Administrationsordning, der kort efter Holbergs Død blev indført som Retningslinie for den fremtidige Drift af det samlede Jordegods, skyldtes Ønske eller Forslag fra Baronens Side. Efter Samraad med Overhofmester Juel, der afløste Greve Reuss som Amtmand i Sorø, slog Akademiinspektør Peder Kraft, Baroniet og de Kalckreuthske Godser sammen i et »Nordre Distrikt« med Ridefoged Christian Hviid som tilsynsførende. Denne fik Bolig paa Tersløsegaard. Det gamle Skolegods, hvis største Ejendomme var Sorø store og lille Ladegaard og Bjernedegaarden, dannede fortsat et Omraade for sig og kaldtes nu »Søndre Distrikt«. En Tilhørsregulering for Bøndergods paa Grænselinierne blev samtidig iværksat af Hensyn til det ogsaa paa Akademijorderne gældende Hoverisystem.

Betegnelsen »Nordre Distrikt« lød mere upersonligt end Baronibetegnelsen, og det er tænkeligt, man efter at have faaet fuld Raadighed over de nye Godser og var kommet af med baade Greven og Baronen, ønskede Minderne om disse dominerende Personligheder paa Afstand i det daglige. Men det er lige saa tænkeligt, at den tilbageblevne af Sorø-Triumviratet, Peder Kraft, i den Beretning om Akademiets Tilstand, han har aflagt for Overhofmester Juel, har forstaaet at vinde denne for de Synspunkter paa det landøkonomiske Omraade, som havde været Grevens og Baron Holbergs.

Side 56, Linie 16.

11) Et Eksempel paa de Problemer, Besættelsen af Lærestole kunde skabe, er Oversekretæren, Greve Holsteins Henvendelse til Baron Holberg om at gøre sin personlige Indflydelse gældende hos Overhofmesteren i Anledning af en Professor-Post i Sorø. Reuss var stemt for Dr. *Seip,* der havde et Navn ved Universitetet i Göttingen – Holstein foretrak ligesom Holberg en ung Videnskabsmand af Landets egne, og da det blev praktisk muligt, gik Overhofmesteren ind for Baronens Ønske, særlig da det drejede sig om Jens Sneedorff, som han selv tidligere havde været stemt for. Det var ved nærværende Lejlighed, Reuss brugte Holberg i dennes Egenskab af Akademiets Donator som Trumf i sin Fremstilling af Sagen paa højeste Sted. Han frygtede, skrev han, »at Hr. Baron Holberg skulde unddrage Akademiet meget af sin Godhed, som han endnu har tiltænkt det af sine øvrige Midler, om der paa hans Anbefaling ej skulde blive allernaadigst reflekteret«.

Lektor ved Sorø Akademi *Alfred Glahn* omtaler Holbergs Breve til Reuss paa Foranledning af Holstein i »Holberg Aarbog« 1923. Der er her en lidt forvirrende Trykfejl i Forbindelse med det delvis citerede Brev. Dette angives at være til Overhofmesteren, men da denne næppe har skrevet til sig selv eller til Oversekretæren, maa det være *Overhofmarskallen,* Lensgreve Moltke-Bregentved, som Kongen havde givet Sæde i Geheimekonseillet, Brevet er stilet til. Sagens rette Sammenhæng fremgaar da ogsaa af Julius Bidstrups »Holberg og Sorø Akademi, et Bidrag til Akademiets Historie«, offentliggjort i »Museum« 1893, hvortil Glahn henviser.

Det fremgaar – forekommer det – ret tydeligt af Holbergs Brevveksling med Reuss, at Baronens Betænkeligheder ved Ansættelse af en udenlandsk Professor mest er dikteret af Frygten for Udgifterne og for, at Manden kunde sige fra, før man tænkte det, naar bedre Muligheder vinkede i hans formaaende Hjemland – flere tyske Universitetsbyer var internationalt anerkendte Lærdomscentrer.

I et af sine Breve skriver Holberg: »En Professor, som er udi nogen Anseelse, vil næppe lade sig nøje med ringere end 600 Rigsdaler. Scheidts Stilling (ved Københavns Universitet), som kaster henved 1400 Rigsdaler af sig, har udi tvende Aar været tilbuden saa en, saa en anden tyske Professor, men ingen har endnu villet lade sig overtale til at antage den.« Ganske vist skriver Holberg i et Brev en halv Snes Dage senere, at »hvad en fremmed kan vide udi udenlandske Sager, ignorerer han udi indenlandske publique Ting«, men her er der Tale om en bestemt dansk Videnskabsmands mulige Ansættelse – Sneedorff, som Holberg anser fuldt saa kvalificeret i den foreliggende særlige Disciplin som en udenlandsk Professor.

Holberg mener som Holstein og i Virkeligheden ogsaa Reuss, at man ikke bør gaa over Bækken efter Vand, da det foruden at være besværligere let bliver for bekosteligt for Akademiets Kasse, og det er denne Betragtningsmaade – Hensynet til Økonomien – der har gjort Indtryk paa Overhofmarskal Moltke og dennes Velynder Kongen. Det skulde synes oplagt, at den »danske« Side af Sagen i Forbindelse med det landlige Universitet i Sorø ikke kan have bekymret Holberg og hans Samtid i nutidig national Forstand.

Side 64, Linie 27.

12) Hjemfaldsretten indføjedes i Erektions-Patenterne for de to sidste Len – Baronierne Zeuthen og Adelersborg af 1843. De ændrede landøkonomiske Forhold og Tidens liberalistiske Strømninger er antagelig Grunden til, at man lagde denne Dæmper paa Lysten til at skabe Len.

Side 68, sidste Linie.

13) »Mit Forlangende er ellers, at Værelser paa Tersløsegaard forundes en skikkelig Enke, som nyder nogen Udvisning af Skoven.« Denne – nærmest henkastede – Bemærkning i Holbergs Testamente, har reddet Tersløsegaards Hovdbygning til vore Dage. Den trængte haardt til Restaurering i den sidste Tid, Akademiet havde Ansvaret for den. Et Andragende om at faa Skader udbedret tillige med et Forslag om at indrette endnu to Enkeboliger paa Gaarden blev forkastet af Rigsdagen. I Stedet vedtoges en Lov, som gjorde det muligt at sælge Hovedbygningen og de 26 Tønder Land, som endnu hørte til den. Hofjægermester Georg Grüner til Ravnstrup købte ved den paafølgende Auktion i 1861 den friherrelige Residens eller rettere den Rønne, den var blevet til. Som gammel Soraner følte han sig forpligtet til at lade de historisk værdifulde Længer restaurere, og han sørgede for, at Holbergs Bestemmelse om Enkebolig kunde opretholdes. De 26 Tønder Land blev afhændet omkring Aarhundredskiftet, da Tersløsegaard-Stiftelsen overtog Hovedbygningen, og der rejste sig en ny Ejendom ved Landevejen yderst i Tersløse By i Retning af Sorø. En halv Snes Tønder Land langs Vejen indefter Byen er siden solgt fra til at bygge Huse paa. I Stedet har denne Rest af Tersløse Hovedgaard faaet noget Ager og Eng paa den anden Side Sorøvejen fra Herresædet Ødemark, af hvis Gods Holberg købte Stillinge Kirke.

Side 70, Linie 15.

14) I samme Tiaar, Brorup og Tersløse solgtes fra Sorø Akademi, blev Hovedgaarden Bonderup, som Holberg havde været interesseret i og nær havde købt i Stedet for Tersløse, sikret testamentarisk, saa

den endnu i vor Tid er et stort og prægtigt Godskompleks, endog med udvidet, til Dels ny Herskabsbolig paa Hovedgaarden – ogsaa et mærkeligt Spil af Skæbnen, naar man sammenligner med Tersløsegaard, som nu er uden Agerjord.

Handelsmagnaten Theodor Suhr erhvervede Bonderup i 1853, og Naboejendommen Merløse købte han i 56 – samme Aar Brorup blev solgt til Hofjægermester Bech paa Valbygaard. Da det efter den nye Grundlov ikke mere var muligt at oprette Len eller Stamhuse, gjorde Suhr de to Ejendomme til en Art Fideikommis, »Den Suhrske Familiestiftelse«, som ved Testamente traadte i Kraft efter hans Død i 1858 – tre Aar før Tersløse blev solgt fra Sorø Akademi.

I Adels-Aarbogen for 1944 staar ved en Fejlskrivning anført, at Holberg købte Merløsegaard sammen med Tersløse. Men Holberg har lige saa lidt været Ejer af dette Gods, som han har ejet Ødemark, hvilket tidligere var en udbredt Opfattelse. Merløsegaard tilhørte Landsdommer Johannes Christensen, da denne endnu sad paa Bonderup. De to Gaarde har oftest haft Ejer fælles.

Side 70, Linie 22.

15) Holberg slutter i »Danmarks og Norges Geistlige og Verdslige Stat« sin Beskrivelse af Høj- og Lavadelen med denne ene Sætning vedrørende Vaabenbrugen: »Grever og Friherrer maa i Modsætning til den menige Adel føre en aaben Krone over deres Vaaben.« Heraf kan man slutte, at Forfatteren har anset dette Punkt for det eneste væsentlige.

Der havde paa Christian V's Tid indledningsvis været Tilløb til den Regel, at den nye Højadels Skjolde med Rangkroner over stilledes i to med blaa Sløjfer sammenbundne Palmegrene. Men meget snart optraadte Skjoldholdere, og et Antal Hjelme – gerne tre over et greveligt og to over et friherreligt – fortrængte Rangkronen saaledes at forstaa, at Vaabenbesidderen stilledes frit, om han vilde bruge Rangkrone eller de i Patentet beskrevne, i Reglen rangkronede Hjelme. Man tør derfor gaa ud fra, at Holberg har handlet med velberaad Hu, naar han i sit Vaabenforslag valgte at sætte to rangkronede Hjelme over Skjoldet og ikke Friherrekronen, skønt han sikkert har fundet denne mere stemmende med Tiden end de middelalderlige Hjelme. Han garderede sig paa denne Maade mod en eventuel Næse – i hvert Fald undgik han, at man komponerede ham Hjelmtegn, som han maaske ikke vilde sætte Pris paa.

Holbergs Sarkofag blev opstillet i Sorø Klosterkirke, mens Reitzenstein var Overhofmester for Akademiet. Denne havde været Wiedewelt behjælpelig, blandt andet med Hensyn til Holbergs Vaaben. I sin Bog om Holbergs Gravmæle citerer H. G. Olrik et Brev fra Reitzenstein

til Billedhuggeren, hvori det hedder: »Af hans Vaaben sendes her indlagt en Tegning, saaledes som det her haves paa hans Skilderie, som hænger paa Biblioteket, men som jeg dog ikke er saa fuldkommen forvisset, at det i alle Dele er saa rigtig, saa anmodes Deres Velbyrdighed, førend det tages under Arbeide, at lade Tegningen sammenligne med den, som er ved hans Baronlige Patent, som maa findes i det kongelige Danske Cancellie.« Paa den vedlagte Tegning er der i Følge Olrik en niperlet Krone over Hjerteskjoldet, og det samme er Tilfældet paa den officielle Tegning i Forbindelse med det friherrelige Patent. Paa Fosie's Udkast er den paagældende Krone, der ikke nævnes i Patentet – hverken som fem-, syv- eller nitakket – blot løselig skitseret.

Olrik skriver: »Det er vist heraf Wiedewelt har ladet sig vildlede til urigtigt at anbringe en niperlet, altsaa en grevelig, Krone over selve Sarkofagens Marmorvaaben.« Det kan yderligere oplyses, at det ikke er en dansk Grevekrone, men en grevelig Krone i tysk Stil, Holberg via Wiedewelt fik over sit Vaabens Hovedskjold! Og man kan da indvende, at en Grevekrone af denne Art ikke kan opfattes som Tegn paa grevelig Rang i Danmark. Ikke desmindre fik Brødrene Reventlow Criminil, der var Sønner af en fransk Marquis og en Komtesse Schimmelmann, en Grevekrone i tysk Stil over deres Vaabenskjold, da de i 1815 blev optaget i den danske Grevestand.

I 1959 – 275-Aaret for Ludvig Holbergs Fødsel –

har Institutionen »Den Holbergske Stiftelse Tersløsegaard« i Henhold til Fundats af 22. Maj 1917 (kongelig konfirmeret 8. Juni 1921) Ansvaret for Bevarelsen af Baroniet Holberg's tilbageværende Del, Tersløsegaard Hovedbygning og Park. Stiftelsens Styrelse bestaar af følgende:

Fhv. Rigsbibliotekar, Dr. phil. *Svend Dahl,* der er valgt af Undervisningsministeriet, Teaterchef *H. A. Brøndsted,* Det kongelige Teater, Professor, Dr. phil. *F. J. Billeskov Jansen,* Københavns Universitets Lærerforsamling, Arkitekten, kgl. Bygningsinpektør *Thomas Havning,* Det kongelige Akademi for de skønne Kunster, Lektor *Luja Balslev,* Sorø Akademi's Skoles Lærerforsamling, Direktør *A. Ch. Louw,* Holte, der er Styrelsens Formand, og Grosserer *R. E. Brincker,* Hellerup, begge repræsenterende Soransk Samfund, og – indvalgte i Styrelsen af de forannævnte – Højesteretssagfører *Jonas Bruun,* Københavns, Kurator ved Københavns Universitet *E. A. Koch* og Maleren *Erick Struckmann.*

EFTERSKRIFT

Selvom Ludvig Holberg efter Adelshistorikeren Louis Bobé's Overbevisning ikke skyldte Kronens daværende øverste Embedsmand – Johan Ludvig Holstein – noget som helst, har Holberg givet Oversekretæren i Danske Kancelli det Skudsmaal, at denne »stedse var den samme udi Storm og Stilhed, udi Regn og Solskin, der talte lidt og tænkte des mere, var sanddru og ordholdig og intet lovede, uden hvad han agtede at holde,« hvilken Stemning dog ikke foranledigede Baron Holberg til at tage mod Holsteins Indbydelse, da denne bød sin nye Standsfælle til Gæstebud i sit Hus. Holberg havde ikke dyrket Selskabslivet i tyve Aar – Udviklingen indenfor dette havde han derfor ikke haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med, saa Geheimekonferensraaden maatte have ham undskyldt. Hos det unge Kongepar havde den aldrende Baron ganske vist befundet sig »mærkelig vel« de Gange han havde maattet gøre det sin Opvartning, men han følte sig næppe forpligtet herudover til at give Rollen som Kavaler. Holberg ændrede i hvert Fald ikke sine Livsvaner saa lidt som hans fornemmere Stand blev kendelig i hans ydre Fremtoning. Han gik som hidtil i Stedet for at køre i Karosse, han holdt ingen Tjener og satte ikke Pris paa Lakajer, han udvidede ej heller sin Omgangskreds, men passede sin Diæt og tænkte og skrev fremdeles – med andre Ord: Baron Holberg undlod *for sin Person* at drage Fordel af sin meget forbedrede sociale Placering.

Den nye Lensbesidder var tydeligvis en Mand med Karakter. De ahnestolte Grever og Baroner fandt utvivlsomt ogsaa, at denne borgerligfødte Friherre havde Levemaade – han undlod i det mindste at buse ret ind paa Livet af dem. Den indenfor Højadelen, som bedst har kunnet vurdere Holberg, var for-

modentlig Greve Christian Rantzau, tidligere Vicestatholder i Norge – fra 1740 Stiftamtmand paa Fyen. Greven, der lige saa gerne vekslede Tanker med Digtere og Lærde som med Embedsmænd og Hoffolk, var Holbergs jævnaldrende og en Beundrer af den Holbergske Pen. Han havde saaledes vist aktiv Interesse for Den danske Skueplads ved at tage sig af Aktørerne, da Kong Christian VI satte dem ud af Spillet ...

Der er Kendere, som mener, at Holbergs »Breve til en fornem Herre« er skrevet med Tanke paa den tolerante, kundskabsrige Christian Rantzau. Utænkeligt er det heller ikke, at Greven fuldt saa vel som Luxdorph og Reuss eller Kredsen bag dem kan have inspireret til eller have formidlet Tanken om Lenet Holberg med den projekterede højere Læreanstalt i den gamle Klosterskole som Arvtager. Naar der er set bort fra denne Mulighed i det foreliggende Arbejde og denne Mulighed dog drages frem er det for at understrege, at vi det foreliggende Arbejde tiltrods fremdeles er henvist til Formodninger om hvem eller hvad der blev afgørende for, at Ludvig Holberg samlede Gods og Guld ved Sorø og skænkede det til Skolen i de grønne Skove.

INDHOLD

FORORD 5

INDLEDNING 7

FORUDSÆTNING OG BAGGRUND FOR LENET HOLBERG 16
Lensgreve Gyldensteen 17
Heinrich VI, Greve af Reuss 19
Bolle Willum Luxdorph 21
Jean Desmercieres 24
Johan Ludvig Holstein 26

Det første Len under den nye Konge 27

Sorø-Baroniets Navn 30
Sorø-Baronens Vaaben 33

HOLBERGS STILLING TIL AKADEMI OG BARONI 35
Akademiplanerne og Holbergs Godskøb 36
Holbergs Raadgivere 38
Den honnette Ambition 41
Et Hjem for tyske Junkere 45
Hvorfor hvid Ridder 48

Holbergs store Slutindsats? 51

Ansvaret – 58

SIDSTE FRIHERRELIGE LEN 64

Den gamle Landsbyhovedgaard 69

NOTER 73

EFTERSKRIFT 93

Sfinx'en paa Omslagets Forside er identisk med Sfinx'en paa Titelbladet til Holbergs første latinske Levnedsbrev fra 1728, der omtales i Citatforbindelse under Note 7. Skjoldholderne i den friherrelige Skribents Vaabensegl synes dog mere i Slægt med Sten-Sfinx'erne, som Kong Christian VI's Bygmester - Thurah - lod fremstille til Pryd for Murene, der flankerer Trappen op til Jagtslottet i Jægersborg Dyrehave, og som ikke er glemt i den prægtige Planche af Eremitagen i Thurahs Danske Vitruvius, hvis Udgivelse begyndte 1746.

Baron Holberg og Lenet Holberg

I Kraft af sin enestaaende Arbejdsomhed naaede Ludvig Holberg ikke blot Navnkundighed i den store Verden - han evnede ogsaa socialt at gøre sig lige med de store. Gennem en tredobbelt Indsats som Skribent, Forlægger og Boghandler lykkedes det Holberg, hvis Indtægter ved Universitetet heller ikke var af de smaa, at samle saa megen Rigdom, at det vakte Opmærksomhed i Hofkredse.

Erhvervelsen af Godserne Tersløse og Brorup paa Sorø-Slagelse Egnen har næppe alene været en forretningsmæssig Transaktion for at konsolidere, hvad der gennem et vaagent Liv var vundet. Der har maaske tillige været Tale om en længe næret Plan, som Holberg mente bedst at kunne gøre til Virkelighed i Egenskab af Jorddrot.

Tage Becker giver i den foreliggende Bog en Skildring af den formentlige Baggrund for de Holbergske Godsers Ophøjelse til Baroni, af den lærde Friherres Stilling til Ridder-Akademiet i Sorø og af hans landøkonomiske Foretagsomhed til Gunst for denne sin Arvtager. Forfatteren fører nye Synspunkter i Marken — Afhandlingen er et værdifuldt Bidrag til Forstaaelsen af Ludvig Holberg som Godsherre og Donator.